
nereye
gidersem
gökyüzü
benimdir
Şafak
Pavey
kırmızı

Şafak Pavey, uluslararası kamuoyunda insan hakları, insani yardım ve küresel barış konusundaki çalışmalarıyla tanınıyor. İçinde büyüdüğü yoğun yazı ve sanat ortamından etkilenerek toplumsal duyarlılıklara erken yaşlarında ilgi duydu. İsviçre'de sanat ve medya eğitimi aldığı dönemde Zürih-Cenevre treninin altına düşerek geçirdiği kazada, bir kolunu ve bir bacağını kaybetti. Uzun süren ve cesaret isteyen iyileşme sürecindeki sıra dışı duruşu Zürih Üniversite Hastanesi'nde kitaplaştırıldı. Bu kaza dünyaya bakışını yeniden şekillendirdi. Direniş hikayesini anlattığı 13 Numaralı Peron kitabı büyük başarı sağladı.Toplumsal önyargıları kökünden sarsan büyük değişimlere öncülük eden Şafak'ın hayranlık uyandıran mücadelesi ve başarıları, onu Türkiye'de sekiz buçuk milyon nüfuslu unutulmuş bir kesimin ikonu haline getirdi, umut ve inanç dalgaları yaydı. Kendisi için verdiği mücadeleyi diğerleri için de vermeyi seçti. Engelliler, azınlıklar, çocuklar, şiddete uğramış kadınlar, mülteciler, işkence kurbanları, hakları fütursuzca çiğnenen bütün mağdurlar ilgi alanı oldu.

Birleşmiş Milletlerdeki görevi sırasında Ortadoğu, Güney Batı Asya ve Kuzey Afrika`da zor durumdaki sayısız insan için insani yardım çalışmaları yaptı. Cezayir, Mısır, Yemen, Lübnan, Suriye, Afganistan, Irak ve İran`daki çatışma bölgelerinde görev aldı. Engelli hakları konusunda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sekretaryasının başkanı oldu. CHP İstanbul Milletvekili olarak ülkesine döndü.

NEREYE GİDERSEM GÖKYÜZÜ BENİMDİR

ŞAFAK PAVEY

NEREYE GİDERSEM GÖKYÜZÜ BENİMDİR

ISBN: 978-605-5411-10-7

Nereye Gidersem Gökyüzü Benimdir / ŞAFAK PAVEY

1. Baskı: Kasım 2011, Kırmızı Yayınları, İstanbul

Genel Yayın Yönetmeni:
Fahri ÖZDEMİR

Editör:
Aydın AFACAN

Kapak Fotoğrafı:
İbrahim GÖKSUNGUR

Kapak Tasarımı:
Serdar ÖZEL

Baskı ve Cilt: Çınar Matbaası
0212 628 96 00

© Kırmızı Yayınları, 2011, İstanbul
Bütün hakları saklıdır.

Kırmızı Yayınları
Refik Saydam Cd. Akarca Sk. No: 41
Tepebaşı/Beyoğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 253 53 25

www.kirmiziyayinlari.com

Kırmızı Yayınları bir OPUS LTD. ŞTİ. kuruluşudur.

ŞAFAK PAVEY

NEREYE GİDERSEM GÖKYÜZÜ BENİMDİR

ÖNSÖZ

İran'ın Ruhani liderleri, halka vaddettikleri halde, bir türlü sağlayamadıkları huzur, refah ve adaleti, ne zaman geleceği bilinmeyen, kayıp XII. İmamdan beklerler.

Rivayet olunur ki; kutsal adamların toplandığı uhrevi mekanda XII. koltuk ilahi sahibinin gelmesi için boş bekletilmektedir.

Mehdi'nin kim olduğu ile ilgili rivayetler mezhep inançlarına göre değişir.

Şiiler, 869'da doğan ve 5 yaşlarındayken Abbasi halifesinin elinden kurtularak kaybolan, Hz.Muhammed'in soyundan gelmiş XII. imama inanırlar.

İran'da her zaman kötülerin ve iyilerin savaşı sürer gider.

Kötüler bir nevi dindar olmayan herkestir. İyiler ise kesinlikle inançlıdır. En kutsal iyi, bir gün ansızın ortaya çıkacak olan kayıp İmamdır. Hatta dönmek için tıpkı Mesih gibi fanilerin bilmediği bir anı beklemektedir. Ve Mesih ile birlikte şirazesinden çıkmış dünyaya, adalet ve doğruluk getireceği umulmaktadır.

Kayıp Mehdi'nin mucizelerini bekleyen tek topluluk Ayetullahlar değildir. İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Mehdi'ye dua etmişti.

Ben, hayat yaşamak için değil, matem içinde sonsuz bekleyişe göre düzenlenmiş Acem ülkesinde nafile zamanlar bekledim... Severek ve ümit ederek... Bize çok benzeyen, bir uçtan diğerine savrulan kültürleri içinde hiç yabancılık çekmedim. Bize hiç benzemeyen toplumsal bezginliklerine yabancı kaldım.

Büyük bir coşku ile gittiğim ülkeden, derin bir hayal kırıklığı ile ayrıldım. Kolayca halledilebilecek, insana dair nice sorunun Kafdağı'nın arkasına gömülmesini, sosyal özgürlüklerin beş para değeri olmamasını hüzünle izledim.

Yine de ne zaman İran bahsi açılsa içim kıpırdar. Ne zaman İran'a dair bir haber duysam kulak kesilirim. En zor koşullar altında bile olsa İranlı dostlarımla daima haberleşirim.

İran, hayatıma benzersiz anılarını ekleyerek, gönlümde ne onunla ne onsuz olabilecek bir yere oturdu. Ömrümün sonuna kadar her İran bahsinde heyecanlanmaya devam edeceğim.

Okuduğunuz bu kitap kimseyi öfkelendirmek için yazılmadı. Kendi çaresizlikleri ile yola çıkmış genç bir insani yardım görevlisinin, görev yaptığı ülkenin çaresizlikleri ile baş etme hikâyesini, unutmaması için yazıldı.

Daha iyi yaşamak için daha kötüsünü inşa etmiş olanların pişmanlıklarını hatırlatmak için yazıldı. Nereye giderse gökyüzünün sahibi olduğuna inanan kederli sürgünleri anmak için yazıldı. Ve insanlığın büyük macerasına kendi küçük tecrübesi ile eklendi.

Yaşadığım gerçeğe kitapta adı geçen dostlarımın isimlerini ve mekânları değiştirmek dışında, tek bir sözcükle bile ihanet etmedim. Anılarımı zerre kadar fırsatçı niyetle zedelemedim.

Kitabımı ülkelerinin hayali ile sürgünde yaşayan bütün İranlı dostlarıma adıyorum.

Kitabı yazmam için bana cesaret veren arkadaşım Robert Lamb'a yürekten teşekkür ediyor; kitabımın adını esinlendiğim İranlı şair Sohrab Sepehri'yi hüzünle ve minnetle bir kez daha anıyorum.

Şafak PAVEY
2011 / İSTANBUL

SON 24 SAAT...

İki yıl, sekiz ay, yedi gün boyunca biriktirdiğim eşyalar evimin orta yerinde darmadağın yığılmış; eşya paketleme şirketinin çalışanlarını bekliyorum. Yerinden oynamamış tek şey İran'daki hayatım boyunca topladığım ve yaptığım tablolar... Duvarda, yeni evlerine doğru çıkacakları yolculuğu sabırla bekliyorlar. Derken zil çaldı. Beklediğim şirketin temsilcisi ile taşınmamın detaylarını konuşacağız. Kırık Azeri lehçesiyle merhabalaşıyor; içeri davet ediyorum bu beyi. Oturuyoruz, altüst olmuş salonda. Çay ikram ediyorum, kabul ediyor. Ertesi gün, gece yarısı İran'dan ayrılacağım; bunca hazırlık telaşı içinde her İran buluşmasında olduğu gibi uzun bir sohbete dalıyoruz. Ondan bundan, hayattan bahsederken, sonunda taşınmanın teknik detaylarını konuşmaya başlıyoruz. "Eşyalara bir bakayım, ne kadar işimiz var anlayayım" diyor. Etrafa bakınırken, birden duvarlardaki tabloların farkına varıyor. Gerçeküstü ve soyut da olsa, çıplak kadın vücudu siluetleri olan bu tabloları görür görmez, yudumladığı çayı püskürtüyor. "Aman hanım, etmeyin eylemeyin!" diyor. Önce anlamıyorum ne dediğini; anlatmaya başlıyor: "Hanım, bence biz bu tabloları başka şekilde göndermeye çalışalım. Bunları böyle çıplak halleriyle gümrükten geçiremeyiz. O yüzden derim ki mahrem yerlerine kalın paket bantları yapıştıralım." Ben yine anlayamıyorum. Nasıl yani? O güzelim tabloların üzerindeki küçük detayları, o kadın siluetlerini bantlamak mı? O da bana daha geçen gün tanık olduğu bir olayı anlatıyor; uzun zamandır bu taşınma şirketinde çalıştığını ve işinin ehli olduğunu da ekleyerek. Meğer geçenlerde Tahran'daki zücaciye

dükkânlarında satmak için Tayland'dan porselen çay takımları getirtmişler. Getirilen takımların fincanları ve çaydanlıklarının kulpları çıplak kadın heykelleri ve minyatürleri ile süslüymüş.

Ertesi gün takımları gümrükten çekmeye hazırlanırlarken, gece yarısı dostlarından gelen bir telefonla, sabah bu çay takımlarının ahlâk polisleri tarafından imha edileceğini öğrenmişler. Bunun üzerine aynı gece ne yapsak diye düşünüp bir çözüm üretmişler. Bütün çalışanlar hep beraber sabahlayarak ellerindeki paketleme çaputlarından, çay takımlarındaki küçük kadın heykelciklerine don ve fanila dikmişler. Sabah ahlâk polisi gelmeden onları çay takımlarına giydirip, minik don ve fanilalarla kapatamadıkları bölgeleri de daha kaba kumaş yamalarla kalıcı olarak dikerek örtmüşler ve bütün malı böylelikle kurtarabilmişler. Adam devam etti anlatmaya; hatta arabasına inip, bir örnek bile getirdi, beni ikna etmek için. Elime tutuşturduğu Asyalı kadın figürünün üzerinde hakikaten naif bir şekilde biçilip dikilmiş çaputtan bozma minik bir don ve tişört genişliğinde bir fanila vardı. Bu örtülerle onlara çay fincanı demeye bin şahit isterdi tabii. Bana ayrıca örtüleri açıp gösterince hakikaten anladım onun porselen bir çay fincanı olduğunu.

Bu son olup bitenlerin heyecanı ile bitap bir halde, böyle bir panik daha yaşayamayacağını söyledi. Ve kendisine güvenmemi, tabloların da bir şekilde icabına bakıp, gereken yerleri bantlayarak ülkeden dışarı çıkarmama yardımcı olacağını söyledi. Ertesi gün adamların geleceği saat kararlaştırdı, bana da 'ev ödevi'mi vererek ayrıldı. Ertesi gün paketlemeye dek, evimde kadın figürü taşıyan ne varsa tespit edip, bir liste çıkaracaktım ki onların da işi kolaylaşsın. Tabaklardaki resimlerden, kitaplarımın içindeki çizgi kadınlara kadar İran'daki son gecemi evimin içindeki kadın siluetlerini tespit ederek geçirdim.

'PAYKAN'...

Tahran'da otoyolun tıklım tıklım trafiğinde ters yönde geri geri giden bir Paykan'ın* içindeydim. Rafine edilmemiş ham petrolün o hasta edici kokusu ile boğulduğumu hissedip, arabadan kendimi atmaya çalıştım. İçerisi de dışarısı da tıklım tıklımdı. Birkaç yüz metre sonra kendimi asfaltın üzerine atmayı becerdim. Bu sefer bacağım yerinden çıkıverdi. Öylece

---

* Paykan, Farsça'da *ok* anlamına geliyor. Zamanında ünlü İngiliz otomotiv firması Chrysler'in 1960 model arabası Hilman Hunter'den esinlenilerek üretilen İran'ın en ünlü otomobiline de bu ad verilmiş. 1966 yılında bir İran şirketinin Hilman Hunter'ın üretim bandını satın almasıyla doğmuş ve Chrysler 1979 yılında Hilman Hunter modelini üretmekten vazgeçip üretim haklarını İran'ın Khodro firmasına satmış. İslam devriminden sonra da firma tamamen devletleştirilmiş. Başlangıçta dayanıklı, düşük maliyetli ve kolay tamir imkânı olduğu için çok itibarlı olan Paykan eski tasarımlarında herhangi bir teknik yenileşme olmadığı için zamanla gözden düşmüş. Ama ben İran'da çalışmaya başladığımda düşük gelirlilerin arasında hâlâ popülerdi. Halkın yüzde kırkı tarafından kırk yıldır kullanılan Paykan, 10 milde 4 litre benzin yakar. Bu araç, Tahran'ın hava kirliliğinin en azılı suç ortaklarından biri... [Bütün ülke günde ortalama litresi sadece 9 sent olan 70 milyon litre benzin tüketiyor.]
Bir petrol ülkesi olarak İran'da benzinin bu denli ucuz olması çok doğal. Toplu taşıma çok güç ve cinsiyet konusunda yasaklar olduğu için halk otomobili tercih ediyor. Tahran'da var olduğu açıklanan 1 milyon 300 bin araç, emisyon standartlarına uymadığı için Avrupa'daki araçlara göre iki kat benzin tüketiyor. Nüfusu çevresi ile birlikte 12 milyonu bulan başkentte, hava kirliliğinin en ciddi nedenlerinin başında otomobillerden yayılan karbonmonoksit geliyor. Göreve başladığımda sanki hükümet benim gelmemi bekliyormuş gibi Paykanların çevreyi aşırı kirlettiği gerekçesiyle yollardan peyderpey çekilmesi için çalışmalara başlamıştı. Haziran 2005'te sanayi bakanı Jahangiri, "Paykan, İran'ın otomobil endüstrisini yıllarca omuzlarında taşıdı" sözüyle başladığı konuşmasını "İran Khodro şirketini, Paykan'ın üretimini durdurmakla ilgili cesur kararından ötürü kutluyorum" diyerek tamamladı.
Görevden ayrıldığım güne kadar hükümetin planı tutmadı ve Paykanlar Tahran semalarını aynı hızla kirletmeyi sürdürmeye devam ederek, tarih koridorunda gözden kaybolmaya direndiler.

Veli Asr caddesinin üzerinde milim oynamadan duran trafiğin ortasında, bazısı geri, bazısı ileri, kimisi sağa sola gitmeye çalışan arabaların egzoz boruları seviyesinde birinin beni görüp bacağımı takmasını bekliyordum çaresizce. Sonra birdenbire belden üst tarafımın çıplak olduğunu fark ettim. Bu haldeyken yanıma paket yapan adamlar geldi ve göğüs kısmımı ağır eşya paketlemelerinde kullanılan köpüklerle sarmaya başladılar. Ben de kollarımla örtüp göğsümü kurtarmaya çalışıyordum. Hepsi kirli yeşil, sarı, gri arası bir renkte giyinmişlerdi. Ceket kolları ve pantolon paçaları uzun, kirli sakallı bu adamlar bir yandan da hep bir ağızdan "Hanım, hanım, hijab, bu ülkede başını saçını doğru dürüst kapatacaksın" diyerek bana ders veriyorlardı; sakin ama kararlı bir tonda. Bir yandan endişe ile biraz ileri savrulmuş protez bacağıma bakarken, bir yandan da düştüğüm yerde telaş içinde başımın örtüsünü düzeltmeye çalışıyordum. Başım öne eğik ve mahcup bir içtenlikle onlara katılarak, "Haklısınız ağa..." derken, nefes nefese uyanıverdim işte.

Göğsümdeki hareketliliği anlatmak zor... Etrafıma bakınıp artık İran'da olmadığımı anlamak bir iki dakika sürdü; Fars topraklarından ayrılalı iki buçuk senenin geçtiğini hatırlamak da.

Sonra bir gülme krizi... Neden olduğunu bir ben bilirim, bir de bu kitabı okuyacak olanlar. Trajikomiğin ta kendisiydi benim İran'ım. Güler misin ağlar mısın? Tuhaf bir ikilem, Fars topraklarındaki her anıma hükmetti. Bu kâbus aslında iki küsur sene yaşadığım İran'ın bendeki bir özetiydi. Ama bu karman çorman trajikomiğin her karesi yaşanmıştır öyle ya da böyle!

Yıllar sonra kalemim işlemeye başladı nihayet. Önce İran'la barışmam gerekti; sonra da İranlı dostlarımın durumunu düşünmem. Kendime koyduğum sansürü neden şimdi bozuyorum diye sormayın. Vakti geldi de ondan! Oradaki hayatım, içimde bir dinamit topağı gibi patlamadan, yazıya dökmem gerekti.

Geçen yaz protestolar başladığında benim de belleğimde oraya dair bir şeyler kımıldamaya başladı. Her ne kadar İran'a kısa bir süreliğine gidip İran uzmanı olanlara alerji duysam ve bu kitabı yazmamak için elimden geleni yapsam da içinde turist

rehavetiyle değil, tökezleyerek çalışmış birisi olarak, olup bitenin yazılması gerektiği düşüncesinden alıkoyamadım kendimi. Belki de bugünkü İran'ın çıkmazında, Ortadoğu'nun Sünni olmayan nadir toplumlarından birinin çilesine, onların bakmadığı yerden sunulmuş bir bakış açısının faydası olur diye umuyorum.

Diğer yandan, kendi memleketim var işin içinde. Benim çocukluğum ve gençliğimde dindar olanından olmayanına kadar çoğumuzun içinde bir 'İran olacağız' korkusu vardı. Bu da İranlıları gücendirir, 'İslam rejimi' adı altında ne kadar zulüm görseler de, o çok ünlü gururları incinirdi. O zaman İranlıların da tersini düşündüğünü anlamazdım. Şimdiyse İranlı dostlarım tek tek bana aynı kaygıyı tekrarlamaktalar: "Ah, Türkiye İran olmasın! Türkiye de İran mı olacak yoksa!"

İran'dan ayrıldıktan birkaç sene sonra, bu ülkenin hayatımda ne denli merkezi bir rol oynadığını kavradım. Her gazetede manşetinde, her televizyon haberinde Tahran sözcüğüne hassas olduğumu nice sonra anlayacaktım. Düşüncelerimi, hislerimi ve mesleğimi etkileyen bir *"ana sayfa" olmuş hayatımın ortasında.* Hâlbuki ben o sayfayı çoktan kapattım sanıyordum. Tam tersine, attığım her adımda, içtiğim her yudumda yanımdaymış; adeta kırk senedir İran yastığında uyumuşum...

Önümde gazetem; iki ülkenin liderleri el ele mutlu bir şekilde saraydan saraya dolaşıyorlar iki başkentte. Ne zaman böyle 'el ele' tarihi gezintileri görsem aklıma Tahran'la birlikte Lady Hornby'nin 1855 yılında yazdığı *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul** kitabı aklıma gelir. Yazar, İstanbul'da katıldığı davetlerde kelli felli paşaları tıpkı okul çocukları gibi el ele tutuşmuş bir halde odadan odaya gezerken görmeyi çok tuhaf buluyor. Bu davranışın onlar arasındaki gündelik bir samimiyetin göstergesi olduğunu hayli sonra anlıyor.

Çok yakın hatta akraba bir kültürden gelmiş olmamıza rağmen doğrusu ben de Tahran sokaklarında el ele gezen erkekleri

* *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul (Constantinople During The Crimean War),* Kitap Yayınları, s.195

görünce başlangıçta çok yadırgamış ama daha sonra İngiliz yazar gibi işin samimiyet seviyesini anlamıştım.

Kaldı ki bunda şaşılacak bir durum yoktu. 'Biz de', karşı cinsteki Batılı liderlerin şapur şupur öpüşmesine alıştık sayılmayız. Kuşkusuz o da onların gündelik samimiyeti. Sorun kimin kiminle hangi usul de yakın olması değil. Sorun onların samimiyetinin aşağıdakilere nasıl yansıdığı...

Bütün bu samimiyet devam ederken, kimse kimseye bir diğerinin vatandaşına yaptığı baskıyı sorgulayan sorular sormuyordu. Karşılıklı işbirliğiyle değil siyasi sığınmacılar, recmden kaçmış mülteci kadınlar, eşcinseller bile iade ediliyorlardı.

Bu trajik göç eğrisini yakın dostlarıma epeyce anlatmış, yaşanan ve yaşanacaklar hakkında onların hassasiyetlerini ayakta tutmak istemiştim. Sürrealist bir ortaçağ masalı gibi dinledikleri kaygılar, ben İran'dan ayrıldıktan üç yıl sonra İran'dan Türkiye'ye sığınanların gazete manşetlerinden dünyaya yansıyan isyanları ile gerçek oldu. Her mülteci dramını okuduğumda, doğudan batıya göçün epeyce suistimal edildiği şu son çeyrek yüzyılda sadece insanca yaşayabilmek arayışı ile savrulan göç yolcularını bu 'şaibe'den kesinlikle ayırmak isterim. Bana göre, o insanlar sadece özgür nefes almak için kaçıyorlardı ve onlar için mülteciliğin bütün çilesine rağmen Türkiye cennetin ta kendisiydi!

Buna rağmen cennet bazen korkunç bir cehenneme de dönüşebiliyordu. Zina yaptığı suçlamasıyla 'recm' cezasına çarptırılan İranlı Sakine Muhammedi Aştiyani'nin avukatı Muhammed Mustafa Türkiye'ye sığınmış, fakat İran'a iade edilme tehlikesi ile yüz yüze kalmıştı. Neyse ki bir şans kapısı açılmış; Mustafa'ya bir yıllık Norveç vizesi verilmiş ve ardından Norveç'e sağ salim ulaştığı haberini okumuştuk.

Aynı dönemde bir başka mağdur, Mahşar adında bir kadın şarkıcı Türkiye'ye sığınacaktı. Mahşar'ın hayatı kendi ifadesi ile kadınların şarkı söylemesinin yasak olduğu İran'da, kardeşi ile hazırladığı müzik CD'sinin internette yayınlanmasından sonra

kararmıştı. Bir şekilde Türkiye'ye kaçmayı başaran genç kadın Türkiye'nin hangi şehrinde bulunduğunun öğrenilmesini istemediği için, bir apartmanın bodrum katında tek başına yaşamaya başladı. Haberi okurken, herhangi bir bodrum katının Tahran'ın en ferah dairesinden çok daha özgür olduğunu düşünmüştüm.

Ne var ki, Mahşar'dan çok daha şanssızları da vardı: Yolda yakalananlar, hemen iade edilenler, iade edilip vatana ihanetten idam edilenler de bu tehlikeli 'yolculuğun' kurbanlarıydılar. İran'da rejimin yasaklılarının bildiği tek güvenli Müslüman ülke Türkiye idi. Ama her zaman öyle öyle miydi gerçekten?

Yine yolu Türkiye'den geçenlerden, Zahra Behrami adlı bir kadın, İran'a uyuşturucu soktuğu gerekçesiyle idam edilecekti. (Hollanda vatandaşı kızı, ısrarla annesi hakkındaki suçlamalarının 'düzmece' olduğunu söylüyordu. Behrami, İran'da 2009 yılında düzenlenen hükümet karşıtı gösterilerde tutuklanmıştı.) İran'daki Mehr ajansının mahkemeden yapılan açıklamaya dayanarak verdiği haberde, Behrami'nin cezasının infaz edildiği belirtiliyordu: 'Kaçakçı, Ali kızı Zahra Behrami, uyuşturucu bulundurmak ve satmak suçlarından asılarak idam edilmiştir.' Mahkeme açıklamasının aktarıldığı haberde, 'Kırk beş yaşındaki kadının Hollanda'dan İran'a kokain getirdiği ve 450 gram kokain bulundurduğu' kaydediliyordu...

2008'de Türk gazeteleri İran'da idam cezası ile ilgili bir 'düzenleme'yi duyurdular: İran, yasa değişikliğine giderek 'İslami Ceza Yasası' çıkarmıştı. Din değiştirmeye idam cezası öngören eski yasanın yerine kabul edilen ve bir yenilikmiş gibi sunulan yasa yedi red oya karşılık lehte yüz doksan altı oyla parlamentodan geçmişti. Eski yasadan ne şekilde farklı olduğu anlaşılmayan bu 'yeni yasa'da İslam inancından vazgeçen erkek için idam cezası, kadın için de müebbet hapis cezası öngörülüyordu. Bu yasa, İran anayasasının 'kimsenin dini inançları nedeniyle rahatsız edilemeyeceğine' ilişkin 23. maddesiyle çelişiyordu ama... Ama İran'da neyin ne ile çeliştiği, ne hükümetin ne de ona en geniş katılımı ile destek veren şeriat yanlısı büyük

kalabalığın umurunda olmamıştır hiçbir zaman. Bunu orada geçirdiğim zamanda gayet iyi anlamıştım.

Yaşanan trajediyi anlatan bir makaleyi, adeta nefesime eşlik eden bir hüzünle okurken; Türkiye'ye kaçanların insan kaçakçılarına nasıl para kaptırdıklarını, bazen nasıl fena halde ihanete uğradıklarını; "özgürlük yolu" diye adlandırdıkları serüvene, gözaltına alınma, sınır dışı edilme, İran'a iade edilme riskiyle çıktıklarını, acıyla hatırlamıştım.

İran'da işler, ben ayrıldıktan sonra daha da korkunç gitti. 2009 seçimlerindeki hilelere karşı ayağa kalkan bir avuç muhalifin, İran'da halk arasında 'kuyu' adı verilen cezaevlerindeki öyküleri son derece trajik biçimde sonuçlandı. Yalnızca Ocak ayında seçim protestoları nedeni ile idam edilen İranlı sayısı altmış dokuzdu. İran'da cinayet, tecavüz, silahlı soygun, uyuşturucu kaçakçılığı ve zina suçları idamla cezalandırılıyor. En önemli suç elbette rejim muhalifi olmaktır ki bu, hep bir 'düşman' paranoyası ile beslenen bütün totaliter ülkelerde olduğu gibi İran'da da 'dış güçlerin ajanı' olmak anlamına gelir. *Agence France Presse*'in İran'ın sertlik yanlısı gazetesi *Kayhan*'a dayandırarak verdiği bilgiye göre, 2010 yılında İran Yüksek İslam Mahkemesi'nin idamını kesinleştirdiği kişi sayısı yüz yetmiş dokuzdu. Zaten dış dünyanın İran kaynaklarından idamlara ilişkin aldığı son istatistik ve haberler de bunlar oldu. Uluslararası insan hakları gruplarına göre İran, dünyada en çok idam cezası uygulayan ülke olan Çin'i bile geride bırakmış durumda. Zaten dışarıdaki hiçbir çaba İran'ın yağlı kementlerine engel olamıyor. Çünkü İran'da rejim muhaliflerini asmak için kimsenin sesini çıkaramayacağı kadar kutsal bir neden vardır: Devlete karşı yapılan eylemler 'Allah düşmanlığı' olarak tanımlanır. İslam devletinde de Allah'a düşmanlık suçunu devlet affetse bile kalabalık radikal muhafazakâr toplum o 'ceza'yı kendi eliyle vermeye hazırdır! Hatta bazı durumlarda devletin asması bile tercih edilebilir.

İran İslam devleti bazen daha insafsız davranıp, muhaliflerini doğrudan 'Allah düşmanlığı' suçlamasıyla asmak yerine,

iki tabiiyetli İranlı kadınlara yaptığı gibi evrensel 'yüz kızartıcı' suçlarla itham ederek asıyordu. Böylece Batı'dan yükselen sesler bir ölçüde kısılıyor; sesi fazla çıkana ABD'de de idam cezası olduğu hatırlatılıyordu. Böylece rejimin muhalifleri, inançları uğruna değil de 'yüz kızartıcı' suçlardan dolayı zamanın derinliklerinde yok olup gidiyorlardı.

Çoğunun, tanık olduğum savrulma, ziyan olma hikâyelerini açıklamak hakkını kendimde bulmuyorum. Ama içimde bir yerlerden tuhaf bir dürtü, kendi İranlı hikâyemi yazmam için beni sürekli biçimde kışkırtıyordu. Çünkü ne zaman yakın çevreme ve aileme İran'la ilgili şikâyet etmeye kalksam "Sana İran'a gitme demiştik, kendin seçtin, gönüllü olarak gittin, şimdi yakınmaya hakkın yok!" diye başıma kakmalarına katlanamıyordum. Ama yakınma hakkım yoksa yazma hakkım olmalıydı!

Sonunda iki ülkedeki bütün değişimi gözlemlerken ve idamlar dâhil birçok insanlık dışı manzaraya istemeden tanık olarak, ben de İran'da iki buçuk seneyi aşkın bir süre yaşamış bir Türk olarak, gördüklerimi yazmadan huzur bulamayacağımı anladım, üzerinden geçmiş onca yıla rağmen...

İkibinli Yıllar: Değişim Rüzgârı

Yıl 2000, İlkbahar... Bir tane yetmemiş gibi, kendime üniversite bitirme projesi olarak ikinci bir tez konusu seçiyorum. O zaman Soğuk Savaş döneminde komünistlere sahip çıkan ve elini taşın altına koyan, sonra da İrlanda bağımsızlık hareketinde yer almış bir rahibe olan, kaya gibi sağlam siyasi bilimler hocam var. Saçlarına kar düşmüş, boynunda Katolik kilisesinin hacı ve üzerinde çuvaldan bozma sade kıyafetleriyle hayran olduğum bu kadın düşünürün emeklilik öncesi onayladığı son tezlerden biri olacak. O da, ben de heyecanlıyız. Hazır, gidecek bir fırsat bulmuşken hiç durma diyor. İran'da reformist kıvılcımlar meclis seçimlerini yakıp kavuruyor. Bir hareket, bir değişim rüzgârı esiyor. Ve ben bu heyecanlı hareketi izlemek için üniversitede

bir tez daha yazmayı göze alarak, bir gazeteci ekibinin içinde ilk defa İran'a gidiyorum. O zamanlar 'ağır oryantalist'tim. Batı'nın değerleriyle Doğu'nun yargılanmasının yanlış olduğunu olabildiğince sert biçimde savunuyorum her bulduğum ortamda. Ve kendi içinden değişim yaratmaya çalışan bu İran beni heyecanlandırıyor.

Bir dostum Azeri bir taksi şoförüyle konuşurken, İran'daki rejim değişikliğini soruyor. Şoför şöyle özetliyor durumu o zamanlar: "Beyim, İran'ı bir tepsi pilav olarak düşün, Şah döneminde kendisi bu pilavı iyi yemiştir ama kendisi ve etrafındakilerin bir sofra adabı vardı ve pilavı çatalla yerlerdi. Çatalın arasından da yere, bizlerin toplaması için pirinç taneleri düşerdi. Ama şimdiki dönemde mollaların adabı da yok beyim. Pilavı kaşıkla yiyor bu güruh. Ve bize yiyecek tek bir tane pirinç düşmüyor."

Değişim, beni de İran'a çağırdı. Kendi getirdikleri düzeni yine kendileri değiştirecek bu insanlara saygım sonsuzdu. Müthiş bir tek taraflı destekle gittim ilk gidişimde. Katıldığım gazeteci grubu, zamanında rejimi desteklemiş ve hâlâ kendi içinde destekleyen bir ailenin yanında kalıyordu. Beni de davet ettiler. Gerçek bir evin içinden her şeyi gözlemlemek harika olur düşüncesiyle daveti heyecanla kabul ettim! İlk günler bu muhafazakâr yazar ve gazeteci ailenin ayarladığı önde gelen yazarlar ve toplum önderleri ile görüşme fırsatımız oldu. Film direktörü Majid Majidi görüştüğümüz ve çok etkilendiğim insanların içindeydi. Rejimin destekçilerinden olan Majidi, içten içe hümanist değerleri olan iyi bir insan izlenimi bıraktı. Sonra filmlerini keşfettim. O zamanlar *Cennetin Rengi*, *Gökyüzünün Çocukları* İranlıların gönlünde özel bir yer edinmişti. Bu mütevazı ve sevgi dolu gözlerle bakan adamla tanıştıktan sonra hayran kitlesine ben de katıldım. Sinema, başka bir sığınaktı İranlılar için. Ortadoğu'nun en eski sinema geleneğine sahip bu kültür, bu rejimde filmi başka biçimde yeniden keşfetmişti. Sinema dünyası, İslam devriminden sonra ayakta kalabilmek için imajını kapalı bir dille yenilemiş, İranlıların düşünce özgürlü-

ğünü en çok yaşayabildiği bir hayatı bu kapalı dil içinde yeniden yaratmıştı. Meselâ, bol yemek sahnelerinin olduğu filmler seksin bol olduğu filmler olarak anlaşılıyor, bir kadının saç teline yanlışlıkla serçe parmağıyla dokunmak (İranlı aktris Hediye Tehrani'nin oynadığı ünlü bir filmin bir karesi gibi...) bütün izleyicinin yüreğini ağzına getiriyordu. Her ne kadar İran'ın Anka kuşu gibi tekrar doğmuş sineması kendi gizli dilini keşfetmiş olsa da, kadın aktrisleri bir bakıma aşağılayan şu deyiş kullanılır: "Bugün sigara içiyorsa, yarın kesin sinema oyuncusu olur."

2000 yılının Nisan ayında, Tahran'da konuştuğum bir taksici, Humeyni Hükümeti için "Kudret için hükümete geldiler, söz verdiklerini yapmadılar. Yirmi yıldır din adına hıyanet ettiler. Şah zamanında da eşitlik yoktu ama Humeyni'de bunu getirmedi. Sadece efendilerimiz değişti" diyordu. Devrimden beş yıl sonra emekli edilmiş bir fizik öğretmeni olan bu taksici, Hatemi'nin, her sözü doğru, bir değişim temsilcisi olduğuna inanıyordu.

Bir ülkeyi belirleyen insanlarıdır derler... Benim İran'ım için bu hâlâ öyle! Başıma gelen onca şeyden sonra, hâlâ en özel dostluklarımı ya İran'ın dışında ya da içinde sürgündeki İranlılarda bulmuşumdur... İsfahan'ı da dolaşmıştık o gidişimde. Abbasi Otel'in avlusunda akşamüstü oturup nargile ve şerbet keyfine varmak yahut o müthiş mozaiklerle dolu türbelerini dolaşmak... Akarsu kaynaklarından dağ suları içip, Tahran'ın ara sokaklarında yaşayan gizli sanatçıları, yazarları, düşünürleri, yeni yükselen aktrisleri 'keşfetmek' gerçekten çok güzeldi! Esen değişim rüzgârı, herkeste bir ümit doğuruyordu o dönemde. Beni de içine katıp götürdü bu rüzgâr ve bir İran hayranı yarattı. Döndüğümde düşüncelerim daha da keskindi. Kaldığım evdeki muhafazakâr düşüncelerden de etkilenmiştim, evet, devrim bekledikleri gibi bir sonuç vermemişti ama değişim yine içeriden oluyordu ve bu düzeni değiştirmek için değil, daha da iyileştirmek içindi. Hatemi'nin eteklerinin altından reformist kadın parlamento adayları bile çıkıyordu gölge kadrosunda. *Zanan* dergisinin kurucusu Sahla Serket de o zaman tanıştı-

ğım ilham verici insanların arasındaydı. 1997'deki cumhurbaşkanlığı seçimi ve ardından parlamento seçimlerinde öne çıkan Hatemi ve ılımlı reformist adayların kazanmasında önemli rol oynayan, kadın oylarını harekete geçiren, İslamcı ve laik feministlerin kadın hakları için çeşitli ortak söylemler bulmasında öncülük etmiş bir kadın liderdi kendisi. O zaman, 2000 baharında umutla konuşan ve değişimi gören gözlerinden bir İran portresi çizmeme yardımcı olmuştu üniversite bitirme tezimde. Ardından 2001'de Almanya'da katıldığı bir konferanstan dolayı dört ay hapse atıldı. İran'a resmi bir görevle yeniden gittiğimde, uğradığı baskılara rağmen yılmadan basın özgürlüğüne yaptığı katkılarından dolayı 'dünyanın en cesur kadın gazetecisi ödülüne' lâyık görülmüştü; ne güzel rastlantı ki aynı ödül ondan on yıl önce anneme de verilmişti. Sonra resmi kıyafetimle tekrar baş başa buluşmamız mümkün olmadı, birkaç basın toplantısı dışında. Zaten benim gittiğim ikinci İran'da onun da yeri yoktu artık. İlk gidişimde beni değişim rüzgârıyla heyecanlandıran bu özel kadının hapse düştüğü gün anlamalıydım İran'a bir daha hiç gitmemem gerektiğini. Ah eşek kafa, zor oturtuyor bu detayları, işaretleri; yok ki, şöyle 'Da Vinci Şifresi' hızında akan bir zekâm! Onu ona koyup, bunu şuna ekleyip, "Hop işte durum bu!" diyebilseydim, bu kitap da olmayabilirdi. İyi mi, kötü mü olmuş beraber karar vereceğiz kitabın sonlarına doğru!

O zamanki ziyaretimde uğradığım başka bir ilginç yer de Al-Zahra Kadın Üniversitesi idi. Rektörü daha sonra 2009 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde çok öne çıkacak olan Ahmedijnejad'in rakibi Mir Hossein Musavi'nin karısı Zahra Rahnavard idi. Vanak meydanına yakın üniversitenin ana binasını ziyarete gitmiştik, röportaj yapmaya. Kadınlar için kurulmuş reformist bu üniversitede kadın modası dâhil her Batılı sanat üniversitesinde bulunan sanat ve sosyal bilim kolu vardı. Ama 'müfredatın içeriği neydi, derslerde neler öğretilirdi' gibi sorular sormak yerine, yaşanan reform hareketinin heyecanıyla duyularım körelmiş her şeyi zaten çok pozitif görmeye hazır bir halde, Zahra Rahnavard'ın, üniversitesinin methini dinlemiştim. Rahnavard'ı

yıllar sonra 2009'da, kocası Musavi'nin, Ahmedinejad'a karşı başkanlık savaşında 'yeşil hareket' adlı kampanyasıyla milyonları sokağa döktüğü, ama rejim güçlerine yenildiği seçim sırasında tekrar gördüm. Kocasının reform savaşında o da yer alıyordu; öyle ki Ahmedijnejad'in asıl korkması gereken kişi ilan edildi. Bu uğraşısından dolayı bazı uluslararası gazeteler onu İran'ın Michelle Obama'sı olarak adlandırdı... Rahnavard'ın, İran'da değişim isteyenler için kadın erkek eşitliğini simgeleyen şu sözleri ünlenmişti: "Kadın ve erkek bir kuşun iki kanadı gibidir... Eğer kuşun bir kanadı kırıksa, uçamaz..." Batı'dan birçok insana basit gelebilecek ama İranlılara eşitlik konusunda ilham veren bu sözlerin söylendiği sene 2009'du!

Bu, bana Beyrutlu şair Abbas Beydun'un ta seksenlerde Lübnan sivil savaşı sırasında yazdığı "hem erkek, hem kadın yarım..." dizesini hatırlattı... Doğu dünyasından bir şairin ilk defa elmanın iki yarısını erkek ruhu içinde tanımladığı nadir itiraflardandı bu dize. Ama 'sivil savaş'ın içinde unutulmuş gitmişti bu dize.

'ORADAN ÖYLE GÖRÜNÜYORDU...'

19 Nisan 2000'de, dönemin Al Zahra Üniversitesi rektörü Zahra Rahnavard ile yaptığım söyleşiden bazı notları, durumun o günlerde ve 'oradan' nasıl göründüğünü ilk ağızdan vermek için aşağıya aktarıyorum:

"Devrimden sonraki kadın tasavvuru ne geleneksel ne de Batılı bir kadın tipine dayanıyordu. Devrimden önce modern, imanlı ve dindar kadın tasavvuru vardı. İslam devrimini bu kadınlar gerçekleştirdi. Bu kadınların örnek aldığı merci Kuran ve İslam sadrındaki kadınlardı. İslam'ın sadrında düşünen, aydın aynı zamanda dindar kadınlar var.

İran dünya deryasında metafizik bir ada gibidir. Bu deniz o adaları hep tesir altında bırakır.

İran'da yazma ve konuşma özgürlüğü var. Özgürlük, bağımsızlık zaten Cumhuriyetin özünde, İslam devriminin içinde olan bir şeydir. Şimdi inkılâbın özgürlük kısmını halletmeye geldik. Daha önceki şartlarda özgürlük meselesini sağlayamıyorduk ama şimdi şartlar özgürlük sloganı için çok uygun. Hatemi'nin sloganını otuz milyon seçmenden yirmi milyonu oy vererek destekledi. Benim için çok önemli olan konu siyasetten ziyade aydın olmaktır. Yazma düşünme ve ifade etme özgürlüğü benim için çok önemlidir. Bu alandaki gelişme Cumhuriyetimiz için bir iftihardır.

Yirmi yıldır yirmi bir seçim yaşadık. Bu İran'ın demokrasiye gittiğinin göstergesidir. Her ne kadar seçimler her zaman

yapıldıysa da devrimin sloganlarından olan özgürlük meselesine yeni girdik.

Dünya fırtınalarla dolu... İran da bu fırtınalardan azade değil. Laik dünyanın etkileri İran'ı da içine alıyor. Şimdi de İran kadınları İslam'ın sadrındaki kadınlar gibi etkinlikler gösterebiliyorlar. Onlar hem akılcı hem de mana sahibiler (hem de İslam'ın irfanına sahipler). Bir milyarlık İslam dünyasında öyle kadınlar var ki ne Doğu ne Batı kadınına benziyorlar, ne de gelenekseller. Onlar bugünün Müslüman kadınları. Ve ben Tahran'da böyle çok kadın tanıyorum.

Velayeti Fakih ve sivil toplum ilişkisi mümkün mü? Sivil toplum İslam'ın özünde var. Peygamberimizin içinde yaşadığı toplum da sivil toplumdu. Halk ve peygamber birbirleri ile konuşuyorlardı. Aynı zamanda da bu dini bir toplumdu. Ben İslam'ın ve Cumhuriyetin bir arada bulunabileceğine inanıyorum. Kuran'ın söylediği de budur. Medine'deki devletin amacı da buydu. Bence velayeti fakih ve sivil toplum birbiri ile çatışmaz.

İran nüfusunun %75'i otuz yaşın altındadır. Dünyada en yoğun nüfusa sahip ülkelerden biridir İran. Gençliğin doğasından gelen birtakım talepleri var. İslam Cumhuriyeti de ailelere özen göstermeye çalışıyor. Nesil çatışması her toplumda olur. Gençler İslam'a başka bir şekilde bakabilirler. Bizim gibi devrim yapan ülkelerde devrimi yaşayanlarla sonradan gelen nesiller arasında algı farklılığı olacaktır.

Bir üniversite hocası olarak değil ama bir aydın olarak amacım, bizim istediklerimizi, devrimin istediklerini gençlere bugünün dilinde ulaştırmaktır. Eminim, gençlere İslam devriminin mesajlarını onların istediği şekilde ulaştırırsak onlar bunu kabul etmeye hazır olacaklardır. Çünkü İslam en güzelidir. Gençler de en güzelini tercih edeceklerdir.

Hicap, İslam Cumhuriyeti'nin getirdiği bir şey değil, Kuran'ın emridir. Nur suresinde, Ahzap suresinde Peygambere indirilmiş bir vahiydir. Ve aile ahlâkının korunması için

gereklidir. Hicap hem aile, hem toplum, hem de gençler için bir emniyettir. Gençlere hicabı sunarken güzelce anlatılırsa gönüllü olarak hicabı tercih edeceklerdir.

Şah zamanında üniversitelerimizdeki kadınların sayısı üçte birdi. Şimdi ise %58'i kadın... İslam Cumhuriyeti'nin kadınları çok yüksek oranda eğitim almaktadır. Kadınlar her zaman faaliyet içindeydiler ama bu faaliyet perde arkasındaydı. Şimdi toplumda açık bir şekilde bulunuyorlar. İslam'da kadın ve erkek her zaman eşit tutulmuşlardır. 'Ve lil mü'minîne **vel** mü'minât **vel müslimîne vel** müslimâti' şeklinde açıklanır bu. Feministlerin kadın erkek hakkındaki yaklaşımları İslam'a benziyor. Hatta pek çok konuda İslam, kadın haklarında feministlerden daha ileri düzeydedir. Fakat İslam kadının manevi şekilde de gelişmesini sağlar. Hangi din hangi sistem kadını saadete ulaştırır? İslam mı, feminizm mi yoksa Marksizm mi?

Bütün fikirler kadına değer veriyor fakat İslam diğerlerinden farklı olarak kadını hem toplumda, hem de aile/ahlâk açısından saadete erdirme amacındadır. İslam, kadın ve erkeğin bir ve aynı özden yaratıldığını ve Allah'ın her iki cinsi de ruhundan izlediğini söyler.

Sosyal mesuliyetler de var elbette ve bizim kadınlığımızı etkiliyor. Benim asıl işim düşünce, kültür ve sanattır. İslam edebiyatı, kültürü ve post modern düşüncesinden yararlanarak on altı yılda hazırladığım *İslam'da Sanatın Hikmeti* isimli kitabım yeni yayımlandı. Bu arada Allah'ın lütfu ile Aşurayı konu alan birkaç heykel yaptım. Allah lütfedince insan pek çok işi başarabiliyor. Siyasal danışman olduğum için kültürel konularda fikir beyan ediyorum."

Şimdi Rahnavard ve kocası Musavi'nin isimleri muhalefetin canına okuyan baskılar dışında pek duyulmuyor ve gözlerden uzak bir hayat içinde, onlar da bazen cezaevinde bazen evlerinde sürgündeler. İlk tanıştığımız 2000 baharında, rejime ve kendi fikirlerine duyduğu müthiş güvene bakarak, böyle bir siyasi

hareket içinde yer alabileceğini hiç düşünmemiştim... Hayat, insanı nereden nereye sürüklüyor!

Yine de en trajik olanı, İran'ın devrim sonrası kuşağının değil, devrimde aktif olarak bizzat yer almış olan yeni muhaliflerin durumuydu. Kendi evlatlarını yemiş birçok devrim gibi İran İslam Rejimi de geçmişin mücahitlerini zamanın sakıncalıları olarak değerlendiriyordu. 'Barış Anneleri' grubunun üyelerinden olan ve kadın hakları için mücadele eden Haleh Sahabi, bunlardan en ünlüsüydü. Babası İzzetullah Sahabi 1979 İslam Devrimi'nde işbaşına gelen geçici hükümette görev alacak kadar rejimin gözdelerindendi. Ama kızı Haleh, Ahmedinejad'ın and içme töreni sırasında, Meclis önünde tutuklanan muhalif eylemcilerden biriydi ve iki yıl hapse mahkûm edilmişti. Daha sonra Haleb, babası İzzetullah Sahabi'nin cenaze töreninde polis tarafından dövülerek öldürülecek ve baba kız birlikte gönül verdikleri ülkelerinin toprağına aynı zamanda gömüleceklerdi. Onlar da sürüklenerek tarih koridorunda kaybolanlara karıştılar.

FAYDASIZ BALKONLAR DİYARI...

Ter içinde yatağımdan kalkıp, bir bardak suyla balkona attım kendimi. Beyin patlaması devam etti. "Her şeyin bir zamanı vardır" derler ya, çözüleceğim gece buymuş... Gördüklerimi, şahit olduklarımı, hissettiklerimi, yaşadıklarımı paylaşacağım kendimden başkası olmadı İran'dayken. Ve artık bu anıları bir şekilde içimden çıkartıp size aktarmayı beceremezsem, içimi çürüteceklerine dair bir korkum var.

Balkonda ciğerlerime temiz havayı çekip, rüyada da olsa içime dolan Tahran'ın ham petrol egzoz kokusundan kurtulmaya çalışırken, bir başka anı canlandı hafızamda. Tahran'daki o güzelim bahçeli iki katlı evimde, Sadabat Sarayı'nın parkına bakan balkonumu hatırladım; orada hiç şöyle bir balkon keyfi yaşamamıştım. Tahran'ın balkonları boştur. İslami devrimle beraber içeri kapanan hayatlar, kapalı kapılar, kalın perdeler ve yüksek duvarlar arasında sürer. Balkonlar öyle süs gibi durur... Sadabat'ı bekleyen genç askerleri ve komşuları şok derecesinde şaşırtan bir iki kez dışında, ben de dâhil kimse o güzelim balkonun sefasını süremedi...

Benim ülkemde 'balkon sefası', yer yer çarpık şehirleşmenin olumsuzluklarını yansıtsa da güzel bir şeydir. Zaman zaman Italo Calvino'nun ünlü *Marcovaldo ya da Kentte Mevsimler*'inin ülkemdeki uyarlaması olsa da... Hoşluğu ve sadeliğiyle bir 'terim' olarak da insanın içini açar 'balkon sefası'. Apartmanlara sıkışık hayatlarında işçisinden, orta hallisine herkesin anlatacağı ve duyunca yüzünün aydınlanacağı bir 'sefa'... Anneniz, kocanız,

kızınız, halanız, "Hadi gel balkon sefası yapalım" der ve çıkar, ya çekirdek 'çitlersiniz' balkonda hep beraber (öyle ki bu alışkanlığımız Japonlardan İngilizlere bir sürü milleti şaşırtıp, bizi kuşyemi yiyen millet kategorisine eklemiştir!) ya da gazete okuyarak kahvaltınızı yaparsınız ailecek. Arada komşularla da 'laflaşılır'... O gün yapılacak işler, karşı apartmandaki çocukla ilk cilveleşmeler, bakkalla konuşmalar, indirilip çıkarılan sepetlerle yapılan alışverişler, çocukları sokaktan eve çağırmalar filan, hepsi gürültülü ve dışa dönük bir balkon kültürünün parçasıdır.

Neyse, Tahran'a dönelim: Ben böyle bir balkon kültürüyle, balkonlu (hem de dört tarafından) bir eve taşınınca ne kadar sevinmiştim! İstanbul'daki bütün ahalime haber bile saldım, büyük balkonumuz oldu diye. Hem de benimkiler Elbruz Dağları ve Sadabat Sarayı'nın güzelim bahçesine bakıyordu... Geniş geniş, serin serin, oh, bir güzel sefa yaparım diye düşünürken 'balkonda hiçbir işimin olmayacağını' birdenbire anlayıvermiştim. Tam karşıdan evimi sürekli izleyen askerlerden bazıları, geceleri perdeden gölgemi görünce bildikleri bütün Türkçe şarkı ve türküleri çığrışırlarken, balkon sefası düşlerimin sonu gelirdi. Sadece onlara da yüklememek lazım, hiç kimse yoktu balkonlarda. Yıllar sonra İranlı bir arkadaşım şu anda yaşadığım yere gelince, birlikte bir Pazar kahvaltısı yaptık göle nazır minyatür balkonumda... Birden dostumun karşı balkonda kahvaltı yapan çifti delercesine incelediğini fark ettim. Onlardan gözünü ayıramıyordu. Acaba tanışıyorlar mı diye düşünürken, bir yandan da "Avrupa'da fazla bakarsan polis çağırırlar" diyerek uyarmak ihtiyacı duydum. Başını silkeleyerek kendine geldi, bir rüyadan uyanmış gibiydi. Şoku atlattıktan sonra onların nasıl bir keyif aldıklarını izlediğini anlattı. Bir devrim çocuğu olarak, balkonda herhangi bir yaşam izi görmediğini, zengin kesimin Kaspiyan denizi kıyısındaki dağlarda, o duvarları yüksek yazlık evlerde yaşanan kısa tatiller dışında hiç rüzgârın yüzüne vurduğu bir yerde rahatça oturup manzaranın keyfine varamadığını da... Bir yandan da sürekli yeni binaların yapıldığı Tahran'da nedense rejimin bütün yeni apartmanlarının balkonları vardır.

Tamamen işlev dışı, öyle olması gerekiyormuşçasına, içgüdüsel bir mimariyle ya da bir gün çıkılır umuduyla eklenen boş balkonlar yığını...

Benim 'şok' balkon anılarıma gelince; birisi hiperaktif kedim Şurup hakkındadır. Gece kapalı duvarlar arkasında verdiğim diplomatik bir davetin tam ortasında Şurup nasıl olduysa fırlayıp balkonun aralığından kaybolmayı becerdi. Evdeki arama çalışmaları sonuç vermeyince, o panikle kolsuz mini elbisem, açık saçlarım ve direkt mahpusluk olacak şekilde –biri biyonik– çıplak bacaklarımla, yalın ayak önce balkona, sonra da Şurup'un balkona tırmanan asma dallarından indiğini düşünerek sokağa atıverdim kendimi. Türkiye'den gelen bir davetlim de benimle birlikte çıktı, gür saçları savrula savrula. Bütün davetlilerim bu ani kural çiğnemeyi ciddiye alarak, balkona yığılıp, deliler gibi "Şurup, neredesin?" diye bağıran bizi izlemeye koyulunca, Sadabat Sarayı'nın nöbetçisi askerler de ne yapacaklarını şaşırdılar. Yalın ayak, çıplak baldır, açık saçlarımızla ben ve konuğum sokakta koştururken, balkona dizilen misafirlerim de ellerinde içki bardakları, gürültüyle sokağı saran müziği bastırırcasına bize içeri girmemiz için sesleniyorlardı...

Yarım saatlik heyecanlı bir koşturmanın ardından Şurup bulundu ve kucağıma alır almaz, bir askerin gözleriyle karşılaştım. Ne yapacağını şaşırmış bir halde olduğunu görünce bir anda bende ne yaptığımı anladım. O cıbıl halimle, kucağımda tüm bu olup bitenin suçlusu Şurup'la, askerin yüzüne mahcubiyetle bakıp "Eh, bir şey ister misiniz bizim evden, içecek, yiyecek falan bir tabak yapalım size" deyiverdim. Cevap gelmedi... Ama benim şaşkınlığım çok komik olsa gerek ki karşılıklı bir gülüştük. Muhtemelen devrimden birkaç yıl sonra doğmuş olan bu genç nöbetçiler hayatlarında ilk kez bu tür bir insan grubu ile karşılaşıyorlardı ve dünyanın en azından yarısının bizim gibi yaşadığından haberdar değillerdi. Onlar için İran'daki hayat dünyanın kalanının da yaşadığı hayattı. Bu genç ve dünyanın hiçbir halinden haberdar olmayan muhafızlar için bir sorun daha vardı. Her ne kadar İslam algısında kediye bakış daha yumuşak

olsa da evcil hayvan Ayetullah Fetvası ile yasaklanmıştı. 'Çıplak' halim kadar bir kedinin peşinde koşmak ve onu kucaklayıp eve almak da havsalalarının alacağı bir durum değildi...

Yıllar sonra, İngiliz *The Telegraph** gazetesi 'İran'da veteriner olmak için doğru zaman değil' başlığı ile evcil hayvan yasağı fetvasını haber yapacak, arkadaşlarımı bu yasakla ilgili sorunlara ancak inandırabilecektim. İnsan bu tür şeyleri bizzat yaşamayınca söylenenler masal gibi kalıyor...

Köpekleri ve kedileri için çocuklarına ayırdıkları kadar bütçe ayıran İngilizler benzer bir haberi daha önce de yayımlamışlardı: 'Evcil hayvanların kamusal alanlarda ve özel arabalarda dolaştırılmaları yasaktı.'**

O sırada fetvadan haberdar ama bu haberlerden ve benim gibi evcil hayvan çılgını insanların varlığından haberdar olmayan masum muhafızların geçirdikleri şaşkınlık, devrim fetvasını uygulamalarına mani olmuş olmalıydı. Bahçe kapısından hızla içeri daldıktan sonra hızla yukarı çıktım, herkesi içeri sokup, müziğin sesini kısarak, bir an evvel davetimize son vermeyi başardım.

Diğer balkon hikâyemse, İran'da görev yapmak benim suçummuş gibi söylene söylene ziyarete gelen annemin şahsına münhasır bir durumdu. Ben yokken paçalarını sıyırıp, benim evi temizlemeyi kafasına koymuş valide hanım. Tabii, normal sokak giysisinin her tarafını kapatmak olduğunu düşünmediğinden, paçalar sıyrık, üzerinde kolsuz bir tişörtle bir elinde kova, bir elinde süpürge balkona çıkmış. Güpegündüz de artık biraz 'göze sokma' türünden bir şey olduğu için bu sefer aşağıdaki Sadabat bekçileri 'artık bu kadarı da fazla' diye düşünmüş olmalılar. Annem ağzında fosur fosur sigarası, balkonu yıkamaya girişmişken laf etmeye başlamışlar. Bizimkisi yaptığını anlayıp hemen içeri girmiş. Ben gelince küfürle karışık "Bi balkon yıkayamadık, bu ne biçim ülke?" türünden sızlanmalarını dinlemek durumunda kalmıştım. Yürüyen bir felaket gibi yaşayan annemin vakasını da ucuz atlatmıştık.

---

* *The Telegraph*, 27 Ağustos 2010.

** *Independent*, 20 Nisan 2011.

Yıllar sonra arkadaşım Mitra ve Tahran'dan birkaç ortak dostumuz yeni evime, Budapeşte'ye bir hafta sonu için beni ziyarete geldiklerinde nehri gören küçük balkona çıktık. Mitra ve diğerleri bir yandan beni dinlerken diğer yandan karşı dairedeki balkonda öğle yemeği yiyen çifte bakmaya başlamıştı. Bakmaları o kadar uzun sürmüştü ki onları uyarmak zorunda kaldım. Çift rahatsız olabilirdi ve kişisel hayata tacizden kapımıza polis gelebilirdi Avrupa coğrafyasında.

Hüzünle bana döndü ve "Hatırlarsan bizde balkonlar geniş ve ferahtır. Ama hiç kimse balkon kullanmaz. Hele hele hiç kimsenin balkonda öğle yemeği yediği görülmüş şey değildir. Komşularına nasıl özendiğimi tahmin bile edemezsin" dedi. "Bizde sadece Hazar Denizi kıyısında evi olanlar bahçelerine çıkabilirler. Bunun dışında kimse rejime balkonundan ya da bahçesinden görünmek istemez." Başımı önüme eğdim. Bunu biliyordum ama onu teselli edecek bir cümlem yoktu. İran'da bütün hayat duvarların arkasına çekilmişti. Sokakta bile insanlar birbirlerinin gözlerine bakmazlardı. Kadın erkek birbirleri ile direkt olarak konuşmazlardı.

Budapeşte'de kaldıkları süre boyunca Mitra ve diğer dostlarımızın İran'daki arkadaşları, onları, kesinlikle geri dönmemeleri veya ziyaretlerini uzatmaları konusunda ısrarla ikna etmeye çalışıyorlardı. Çok gergin günlerdi ve Mitra'nın arkadaşları arasında 2009 cumhurbaşkanlığı seçimi sırasındaki protestolarda dövülmemiş hırpalanmamış hiç kimse kalmamıştı. Ama Mitra ve dostlarımız geri döndü. Ailelerini riske atmak istememişlerdi.

Mitra'nın kederini o geri dönüp gittikten sonra, birlikte oturduğumuz küçük Macar balkonuna her çıktığımda hatırladım. Onunla birlikte İran'daki balkonumu da... Tek bir kere bile kullanmadığım ve tek bir kere bile içinde oturup kahve içemediğim, hatta temizlemek için bile çıkamadığım o kocaman balkonu.

İran'dan İsviçre'ye taşındığım ilk yıl gayriihtiyarî bir şekilde yanımda İran kurallarını da taşıdığımı neden sonra fark etmiştim. Kendimi gizlemiş, Cenevre'deki küçük dairemin Leman

gölüne bakan muhteşem terasına bir kez bile çıkamamıştım. En güzel havalarda bile terasta oturmak aklıma gelmemişti. Dahası evin içinde bile bir süre boyunca kendi kendime kapalı giysilerle oturmaya devam etmiş, tişörtle kalmaya cesaret edememiştim! Böyle rejimlerin yerleştirdiği alışkanlıklar, yer değiştirdiğinde bile insanı bu denli etkileyebiliyordu. Korku rejimlerinin sadece çevre şartlarını değil ruhumuzu da kendi kurallarına göre 'düzenlediklerini' İran'dan Cenevre'ye uyum sürecinde çok iyi anlayacaktım.

'HİCAP' HİKÂYELERİ

İran dışında beraber geçirdiğimiz o kısacık hafta sonunda Mitra bir başka anısını anlattı bana. Roma'da bir arkadaşını ziyarete gitmişti ve arkadaşı ona motosikletini kullanmasını teklif etmişti. İran da hiçbir kadın Batı, dolayısıyla 'şeytan icadı' kabul edilen bisiklet ya da motosiklet kullanamazdı. Mitra da hiç kullanmamıştı; Roma'daki tatilinde hayatında ilk kez motosiklete biniyordu. Hayatında ilk kez rüzgârda saçlarının savrulduğunu, hayatında ilk kez rüzgârdan kulaklarındaki küpelerinin sallandığını hissetmişti. Bu duygular kendisine çok yabancı gelmiş, kendisini tuhaf hissetmişti.

Mitra devrim çocuğuydu. Humeyni geldiğinde henüz doğmuş olduğu için Şah'a dair hiçbir anısı yoktu. İran, onun için mollalarla başlıyordu. Ondan rüzgârda küpelerinin sallanmasına duyduğu hayreti dinlerken gözlerim doldu. Bizim aklımıza rüzgârda küpelerimizin savrulmasına şaşırmak hiçbir zaman gelmezdi ya da saçlarımızı savuran rüzgârın özgürlük olduğunu hayal etmek. Rüzgârda savrulan saçlar bizde son derece doğal ve alışkın olduğumuz bir şey... Onunsa, özgürlükle hiç tanışmamış olsa da içgüdüsel olarak lezzetini hissettiği açıktı.

Mitra, bu duyguyu tatmış yurtdışındaki arkadaşlarının bir daha ülkeye geri gelmediklerini söyledi. Yurtdışındaki İran diasporasını ikiye ayırıyordu. Devrimden önce kaçanlar başka ülkelerin vatandaşı olarak bir güvenlik duygusu içinde mallarının akıbetini anlamak ve nostalji yaşamak için kısa süreliğine geliyorlardı ama bir ayakları daima havaalanında oluyordu. Dev-

rimden sonraki diaspora kuşağı ise hiç tanışmadığı özgürlük duygusunu bir kez tattıktan sonra duygusal olarak geri dönmeyi hiç düşünmüyorlardı. Diğer ülkelerde sahip oldukları hizmetler, imkânlar ve kolaylıklardan vazgeçemiyorlar ve yeniden İran'a uyum sağlayabileceklerine inanamıyorlardı. Özgür bir ülkede küçük bir kasabada bile yaşasalar İran'a dönmek istemiyorlar.

Londra'da yaşayan kuzenine, 'vatanı özleyip özlemediğini' sorduğunda, 'Güzel bir yemekteki eksik tuz' örneği ile açıklamıştı. Lezzetli bir yemeğin tuzunun olmamasına Farsça da 'jigo' deniyordu. "Yaşadığın ülkede bir şey eksik biliyorsun ama hâlâ orada yaşamaya devam ediyorsun."

Kalanların ise başka bir hayat tarzları vardı. Kuzey Tahran'ın ve birkaç ayrıcalıklı şehrin kalburüstü semtlerinin İranlı kadınları, sabahtan süslenip, tesettürünü eksiksiz yerine getirip, şıkır şıkır sokağa çıkmayı başarıyorlardı. Geri kalan muhafazakâr İranlı kadınlar da ön dişlerinin arasına beceriyle sıkıştırıverdikleri kara çarşaflarıyla (Farsçası 'çador'), bütün günü geçiriyordu. Fakat biz yabancı kadınlar örtünmeyi bir türlü beceremediğimiz, resmi toplantılarda, sokakta, pazarda sürekli olarak kayan örtülerimizden ötürü uyarı aldığımız için kendi aramızda en çok tesettürle baş etmenin yolları üstüne konuşuyorduk. Hatta durumumuz o kadar vahimdi ki sokakta kafasında 'hicabı kayık' bir kadın görüldüğünde onun yabancı olduğu hemen anlaşılıyordu. Kim en güzel tesettürü becerecek, kim gerçek bir İranlı gibi kapanabilecek? Diplomatik misyonlardaki diğer kadın meslektaşlarımızla beraber bir ara bu konudaki en iyi örnekleri gösteren bir el rehberi yaptık. Ama bu çabamız bir fayda sağlamadı. Hâlâ 'hicabımız kayık' dolaşıyorduk. İran'da örtünme o kadar sıkı kurallara bağlıydı ki şapka giyerek bile kapanamıyorduk. Çünkü şapka doğrudan tutuklanma nedeniydi.

Sonunda ilkokuldan liseye resmi okul üniforması olarak giyilen 'magne'leri denemeye karar verdik. İran'da genç kızların ve küçük kız çocuklarının daha rahat tesettür takabilmesi için kafaya tek parça halinde geçirilen örtülerine 'magne' deniliyor ve İran da eğitim sisteminde de zorunlu üniforma olarak kulla-

nılıyordu. Sözün kısası, magne çocukların bile tek başına becerebileceği 'hicab'ın en pratik haliydi. Kafaya göre biçilmiş siyah bir torbayı kafana geçirmek. Bazı okul üniformaları lacivert olduğu için lacivert magne de bulmak mümkündü, ama biz her renge uyduğu için siyahı tercih etmiştik.

İngiliz iş arkadaşım Sally ile birlikte katılacağımız bir toplantıya kafalarımıza magneleri geçirip gittik. Doğrusu magnelerle çok rahat etmiştik. Bunu niye geç akıl ettiğimize de epey hayıflandık.

Toplantı salonunda İranlı yöneticilerin garip bakışlarına maruz kalınca şaşırmıştık. Bunu neye yoracağımızı bilemedik ama Sally okul magnesi giydiğimiz için şaşırmış olmalılar diye açıkladı. Bir süre sonra yanıma Türk olduğumu bilen Azeri bir müdür sıkıntıyla yaklaşıp, arkadaşımla birlikte tuvalete gidip kendimize bir çeki düzen vermemizi istedi. Adamın halinden bir tuhaflık olduğunu anlayıp lavaboya koştuk. O ana kadar fark etmediğimiz tuhaflık magnelerimizdeydi. Tamamen cahillikten ters takmıştık ve tesettürden ziyade, ırkçı 'Ku Klux Klan' kukuletalarına benzemişti. Sally biz yabancı çalışanlara 'hicap' taktırılmasını çok aşağılayıcı buluyordu. Bizi soytarı durumuna düşüren bu örtüden nefret etmişti. Hicap ve uzun mantolu yaşamların getirdiği yan etkilerden birisi de İranlı kızların ve kadınların yüzü ile oynama takıntısı ise, bizdeki etkisi de buna bir süre sonra çok olağan bir şey gibi alışmaktı. İran'dan taşınıp ülke değiştirdiğinizde tekrar istediğiniz gibi dolaşabilme özgürlüğüne alışmanın zor olabileceğini hiç düşünmezdim.

İran'dan taşındığım ilkyazda 'hicabım' ve uzun mantom olmadan sokağa çıkınca çıplakmışım gibi hissetmiştim; sanki bir yerim açık kalmış da yeterince örtememişim gibi. Sonra da örtünmeye beş yaşından itibaren alıştırılmış kızların yetişkin olduklarında neler hissedebileceklerini düşündüm. Sürekli kendini kolladığın, vücudundan utandığın bu ruh hali bana bir kâbus gibi göründü.

İran'ın bendeki bin bir 'yan etkisinin' içinde, oradan ayrıldığım halde uzun süre kaldırımın ortasından değil duvar dibinden

yürümek de vardı. Bu garip duyguyla yüzleşmem, ansızın ve yine bir İran yayını ile oldu. Ünlü İngiliz Televizyonu Channel 4, 13 Mart 2006'da *Iran, Inside The Islamic State* (*İran, İslam Devletinin İçinde*) adında bir canlı yayın programı sunmuştu. Ünlü haber sunucusu Jon Snow'un, Kum kentinden, yine ünlü muhabir Lindsey Hilsum'un Tahran'dan sundukları canlı yayından haberim olmasına rağmen, o sırada İran'da görev yaptığım için izleme şansım olmamıştı. Fakat yıllar sonra Cenevre'ye döndüğümde annem, benim için kaydettiği programı önüme koyunca bir an için kendimle ve yaşadığım travmalarla yüz yüze gelmiştim.

Jon Snow, akşam haberleri için kurulan bağlantıda ekranın önündeydi. Arkasında cılız ışıkları ve derin sessizliğiyle yeryüzünün İslam medresesi Kum kenti uzanıyordu. Kum bütün dünyada dini muhafazakârlığın tarif edilemez bir şekilde ayakta tutulduğu bir kenttir. Öyle ki, onun yanında diğer bütün İran şehirleri birer özgürlük mekânı sayılır.

Jon Snow yayına çıkardığı İranlı erkeklerle konuşurken arkasından başka birkaç erkek geçiyordu. Tam o sırada iki çadorlu kadın erkekleri fark edip arkalarını döndüler ve duvar dibine çömeldiler. Erkeklerin ayak sesleri ortalıktan çekilinceye kadar öyle kaldılar. Manzara özgürlükler açısından tam bir felaketti ama ben kadınların nasıl içgüdüsel olarak arkalarını dönüp, siyah çadorlarıyla duvarın dibine gömüldüklerini anlayabiliyordum. Bunun nasıl sessiz bir şartlanmayla ruhlarına şırınga edildiğini de.

Sonraki günlerde ayaklarım bedenimi ne zaman duvar dibine doğru sürüklerse beynim derhal uyarıp travmayla mücadele etti. Çok şükür, şimdilerde değil duvar dibi caddelerin tam ortasından yürüyecek kadar iyileşmiş durumdayım. Çünkü sokak kültürünü ve birey olmayı unutmuş, tedbirli, hatta şizofren davranışlar sergileyen, sürekli tetikte ve kara bir çarşafın altında kimliğimi gizlemeye çalışan bir insana çevirmişti beni bu macera. Bu kriz dönemini atlattıktan sonra tam tersi bir reaksiyon başlar: Bir daha kutuların dibinde bile görse, tesettür eşarplar ve mantolara asla dokunmak istemez; baskı ve tutsaklık döne-

mini hatırlattığından bu simgelerin tesadüfen göze ilişmesinden bile nefret eder insan... O kutular bir süre benimle birlikte yer değiştirdi, bir evden öbürüne... Ve sonunda kapaklarını bile açmadan hepsini çöpe atarak bu sayfayı da kapatmayı başardım. Artık eşarp, uzun pardösü gibi şeyler, elbise dolabımın yakınından bile geçemiyor. Ne yazık... Hâlbuki eşarpları ne kadar severdim...

Budapeşte'de iken Tahran'dan arayan bir arkadaşımın annesi, "Orası çok soğukmuş yavrum sıkı giyin, uzun paltonu giy, üşütme!" demişti bana. Ben de "Evet çok soğuk ama hâlâ palto giymeye cesaret edemiyorum" cevabını vermiştim. İkimiz de bunun ne demek olduğunu çok iyi anlamıştık.

Sally ve Hintli arkadaşımız Anita ile planladığımız Tahran yakınlarındaki bir türbe ziyareti için çarşafları hazır etme işini Anita üstlenmişti. Çünkü özellikle Tahran dışında gittiğimiz türbe gibi kutsal yerlerde çadorsuz dolaşmak imkânsızdı. Biz de o kadar uzun yolun başından itibaren nefeslerimizi zorlayan çadorları giymek istemediğimiz için, Anita, çarşafları türbeye kadar kocaman bir sepet içinde taşımıştı. Türbeye ulaştığımızda Anita, çador diye, sepetinden rengârenk çiçekli yatak çarşaflarını çıkarıp bize uzattı. Bırakın türbeyi, Kuzey Tahran da bile çiçekli renkli çadorlarla dolaşamazsınız. Dolaşırsanız ahlâk polisinin sizi tutuklaması an meselesidir. Ama Anita bir diplomatik misyonda çalışan kocasını ziyaret için yeni gelmişti ve tesettür hakkında hiç fikri yoktu. Biz çadordan söz edince o da yatak çarşafı anlamıştı. Yapılabilecek bir şey yoktu. O kadar yoldan sonra geri dönemezdik. Rengârenk çarşafları sarınıp türbenin kapısındaki ahlâk polisine başvurduk. Durumumuz o kadar komikti ki ahlâk polisi bile masumiyetimizi anlamıştı. Bir kereliğine türbeye böyle girmemize izin verildi. Ama polisten gördüğümüz hoşgörüyü türbenin diğer ziyaretçilerinden göremedik. Aynen Spielberg'in seksenlerdeki ünlü filmi uzaylı E.T.'nin bir Amerikan kasabasında küçük bir çocuk tarafından yatak çarşaflarına sarılıp gezdirilmesi gibi, biz de çıplak ayak, üçümüz kol kola türbeyi gezerken, bizi kınayan keskin bakışlara daha fazla

tahammül edemeyip kestirme bir iki turdan ve duadan sonra türbeden kaçar gibi uzaklaştık.

Bu kadar şanslı olmadığım türbe ziyareti anılarım da vardı. Şiilerin en kutsal türbelerinden biri olan Meşhed'deki İmam Reza türbesini ziyaret etmeye niyetlenmiştim. İmam Reza on iki Şii imamdan sekizincisiydi. Türbesi Şii dünyasının ikinci en büyük türbesiydi ve yedi avlusu ile birlikte altı yüz kilometrekarelik alana yayılmıştı. İçinde müzesi, kütüphanesi mezarlığı, hacılar için yemekhanesi de olan bu büyük külliye İran'da turizmin merkeziydi. Devrimden önce som altın olan görkemli kubbesi, Humeyni'nin ölümünden sonra ansızın gümüşe dönmüştü. Halk arasında hâlâ kubbenin altınlarının Humeyni'nin türbesi için kullanıldığına dair rivayetler dolaşır.

Meşhed'de başka türlüsü düşünülemediğinden uygun siyah çadorla sıkıca sarıp sarmalanmıştım. Türbeye girdiğimde kendimi ansızın adeta bir futbol stadyumunda bulmuştum. Ağlayan, itişen kalkışan, birbirlerini sıra çalmakla suçlayan asabi bir kalabalığın tam ortasına düşmüştüm. Bu kalabalıkta İmam Reza'nın değil türbesine avlusuna bile ulaşamayacağımı erkenden kestirip kan ter içinde geri çıkmaya çalışırken üstüme on, on beş kadın çullandı. Çadorumu dişimle düzgün tutamadığımı, gerektiği şekilde örtünmediğimi görmüş ve 'bu büyük ahlâk ihlali' karşısında çıldırmışlardı. İran'da kadınlar çadoru sarındıktan sonra ellerinde kalan ucu dişleri ile tutarak ustaca dolaşırlar ama bunu buna hiç alışkın olmayan birinden aynı ustalığı beklemeleri çok adaletsizdi. Ayrıca, çok kişisel bir detay olsa da burada söylemek gerekir ki vücudumda kullanabildiğim tek kolumla bu çok-kol gerektiren işi tam olarak beceremiyordum. Kalabalıkta birbirimizi kaybettiğimiz şoförüm kargaşayı görünce, durumun ancak bir yabancı ile ilgili olabileceğini hissetmiş ve koşturmuştu. Çeşitli, özürler dileyerek beni ellerinden kurtardı.

Dönüş yolu boyunca kendi kendime söylenip durdum. Bu çılgın kalabalığın arasında tartaklanmayı doğrusu sonuna kadar hak etmiştim. Çünkü umut dağıtan ulu İmam'ın huzurunda herhangi birinin çadoru yeterince kapatamamak gibi masumane

bile olsa ahlâk dışı, edep dışı bir hatasına göz yummak türbenin büyüsünü bozacaktı! İmam Reza'ya insanlar niçin geliyorlardı? Kimi çocuk olsun diye, kimi koca bulsun diye, kimi evine bereket gelsin, para yağsın diye... Bunların hiç biri benim dileğim değildi; o halde ben hangi akla hizmet oradaydım? Üstelik Şii bile değildim. İran'daki türbe ziyareti hevesim bu olayla birlikte sona erdi. Türbe sakinleri de rahatladı ben de.

İran da çador soytarılığının bulaşmadığı olay yoktur günlük hayatta. Yurtdışında yaşayan her Türk gibi, vatandayken sürekli şikâyet ettiğimiz Türk televizyonlarını izlemeden rahat edemeyiz. Bunun için de çanak uyduların bin bir çeşidi, bazen tencere kapağı bile bağlayarak Türk televizyonu özlemimizi gidermeye çalışırız. Bir de ülke İran olunca Türk televizyonu bağımlılıktan öte bir mecburiyete döner. Çünkü İran televizyonunda sadece şehitlik marşlarının çaldığı ve sadece hükümetle mollaların sonu gelmez konuşmalarına mahkûm olduğunuz için, Türk televizyonunda koca bulma programlarını izlemek bile insana *BBC* seyretmek gibi gelir. İran'da TV yayınları, internet cep telefonu gibi her türlü iletişim istihbaratın kontrol ve müsaadesi çerçevesinde yürüdüğü için uydu antenler sık sık bozulur, toplatılır ya da yasaklanır. Televizyonum Türk kanallarını açamayıp, yine öyle bozulunca usta çağırdım. Tabii ben ustaları cinsiyetsiz saydığım için evin içinde sıkı sıkıya örtünmek aklıma bile gelmemişti. Kapı çalınınca koşturdum. Fakat karşımdaki hayli yaşlı usta beni başı açık görünce kapının demirini hızla kendisine doğru çekip telaşla kapıyı kendi yüzüne kapattı. Bir yandan da dışarıdan bana sesleniyordu: "Hanım, hanım... Başını ört, başını ört." Lanet ederek nereye attığımı hatırlayamadığım örtüyü ve mantomu aradım. Nihayet bulup örtününce usta içeri girmeyi kabul etti. Ben cereyan yapmasın diye kapıyı kapatmıştım. Tam onu sakinleşmiş ve işine koyuldu sanırken yüzü bembeyaz kesti. Korkuyla kapıya koşturup bu sefer de sonuna kadar açtı. Arasına da bir kalın kitap koyarak yeniden örtülmesini önledi. Ben şaşkın bir halde, ustanın 'kafayı kapılarla bozduğunu' ve bu takıntının ilerlemiş yaşıyla ilgili olduğunu düşünüp vicdanım

sızlarken, kendisi benim düşündüğümden bambaşka sebeplerle durumu açıklamaya koyuldu. Meğer İslami gerekçelerle, yabancı bir kadınla aynı hanede kapı açık olmadan yani mahrem bir şey olmadığına dair şahitler olmadan kalınmazmış. Bundan dolayı ustalar eve geldiğinde kapının açık kalması gerektiğini öğrenmiş oldum. Aksi halde devriye gezen bir basij (sivil polis) ekibi şüphelenip eve gelirlerse ne onun için ne benim için kurtuluş yoktu!

Komşular, taksi şoförleri ve ustalar tarafından sürekli uyarılmama rağmen tesettür konusunda bir türlü 'terbiye edilemiyor'dum. Yine bir akşam işten döndüğümde kedim Şurub'u evde bulamadım. Can yoldaşım, Tahranlı sokak kedim Şurup'un kaybolmasına asla katlanamazdım. Zaten daha kısa bir süre önce Şurub'u ararken Sadabat Sarayı muhafızlarının dikkatini çekmiş, göz önünde tutulacak şüpheli yabancılar listesinin başına konulmuştum. Gerçi İran'da Türk bile olsan her yabancı daima şüphelidir ama biz siyasi değil sosyal şüpheliler olarak rejim için daha da tehlikeli bir sınıfta değerlendiriliyor olmalıydık. Ne var ki yaramaz Şurup kaybolduğunda rejimin yasakları aklımın ucuna bile gelmezdi.

Önce balkondan uzun süre bağırarak ve çeşitli kokulu yiyeceklerle ilgisini çekerek eve dönmesini sağlamaya çalıştım ama Şurup'tan ses yoktu. Adeta yer yarılmış içine girmişti. Kendimi deli gibi sokağa attım. Bir yandan da Şuruuuuuup diye bağırıyordum. Fakat Şurup üstüne yarattığım gürültü, kediciğimi değil evimin karşısındaki Sadabat muhafızlarını ayağa kaldırmıştı. Bu kez bir öncekinde olduğu gibi hayretlerine yenik düşmediler! Ben önde onlar arkamda sürekli bağırarak bir süre mücadele ettik. Sonunda silahlarını doğrultarak başımın açık olduğunu derhal örtünmem gerektiğini emrettiler. Nasıl örtüneceğimi bilmiyordum ama bir çare bulmazsam orada tutuklanacağımı ve mesai saati çoktan bitmişken ne işyerimin çalışanlarının ne de kendi büyükelçiliğimin beni nezaretten çıkaramayacağını biliyordum. Hırkamı kafama geçirip "Bu oldu mu?" diye sordum. Evet, başımı örtmeyi becermiştim ama bu kez hırkamın kalk-

ması ile bedenimi gösteren pantolon ve bluzumla kalmıştım. Bu daha da yasaktı. Onlara evimi gösterip birkaç dakika izin istedim. Hemen çadorlu ve namuslu bir kadın haline dönmem mümkündü. Önce kabul etmediyseler de aralarından biri her nasılsa benim komşu Türk olduğumu hatırladı ya da anladı. Eve dönmeme izin verdiler. Eve döndüğümde Şurup içerde beni bekliyordu. Ona beni askerlerle muhatap ettiği için o kadar kızmıştım ki başına siyah oyalı bir yemeni bağlayıp cezalandırdım. Uzun süre patileri ile çıkarmaya çalıştıysa da ben insafa gelinceye kadar cezasını çekmek zorunda kaldı!

'KEMALİST TÜRBAN'

Hicap hikâyelerini beni Tahran'da ziyarete gelen sevgili dostum Ünal'ın uzun sarı saçlarından bahsetmeden anlatabilmem zor. Evet, bir erkek olarak eski hippilerden sarı uzun saçları, Che giyimi ile bütün dışarıdan gelen misafirlerim gibi bir gece yarısı uçağı ile Ünal çıkageldi. Sabah, İran'da en ilgilendiği alan olan sinema dünyasını keşfedebilmesi için onu bir film stüdyosuna götürdüm. Ünal saatlerce sorular sorup yeterince bilgilendikten sonra bir taksi çağırdık ve eve doğru yola çıktık. Şoför Tahran'ın en beter kâbustan daha beter olan trafiğine takılmamamız için bizi uzun olmasına rağmen oto yoldan götüreceğini söyledi. Kabul ettik. İkimiz için de pahalı bile olsa o trafikten kaçmak bir ödül olurdu. Önü açık otobanda memnun mesut seyrederken birden önümüzü kesen sivil polis araçları tarafından durdurulduk. Nasıl fark edildiyse taksi içindeki başı açık uzun sarı saçlı kişi fark edilmiş ve ahlâk polisi derhal harekete geçmişti. Ama polisleri kötü bir sürpriz bekliyordu. Arabanın arka camından lüle lüle saman sarısı saçlarını savurarak başı açık dolaşmaya cesaret eden Ünal sakallı bir erkekti. Polisler fena halde bozulmuşlardı ama elleri boş gitmemek için bu kez benim tesettürüme taktılar. Yeteri kadar namuslu görünmüyordu! Ben tesettürümüm yerinde olduğunda ısrar edince çok öfkelendiler: "Hanım, hanım, benim ülkemde hicabını düzgün tak; bak Fransa'da hicaplılar üniversiteye bile gidemiyorlar!" Uzun bir uluslararası dersten sonra nihayet tesettürüme yeniden çeki düzen verip onların istediği sıkılıkta kapanınca bizi tutuklamaktan vazgeçtiler. Aslında Batılı olsam yırtmam mümkün

değildi ama hiç belli etmeseler de Türk vatandaşı olduğumdan dolayı bir şekilde yumuşamışlardı.

Bizi serbest bıraktıktan sonra ürkmüş olan taksi şoförünü sakinleştirerek eve doğru yolumuza devam ettik. Azerice konuşan şoför bizi indirirken, yollarda pek çok sivil araçlı ahlâk zabıtası olduğunu ve Ünal'ı taksiye binerken gören bir ahlâk zabıtasının ihbarına kurban gitmiş olabileceğimizi söyledi. Kimin kurbanı olduğumuza aldırmadık ama o gecenin heyecanıyla, gerçeküstü görünse de Ünal'ın geri kalan günlerini 'başı bağlı geçirmesi' yönünde 'tarihin en pragmatik kararı'nı aldık. Bizim için tehlike geçmişti. Şanslı günümüzde olduğumuz için de tutuklanmamıştık. İran vatandaşı değildik, bu cehenneme mahkûm değildik. Allah'tan daha ne isteyebilirdik ki!

Sonraki günlerde İran tesettürünün cezasını sadece uzun sarı saçlı, anarşist Ünal ve Şurup değil, başka arkadaşlarım da çekecekti. Lübnanlı gazeteci arkadaş grubum İran'da geçirdikleri kısa süreli ziyaretlerde 'Kemalist türbanlılara' dönüşeceklerdi. Tesettürlü ekip Tahran'a heves ve arzu ile gelmişlerdi. İran kadınının reformcu özgürlüğünü dünyaya anlatmak niyetindeydiler. Ama niyetleri niyet olmaktan öteye gidemedi; çünkü kendilerini bir türlü özgür hissedemedikleri gibi, Tahran yasakları üzerlerine çöktü.

Çekime başlayacakları sıralarda onları, renkli örtüleriyle İran'a göre adeta çıplak kabul edilebileceklerini, Lübnan tarzı örtünme ile rahat davranamayacakları konusunda uyarmıştım. Sanırım benim özgürlüklerle ilgili düşüncelerimi çok yakından bilmelerine rağmen ikazlarımı 'laik fırsatçılığı' olarak algıladılar. Ellerinde hükümetlerinin özel imtiyazı ile İran yönetiminden alınmış her yer için geçerli düzinelerce izin kâğıdı vardı. Onlara İran'da işlerin kâğıtta yazıldığı gibi yürümeyeceğini söylemem de işe yaramadı. İlk çalışma gününün akşamında polis tarafından epeyce taciz edilmiş olarak döndüklerinde umutları kırılmıştı. İzinli olarak çekim yaptıkları bir Kuzey Tahran parkında ahlâk zabıtası tarafından durdurulmuşlar ve dertlerini anlatamamışlardı. Kaldı ki Kuzey Tahran zorla örttürülen kadınların

yaşadığı son bölge olduğu için, İslami devrimin Farsçasında 'kısmi özgür alan' anlamına gelir... Daha sonraki günler polisle ilişkileri daha da zorlaşınca kaldıkları otelden ayrılıp daha özgür olabilecekleri evime taşındılar.

Onlar için İran'ın kimi feminist kadınlarından randevu almıştım. Ama röportajlar sırasında ekibin yöneticisi arkadaşıma fenalık bastı. Kadınların simsiyah örtünmelerinden bunalmıştı. Siyah çador krizine yakalanınca zaten çok zor koşullar altında ayakta kalmaya çalışan feminist İranlılara "Çok bunaldım siyah renklerinizden! Açın şu çadorlarınızı, renkli, çiçekli bir şeylerle örtünün!" diye tesettür tacizinde bulunmuştu. İran'dan ayrılırken "Ben Kemalist oldum, sizin ülkenize yerleşeceğim artık," diye takılıyordu. Onun şakası benim için gerçekti. Bütün aksaklıklarına, bütün sakar özgürlük anlayışına rağmen Türkiye'nin başörtülü feministleri mücadele edebilme gücünü Türkiye'nin modern yapısına borçludurlar. Hiçbir İslami yönetimde kadınlar rejime karşı kendi hakları için mücadele gücünü sürdürememişlerdir. Nitekim bunun için İran'da başlayan İslami feminizm küresel bir değer haline dönüşemedi.* Kendi ülkemde sıkça duyduğum İranlı kadının Türk kadınından daha özgür olduğu iddiasını ise yürek yumuşatmak için bir ironi olarak algılıyorum!

* İslami Feminizm, ilk kez 1992'de İranlı Afsaneh Najmabadeh ve Ziba Mir-Huseyini tarafından Tahran kadın dergisi *Zanan*'da kullanıldı. Daha sonra 1996'da Suudi yazar Mai Yamani tarafından *Feminism and Islam* kitabında kullanıldı.

FUTBOL HEYECANI...

Benim İran'daki dönemim futbolla hiç ilgilenmeyen birine yapılan bir şaka gibi, İran futbol tarihinin en heyecanlı vaktine denk düştü dersem yalan olmaz.

İran'ın Bahreyn'i yenerek 2006 Dünya Kupası'na katılmaya hak kazandığı o tarihi Haziran 2005 maçı; İran takımının 2006'daki Dünya Kupası'na katılması sırasında ülke içindeki bütün farklı kıpırtılar, Mustafa Denizli'nin Pas takımının antrenörü olarak İran'daki 2,5 yıllık başarısı... Kısacası, İran'da rejim sırasında yaşanıp yaşanabilecek en heyecanlı futbol döneminde ben de vardım. Tüm bunlar, benim futbolla bütün ilişkimi gözden geçirmeme neden oldu. Şimdi bir kısmını yazacağım hikâyelerin ardından sanırım neden birdenbire futbol seyircisi haline geldiğim anlaşılacaktır.

En büyük nedenlerinden biri tabi, kadın hakları oldu. 'Ne alâkası var' demeyin! Çok alâkası olduğunu ben de hayatımda ilk defa İran'da anladım. Böylesi zalim bir rejimden korkmadan, haklarını arayan İranlı cevval kadınlardan gerçek aktivizmi öğrendiğim en sürpriz alan futbol olmuştur. İran'a varışımın ilk aylarıydı... Gelir gelmez büyük ve sıcak bir karşılamayla Mustafa Denizli hocayla tanıştım... Aynı dönemde geldiğimiz İran'da, onun memleketli kollaması sayesinde yalnız, genç bir Türk kadını olarak oradaki hayatım biraz daha korunaklı hale gelmişti. Ben tabi o zamana dek kendisini sadece bir Galatasaraylı olarak medyadan tanıyordum. İran'da, kendisinin o babacan karşılaması ile tanışmamızın ardından, 'gurbette İslami askerlik'

dediğim bu dönemde kendimi hep onun çırak durumundaki askerlik arkadaşı gibi hissettim. Yaşamayana anlatmak zor bu duyguyu... Teksiniz, yapayalnızsınız. Etrafınız sokakta yaşamı olmayan, duvarlar ardına sıkışmış, kendini sizin gibi yapayalnız hisseden bir avuç yabancı ile bu yalnızlığı ülkesinde derinden yaşayan bir avuç İranlı aydından ibaret.

Neyse, Mustafa Hoca'ya, kendimi tanıtıp, İran'a diplomatik bir çalışan olarak geldiğimi anlatan ilk telefon konuşmamızın ardından, beni hemen o gün bulunduğu yere davet etti. Adresleri, bölgeleri henüz bilmediğimi söylediğimde, sen taksiciye adımı ver, o beni bulur dedi. Ben de böyle bir şeyin İran gibi bir ülkede herhangi bir taksiciyle olamayacağını düşünerek, Hoca'ya inanmasam da Humeyni'nin yasını süren günler içinde yerleştiğim otelimden çıkıp, bir taksi çağırttım. Taksiciye de, otelin bekçisi aracılığıyla Farsça, Pas takımının Türk antrenörü Mustafa Denizli'ye gideceğimi söylettim. Hemen ardından taksici de, otel bekçisi de "Ay hanım, Mustafa Hoca'dan bana bir imza alır mısın bir zahmet?" dediler. Mustafa Denizli'nin İran'daki bunca ününe dair şaşkınlığımdan sıyrılmaya çalışarak, onlara kendileri için imza alacağıma ve dönüşümde otelin lobisine bırakacağıma söz verdim. İşte, bütün futbol hayatım böyle başladı! Mustafa Hoca'yı, o sade, bilgili, kendini bilen ve İran gibi bir yerde bile susturulmuş halkın gönlünde yer etmeyi başarmış kahramanla tanışmak... Bunun etkisiyle ve daha sonra bu tanışmayı takip edecek bir sürü olay ile 'meşin yuvarlağın' büyüsünü sadece maç izleyerek değil, insan haklarını izleyerek keşfetmeye başladım.

İran'a vardıktan birkaç ay sonra, Ahmedinejad'ın kazandığı Cumhurbaşkanlığı seçiminden hemen bir iki hafta önce, futbolla ilk tarihi bağı kurduğum olaya şahit oldum. İran ve Bahreyn arasında 2006 Dünya Kupası'na katılacak milli takımı belirleyecek maçın birkaç gün öncesinde, daha yeni tanıştığım, kuzey Tahran'ın birkaç genç kadınından ve kadın haklarıyla ilgili olarak resmi ilişki içinde olduğum birkaç sivil toplum kuruluşu çalışanından maçla ilgili heyecanlı yorumlar duymaya başladım.

"Evet, bu sefer başaracağız, başaracaklar. Sonunda maç izleyeceğiz!"; "O sahaya girmeyen kadın değildir!"; "Özgürlüğümüzü engelleyemezler; kadın haklarımızın savaşı burada başlar ve biter"; "Hem de şimdi seçim telaşıyla, biz bu işi bu defa beceririz" türünden savaş çığlıkları atıyorlardı kapalı kapılar ardında. Ben de hiçbir bilgim, birikimim ya da futbolla ilgim olmadığı için bir futbol maçına gitmenin neden bu kadar özel bir heyecanı ve anlamı olduğunu anlamadan, herhalde ülke içinde kadınlar arasında maça gitmek çok moda ya da bilet bulmak çok zor diye düşünüyordum...

Sonunda utancımı yenerek, yeni tanıştığım genç bir kadına, neden maça böylesi bir tutkuyla gitmek istediklerini sordum, o da bana anlattı: "Her şey bir gecede oldu... İslam Devrimi'nde eşit olarak sokakta mücadele vermiş annelerimizin döneminde, devrimden sonra bir gün içinde kamu alanlarının hepsi kadınlara yasaklandı. Okullardan, çayhanelerden dini anma gösterileri olan Aşure gecesine dek her yerde kadın erkek ayrımı uygulanmaya başladığında, sosyalizm ve toplumsal eşitlik adına o devrimi yapan bütün kadınlar da rejim tarafından ihanete uğradıklarını o dakikada anlayıverdiler. 'Kıyafet devrimi' de cabası... Yani Hicap giyip, vücudumuzu kapatmak zorunluluğu, rejim tarafından özgürlük haklarımıza yapılan tacizlerin çok küçük ve sadece görünen yüzü... Bizim kamu alanlarında var olmamız bile yasak. Bunun da bizim mücadele etmeyeceğimizi düşündükleri en kapalı alan saydıkları spor ve hatta futbol maçları sembol niteliğinde önemli bir mevziydi bizim için. Biz yıllardır spor taraftarı, futbol hayranı İranlı kadınlar olarak maç izleme hakkından mahrumuz ve bunu kadın hakları için ciddi bir aktivite alanı olarak görüyoruz artık. İran takımının Dünya Kupası'na gidip gitmeyeceğini belirleyecek böylesi bir maça da bizim kadın vatandaşlar olarak girmemiz eşitlik mücadelesi bakımından bizim için çok önemli bir adım. Bunu tarihi bir başarıya dönüştürmek için bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Ve yarınki maçın olacağı Azadı stadyumuna girmek için planlarımızı yaptık. Dövseler, hapsetseler de her şeyi göze alarak o stadyuma

girip, maçı diğer (erkek) İran vatandaşlarıyla beraber izlemek için her şeyi yapacağız. Bizim için sembolik bir savaş bu. Ama millet olarak maçın sonucu bizden de önemli. İran'ı dünyaya taşıyacak bir maç. Biz de vatandaşız ve bizim de bu zaferi kutlamaya, milli takımımıza destek olmaya hakkımız var. Bundan fazla bilgi veremem. Yarın maçı izle ve gör... Umuyorum, İran milli futbol takımının zaferi yanında, çok büyük bir kadın hakları mücadelesine ve zaferine de şahit olacaksın!"

Beni böyle heyecan içinde bırakan genç kadın böyle diyerek yanımdan ayrıldıktan sonra, hayatımda ilk defa maç izlemek için arkadaşlarımı arayıp, ertesi günkü maçın saatine dek, hangi evde daha coşkulu şekilde izleriz planlarıyla uğraştım. Derken vakit geldi. Maç başladı ve İran televizyonlarında bir süre sonra bir karmaşa içinde kan ter içinde, yüzlerinde İran bayrağı boyalı futbol taraftarı bir kadın topluluğunun stada girdiğini gördük. Gerisini, tezahüratları ve oraya girmeyi nasıl becerdiklerini nakletmediler tabi. Olup biteni, daha sonra, yasaklı medya araçlarından izledik.

Kolay olmamıştı, İslami cumhuriyetin kuruluşundan beri yani yirmi altı senedir stadyuma girememiş, yok sayılmış kadın futbol taraftarlarının 2005'teki tarihi zaferi... İran Tahran'daki o maçta Bahreyn'i 1-0 yenerek Dünya Kupası'na katılmaya hak kazandı. Ama İranlı kadınlar daha büyük bir zaferle çıktılar. Devrim muhafızlarından ve polisten dayak yediler, bazılarının bacakları kırıldı, girmeyi başaramadı. Protesto grubundan, stadın kapısına kurulan etten barikatı aşarak girmeyi başarabilen ancak otuz sekiz kadındı. Bunun, seçim öncesi kadınların oyunu almaya çalışan başkan adaylarının öyle 'küçük bir olay' olarak gördükleri mücadeleye göz yummasının bir sonucu olduğu söylendi sonradan. Ama buna şahit olan ben ve benim gibi birçok yabancı göz açısından bu İranlı kadınların İslam Cumhuriyeti tarihindeki ilk gerçek zaferiydi. Kendilerini sarmalayan seksen bin erkek taraftar arasında otuz küsur kadın, tezahüratlarla, ellerinde salladıkları İran bayraklarıyla o maçın sesinin bir parçası olmuştu, Türkçesi 'özgürlük' anlamına gelen 'Azadi' stadyumunda.

Trajikomik bir durum vardı: Kendileri de 'namahrem' sayılan yabancı kadınlar kimi özel zamanlarda bu stadyuma girebiliyorken, İranlı kadınların hiç böyle bir hakkı yoktu. Düşünsenize, bir gün İslami Kadın Cumhuriyeti kurulsa ve aynı kurallarla kamuda erkeklerin yok sayılması politikası uygulansa; erkeklerin stadyumlara girme hakkı kaldırılsa, herhalde iç savaş çıkar!

İranlı kadınlar işte böylesine sert bir engeli, stadın önünde saatlerce barikat kurup "Özgürlük benim hakkım, İran benim ülkem!" diye haykırarak geçmeyi başardılar. Bütün bu protestonun kahramanlarından kadın hakları savunucusu Mahbubeh Abbas-Golizade, bu protesto sırasında muhafızların itiş kakışıyla bacağı kırıldığı için girmeyi beceremese de yattığı sedyeden şöyle diyordu: "Bir bacak kırılır ama kanunlarda değişime yol açar, eşit haklarımızı alırsak, bu bacağın hiçbir önemi yok. Şiddet kuşkusuz çok kötü. Ne kötü ki her defa bir bedel ödemek zorunda kalıyoruz. Ama yaşama hakkımızı alabilmek için mücadele etmekten başka şansımız yok. Maçı izleyemesem de kadın hakları için değerdi. Biz sadece stadyumlarda değil, bütün kamu alanlarında eşit vatandaş olarak var olabilmek için çabalıyoruz. Ama burada ayrıca bir de milli takımımızın taraftarıyız. Umuyorum bundan sonra spor alanında kadınlara da yer olur."

Reza isimli bir erkek taraftardan alınan gazete yorumlarında da bu taraftar şöyle dedi: "Kadınların stadyuma girmesine tabi çok taraftarım. Ayrıca kadın taraftarların olmasının ruhsal sükûnete de katkısı olduğunu düşünüyorum. Erkekler bir arada olunca çok küfür ediyorlar. Oysa kadınların bu maçta olması, inanın bana ortamı birden değiştirdi ve daha kaliteli, nazik bir taraftar oluşturdu. Mesela küfür yoktu o küçük kadın grubunun etrafında."

Dünya Kupası eleme maçında Bahreyn'i yenip, Almanya'da yapılacak finallere katılmaya hak kazanan İran'da İslam Devrimi'nden bu yana hiç görülmemiş bir kutlama içinde biz bile kaybolmuştuk. İran'da bu tür sevinç gösterilerinde âdet olduğu üzere arabalar müziğin sesini sonuna dek açtı; kornalarını çaldı; farlarını sürekli yakıp söndürdü. İran bayraklarına sarıl-

mış genç erkekler sokakta oynarken; yasak olmasına rağmen kimi kadınlar da onlara eşlik ediyordu. İlginç olan taşkınlıklar karşısında tetikte bekleyen ahlâk polisi sokak çılgınlarını bu kez hiç alışmadığımız bir biçimde gülümseyerek izlemesiydi.

İran milli takımının zaferinden sonra, maça girmeyi beceren kadın taraftar grubunun bir üyesi de şunları söyledi sokakta yapılan kutlamalar sırasında: "Bize bir hafta sonraki seçimler yüzünden, oyumuzu kullanmak için izin verilip verilmemesi umurumda değil. Böyle önemli bir vakitte seçimler kimin umurunda ki en önemlisi İran Dünya Kupası'na katılacak!"

İran kadın hakları tarihinde önemli bir yeri olan bu olay üzerine ünlü sinema yönetmeni Cafer Panahi bile ilham alarak film yapmıştı *Offside* diye. Filmde maç seyredebilmek için erkek kılığına giren bir grup futbol taraftarı genç kızın öyküsü anlatılıyordu. Filmin İran'da gösterilmesine ise izin verilmedi ama düşük profilde kalması, göze batmaması istendiyse de film uluslararası alanda yayıldı ve bir simge oldu. Cafer Panahi ise uydurma gerekçelerle hapsedildiği, Tahran'ın, işkence ekibiyle ünlü Evin cezaevinde hayatına devam ediyor; insan hakları savunucularının bütün uğraşlarına rağmen.

Aslında Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, kadınların spor karşılaşmalarını statların kendilerine ayrılan özel bölümlerinde izlemelerine izin vermişti. Hatta devlet televizyonu, Cumhurbaşkanı'nın stat ve spor salonlarındaki en iyi yerlerin kadınlara ayrılacağına söz verdiğini bile duyurmuştu. Böylece 1979'daki İslam Devrimi ile birlikte kadınların, erkeklerin katıldığı spor faaliyetlerini izlemesine getirilen yasak kalkmış gibi görünüyordu. Kadınlar, kendileri için ayrı bölümler, girişler ve tuvaletler hazırlanmasını heyecanla beklediler. Ancak, her zamanki gibi olanlar olmuş, ülkenin ruhani lideri Ayetullah Ali el Hamaney, Ahmedinejad'ın kararını bozmuştu.

Çünkü Hamaney ve ekibine göre, kadının yabancı bir erkeğin vücuduna bakması İslami kurallara aykırıydı. Molla milletvekillerinden biri daha da ileri giderek, kadınların spor müsabakalarını izlemeleri halinde, bunu Tahran sokaklarında intihar

eylemleri ile protesto edeceklerini açıklamıştı. Mollalar kıyameti koparınca Ahmedinejad'a, sessizce Hamaney'e itaat etmekten başka bir seçenek kalmamıştı.

O günden beri, her futbol maçı izlediğimde, her stadyuma gidişimde gözlerimi kapatır, bir an için İranlı o 'cevval' kadınları hatırlar, o maçın heyecanını onlarla beraber yeniden yaşarım. İşte benim futbol hayranlığım böyle başladı. Artık benim için tuttuğum takımın ötesinde bir yeri var futbol maçlarının. Stada taraftar olarak kabul edildiğim ülkemde en son maçıma aile dostlarımız götürdü. Özel locadan izledik. Ben diyemedim ki aslında stadyumda bütün taraftarla beraber olmak istiyorum; İran kadınlarının mücadelesine bir katkı da benden olsun diye... Bundan sonra sırada bekleyip, biletimi alıp, kadın olarak gidebildiğim sürece, gidebildiğim her ülkede futbol maçlarına gitmek istiyorum.

Futbol taraftarı olmamda ilk kıvılcım sayılan tanışmalardan sonra, Mustafa Hoca'yla İran'daki gurbet dostluğumuz devam etti. O zaman henüz reşit olmayan kardeşim Mehmet, beni iki haftalığına ziyaret etmek için Tahran'a gelmişti. Ben "Tahran'da neler yapılabilir" listesi oluştururken, Mustafa Hoca'nın da iznini alarak İran futbol takımının antrenmanlarını görmesini kararlaştırdık. Bunun İran'daki en heyecanlı olaylardan biri olduğunu söyledim. Derken programımızdaki gün geldi çattı ve sabahleyin Mustafa Hoca'nın gönderdiği asistanına kardeşim Mehmet'i, elinde bir torba parayla teslim ettim (Banka olmadığı ve enflasyonun duvarlara çarptığı bir ülke olduğu için günlük harçlık torbayla veriliyordu ki kardeşimin en sevdiği şey bu olmuştu!) Buluşma saatimizi ve yerini ayarladıktan sonra Mehmet'le Mustafa Hoca'nın asistanı arabayla ayrıldılar. İşim bitince ben de gidip onlarla antrenman yaptıkları sahanın yanındaki otelde buluşacaktım; çünkü sahaya kadın olarak girmem yasaktı. Herhalde küçük kardeşimi kıskandığım ilk olay bu olmuştur. Bir şeye kadın olarak hakkınız olmadığını bilmek, işte sizi böyle saçma kıskançlıklara götürüyormuş; bir futbol antrenmanını seyredebilmek, hayatta en özendiğiniz şey olabi-

liyormuş! Buluşma saati geldiğinde, işyerimden çıkarken, otelde ne kadar vakit geçireceğimizi bilmediğimden, şoförü orada bekletmemek için resmi arabayla değil, taksiyle gitmeye karar verdim. Tahran'ın eteklerindeki antrenman sahasına varmadan, yol boyunca Mehmet'i ve Mustafa Hoca'nın asistanını devamlı olarak cep telefonlarından aradım ki koordine olalım, otelde beklediğimi bilsinler diye. Nafile; bin bir aramaya karşılık hiçbir cevap yoktu! Sahanın yakınlarında, futbolcuların kamp için kaldığı otele vardığımda, artık endişe bulutları içinde yüzüyordum: Kardeşime ne olmuştu, iyi miydi; ya Mustafa Hoca? Ya gün içinde kardeşimle Mustafa Hoca'nin asistanı tutuklanıp bir yere atıldılarsa, onları nasıl bulacaktım? Sorular sorular... Hızla tırnak kemirip saç dökerken, bir an cesaretlenip otelin resepsiyonuna gittim. Pas futbol takımının halen antrenmanda olup olmadığını ve ekibinin otele dönüp dönmediğini sordum. Karşılığında aldığım cevap beni evham uçurumdan aşağıya atan son damla oldu; resepsiyonist: "Hanım, sana zaten bu bilgiyi vermem. Ayrıca kocan olmadan tek başına bir otelde ne yapıyorsun sen bakayım; hemen evine dön!" dedi.

Bunun üzerine çaresiz, akşam karanlığı çökerken son umudu bir çılgınlıkta buldum. O sahada ne olup bittiğini ve kardeşimin sağ olup olmadığını görmeden hiçbir yere gitmeyecektim! Otelin önünden bir taksi çağırıp bindim. Taksiciye, beni sahada çalışan takım antrenörünün beklediğini ve muhakkak antrenmanların yapıldığı sahaya gitmem gerektiğini söyledim. Taksici, beni kurallar gereği ancak sahanın giriş kapısına kadar götürebileceğini ve içeri kadın olarak girmemim yasak olduğunu söyledi. Ben de tamam dedim, içimden "Sen dur bakalım" diyerek... Kapıya vardığımızda beni indirmeye çalışınca, bastım son numaramı. Sahanın içine girmem gerektiğini, kardeşimin sağ salim olup olmadığını anlamak için orada olduğumu ve o beni arabayla sokmazsa, yürüyerek içeri girmeye çalışacağımı ve muhafızların beni tutuklamasını da göze aldığımı kırık Farsça Türkçemle anlattığımı sanıyorum... Ne de olsa gözü dönmüş evhamın her dilde karşılığı aynı. Taksici çok dirense de,

sonunda benim akıl sağlığım ve kendisinin fiziksel sağlığı için arabasıyla aniden bariyeri aşarak son hızla sahanın içine doğru direksiyon kırarak götürmeye başladı. On saniye içinde yasaklı bölge içinden hızla arabayla geçerken yaşadıklarımı bir de bana sorun. Ter içinde, hâlâ antrenman yapan futbolcuların doldurduğu sahanın içinden karikatür gibi hızla bir taksi geçiyordu, içinde yüzü belli olmayan 'hijab'lı bir kadın yolcuyla. Ben de futbolcuların bu şaşkınlığı içinde, etrafta Mustafa Hoca, kardeşim Mehmet gibi tanıdık yüzler ararken, sonunda hocanın antrenmana devam ettiğini ve kardeşimin de bir kenarda seyirci olarak oturduğunu görünce rahatlayıp, taksiciyle birlikte aynı hızla sahadan çıktık. Otele geri getirdi beni. Bu sefer de tek başıma otelin lobisinde bekleme cesaretini göstermem gerekti Mehmetler geri dönene dek. Ama yaşadığım o heyecan karşısında bu kısmı önemsiz bir detay olarak kaldı. Sanırım o taksi şoförü de hayatında bir daha bir kadını gizlice ve son sürat bir futbol sahası içinden kaçak geçirdiği bir yolculuk yaşamamıştır!

Derken, 2006 Dünya Kupası yaklaşmaya başladı. Ben yine dünya futbolundan bihaber ancak insan hakları adına İran futbolu ile sınırlı 'fanatik' hayatıma devam ederken, bir gün ofisimin penceresinden çatıların üstünde bir şeyler görmeye başladım. Acaba yanlış mı görüyorum diye gözlerimi kırpıştırırken, bir baktım benim penceremden görünen her çatının üstünde bir grup adam var; ellerindeki çubuk gibi aletlerle bir şeyler yapıyorlar. Hemen telefon edip, ofiste çok eğlendiğimiz bir İtalyan arkadaşımı çağırdım üst kattaki odama. Albert geldiğinde, halüsinasyon görmediğimden emin olmak için gördüklerimi bir de ona gösterdim. O da çatıdaki adamları gördü. Ben daha bir anlam veremeden, Albert, durumun en azından teknik kısmını hemen çaktı. Onun anladığına göre çatılardakiler zabıta ya da Basij'lerdi (devrim koruyucuları, sivil polis) ve çatılardan İran halkının sınırlı özgürlüğüne ait son kırıntıları –uyduruk, tenekeden bozma, illegal uydu– antenleri topluyorlardı. Gerçekten de birkaç gün içinde ortaya çıktı ki bir çatı harekâtı gerçekleştiriliyordu bütün ülkede. Bunu hükümet dünya kupasına hazırlık

olarak tedbir programına almıştı. Dünya Kupası'na katılacak İran takımının çok yoğun olarak izleneceğini bildikleri için, İran milleti bu televizyon yayınlarında 'yanlış, İslami olmayan, sakıncalı görüntüleri' tesadüfen de olsa görmesin diye bütün uyduların toplatılmasına ve Dünya Kupası sırasında sadece sansürlü, İslam'a uygun İran Devlet Televizyonu'nun izlenmesine karar verilmişti. Bizim gibi diplomatik dokunulmazlığı olanların evlerine bile gün içinde ya da dışında gizli, sessiz sedasız çatı-balkon baskınları yapılıyor ve birer birer bir avuç uluslararası cemaatin üyeleri de izleyebildikleri dünya televizyon yayınlarını kaybediyordu. Benim başıma da bir akşam işten eve döndüğümde bunun geldiğini anladım. Televizyonum artık sadece IRA (İran Devlet Televizyonu) kanalını gösteriyor, zaten zar zor izlenen, görüntüleri kayan kanallardan izlediğim Türk dizi televizyonlarından da eser kalmamıştı. Ah bir bilselerdi ki ben zaten futbol kanalı izleyicisi değil, tam tersine sadece saha ve stadyumla ilgili bir 'insan hakları futbolu' fanatiğiydim. Ama bu kısıtlamayla, beni de futbol-TV fanatik izleyicisi yapmayı becerdi İran devleti. O dakikadan itibaren artık iş inada dönmüştü... Ama ne yaptık ettiysek artık Tahran'da bir uydu televizyonu bulamadığımız için biz de herkes gibi IRA üzerinden, maçın dünya yayınlarındaki gerçek saatinden on saniye sonrasına uzayan sansürlü yayınlarla, dünya kupasını takip etmeye başladık. Tabii, İran takımı üzerinden... Her maç 5-10 saniyelik bir sansüre uğruyor ve İranlı spikerler arada kadın taraftarların göründüğü ya da İslam'a uygun olmayan bizim bilmediğimiz başka durumların olduğu görüntüler silinirken mümkün olduğu kadar sakin kalmaya çalışıp, arada bir gol yemişse, bunu konuşmalarındaki heyecanla sunmaya çalışıyordu. Nitekim Zidane'ın o ünlü kafayı attığı görüntüler, İtalya'nın kazandığı son final maçının görüntülerinin on saniye gecikmeli izlendiği tek ülke bütün dünyada herhalde İran olmuştur. Dostlarımdan bildiğim kadarıyla Suudi Arabistan'da bile böyle bir çatı harekâtı olmamıştı. Yine de hangi yasak konulursa konulsun, İran'da işlevsel olsun olmasın hâlâ toplam 4 milyon uydu anteni bulunduğu tahmin ediliyor.

Diğer yandan, iki üç Dünya Kupası'nın sonuçlarını akvaryumuna konan toplardan birinin üzerine yapışarak tahmin etmeyi beceren, Dünya kupalarının 'maskot' hayvanı Ahtapot Paul, o seneki tahminini İtalya (ki gerçekten finalde kazanan ülke oldu) üzerine yapınca, Ahmedinejad buna da tepki gösterip, kızgınlıkla el kadar akvaryum ahtapotu olarak hayatını sürdüren Paul'ü de suçlayan bir demeç verdi. Tahminleri içinde İran çıkmayan Ahtapot Paul de artık İran'daki yasaklı sesler arasına katılmıştı.

Dünya Kupası'nın bende bıraktığı bir anı da Afgan mültecilerle ilgili olmuştur. İşimiz gerekleri doğrultusunda, hor görülen ve aşağılanan milyonlarca Afgan ve Iraklı mültecinin haklarını savunmaya çalışıyorduk. Ben de dış ilişkiler kapsamında, İran hükümetiyle Dünya Kupası'na daha altı ay varken yazışmaya başlamıştım. Düşüncem, İran milli takımının Dünya Kupası'na katıldığı bu tarihi dönemde, milletlerarası kardeşlik duygularını güçlendirmek için, Dünya Kupası zamanına denk düşen Dünya Mülteciler Günü dolayısıyla bir etkinlik gerçekleştirmekti. Bunun için 20 Haziran'da, sembolik olarak Tahran'ın bir sahasında İran'ın emektar ya da futbolu çoktan bırakmış futbolcularıyla, mülteci Afgan ve Iraklılardan oluşan bir amatör takımı bir araya getirip bir dostluk maçı oynanabilirdi. Bu, sadece milyonlarca mülteciye geçici de olsa ev sahipliği yapmış İran'a ev sahipliği için teşekkür etmek; orada geçici evlerinde sahipsiz yaşayan Afgan ve Iraklı mültecilere ilişkin insani hassasiyeti geliştirmek, onlara insan olarak değerli olduklarını duygusunu vermek yönünde karşılıklı bir anlayış geliştirmek bakımından değerli bir adım olurdu... Aylar sürdü yazışmalarımız. Her seferinde bir detay saha isteniyordu. Derken günün birinde son noktayı koyan tarihi mektubu aldım ve anladım ki ne İslam ne de başka bir şeye sığan o tavır İran'ın gerçek politikasını yansıtıyordu. Bana, şaka gibi şunu yazmışlardı: "Çabalarınızdan çok memnunuz. Ancak, uzun değerlendirmelerden sonra Afgan ve Iraklı mülteci gençleriyle karşılıklı top oynayarak Dünya Mülteciler Günü'nü kutlamayacağımıza karar kıldık. Bunun en büyük sebeplerinden birisi de İran milli takımının şu anda dünya

kupasına katılıyor olması ve halkımızın dikkatini başka bir yere çekmek istememiz. Bütün ışıkların İran milli takımında olması gereken bu dönemde böyle bir futbol maçını uygun bulmadık..."

Zaten hiçbir yaşam hakkı olmayan, görünmez bir mülteci grubunun gençleriyle, İranlı birkaç kişinin karşılıklı futbol oynamasından Tahran'ın böylesine rahatsız olması ve bunun Dünya Kupası'nı gölgeleyeceği ile ilgili gerçek dışı bir resmi açıklama yapması, devlet üslûbunun bir göstergesiydi. Bana bir kere daha "Vay be, hiçbir sınır, kural ve mantık tanımayan bir yerdeyiz; görgü kuralları da içinde olmak üzere!" dedirten olaylardan biridir bu. Mektubun bir kopyası hâlâ evimde 'evlâdiyelik' bir koleksiyon parçası olarak durur, elbette 'gerçekdışı' devlet üslûbuna dair bir parça olarak!

Bu arada unutmadan, 2005 yılının Ekim ayından bu yana İran'da kadınların oynadığı bir futbol takımı var. Hiç kimse maçlarına gidemese de ve tırnaklarından saç tellerine siyah çarşaflarla örtülü oynasalar da, yine de futbol takımı var kadınların! Onların maçları da zaten 'namahrem' sayılan Tahran'daki büyük ve Hıristiyan özerkliği içinde olan bölgedeki Ermeni kulübü Ararat'ın stadında oynanır. Benim de Afgan mültecilerle İranlı oyuncular için ayarladığım yer orasıydı, saklanması gereken her resmi olay gibi! Ancak, maalesef mülteciler bu kurtarılmış bölgeden de faydalanamadılar. İranlı kadınlar ise futbol seyircisi olma hakkını hâlâ elde edemediler.

'ÖZGÜRLÜK VE UMUT SİMGESİ' OLARAK YATLAR

Arkadaşım Dina'nın abisinin Tahran'ın ortasında yat ve jet ski satan bir dükkânı vardı. Satarken aynı zamanda sınırlı ama geçerli bir lisansta verebiliyordu. Hazar Denizi ve Kiş Adası dışında deniz kültürü olmayan bir bölgede, denizde bir şey yapabilecek durumda olmasalar da bulundukları yerde açılmalarına izin olmayan tekneleri alan zenginler onları bahçelerine koyuyorlardı. Yatlar ve jet skiler, arabaların üstüne bağlanarak Tahran'ın ünlü Veli-Asr Caddesi'nin zengince olan Kuzey kısmına taşınıyorlardı.

Satışlar o kadar iyi gidiyordu ki Dina'nın abisi bu işi kurarak kendisine iki kere gerçek roleks alabilmişti. Kendisine gerçek bir merakla bu kullanılmayan ve çok pahalı olan lüks yatları nasıl satabildiğini sordum. Çünkü hayatımda hiçbir şey satmayı becerememiş birisi olarak onun bu başarısına hayrandım. Bana aslında 'bir parça özgürlük ve umut sattığını' ve insanların bunun için her şeyi ödeyeceğini söylemişti. Gerçekten de ödüyorlardı.

'NÜKLEER GURUR'

Yine İran'ın çelişkiler diyarında gezinirken, göreve yeni başladığım ve henüz Farsça konuşamadığım bir zamanda, yeryüzünde hiçbir gençlik grubunda rastlamayacağım bir gösteri ile karşılaşıp şaşakalmıştım. 2005 yazında Tahran ve memleketin bilumum yerlerindeki üniversitelerde, İran'ın nükleer güç geliştirmesiyle ilgili Uluslararası Nükleer Araştırma Ajansı tarafından AB'nin müdahalelerinin ve uluslararası diplomatik müzakerelerin zirvelere tırmandığı bir dönemde başlamıştı bu protestolar. Üniversite gençliğinin gösterdiği tepkileri ve düzenlediği protestoları dinlediğimde içimde dünyada nükleer güç olmaması için bütün dünya gençliğinin farkındalığıyla ilgili bir gurur ve inanç oluşmuştu. Heyecanla protestolara bizzat şahit olmak için Danimarkalı bir arkadaşımla beraber, İran parlamentosunun olduğu Baharestan Meydanı'na gittim koşarak. Üniversite gençleri kendini meydandaki heykele zincirlemişti protesto eden kalabalığın ortasında. Yüzlerce pankart ve posterin ortasında Farsçayı daha sökememiş arkadaşımla beraber "Ah ne güzel, dünyadaki savaşlara ve nükleer güce karşı yeni bir gençlik hareketi oluşuyor... Hem de yakında global olacağını umduğumuz bu hareket Tahran'daki gençlerle başlıyor..." derken, yanımızda bizim gibi yabancı olduğunu anladığımız ve gençlerle Farsça konuşabilen bir Yunan gazeteci belirdi. Kendisine hemen neler olup bittiğini bize özetleyebilir mi diye sorduk. O da Farsça üstünlüğünü kullanarak bize olan biteni anlatınca, hayatımızın en büyük şoklarından birini yaşadık! Meğer bütün bu üniversite gençliği hareketi 'dünyadaki nükleer güce

hayır' demek için değil 'İran nükleer güce sahip olsun' demek için meydanda toplanıp kendilerini zincirlemişlerdi! En popüler slogan da şuydu: 'Nükleer enerji hakkımızdır...'

O zamanlar hâlâ 'oryantalist' olan düşünce biçimimle bin yıl düşünsem böyle bir amaç için değil İran'ın, dünyanın hiçbir yerinde bir üniversite gençliğinin nükleer gücü savunabileceğini hayal edemezdim. Buna da İran'ın çelişkiler diyarında rastlamak mümkün olmuştu. Aynı gençliğin 1999 yılında reform için protestolar yaparken üzerlerinden tırlar ve makineli tüfekler geçmişti. Savundukları nükleer gücün yaratıcıları tarafından hem de... O an beynimde şimşekler çaktığını hatırlıyorum. Muhalif din adamı Ayetullah Hüseyin Ali Muntazeri'nin sorusu dilimizin ucuna kadar geliyor ama çılgın kalabalığa bunu soracak cüreti insan kendisinde bulamıyor. Halkın nükleer haklar üzerine slogan atıp durduğundan şikâyet eden Ayetullah Muntazeri, "Başka haklarımız da yok mu?" diye sormuştu.

İran'ın nükleer güç edinme çabalarında, rejime karşı ya da rejim yanlısı olan herkes yediden yetmişe milliyetçilik duygusuyla harekete geçiyordu. Orada bütün mantık, dünya ve insanlık barışı düşünceleri son buluyor: "Başkasının varsa, bizim niye yok!" Nükleer enerji bir gurur meselesi haline gelmiş olsa da, yerine koyabilecek başka imkânları olan İranlılar bu program için nasıl ağır bir bedel ödemekle yüz yüze olduklarını anlamıyorlar mıydı? Nükleer programa verilen destek toplumun bütün tabakalarını ve bütün yaş dilimlerini kapsıyordu. İranlıların dindar 'milli hassasiyetleri' tuhaf bir bileşim yaratarak nükleer desteğe dönüşüyordu!

Devlet televizyonu bu hassas toplumsal bileşimi gururlandıran beyaz önlüklü çalışkan bilim adamlarının fedakâr başarılarını yayınlıyor; böylece eğer varsa bile nükleer enerji karşıtlarının ya da çevrecilerin sesi duyulamıyordu. Daha doğrusu 'dindar milli gurura' karşı ses çıkarmaya cüret edebilecek birileri ortada görünmüyordu. Eğer aklına geliyorsa bile hiç kimse, Rusya'dan sonra dünyanın ikinci en geniş ve bakir doğalgaz yataklarına sahip İran'ın ne doğal zenginliğine ne de hidroelektrik santrallerine

başvurmayıp, neden nükleer enerjiye ihtiyacı var diye soramıyor. Üstelik dünya ham petrol rezervlerinin yüzde onu da İran'da.../

Nükleer tartışmaların ününü dünyaya yaydığı, İran'ın en büyük nükleer tesisinin bulunduğu küçücük çorak şehir Hatanz da büyük uluslararası siyasi tartışmanın odak noktası olarak hayli kibirlenmişti. Şehrin gençleri, nükleer tesiste doğan geniş iş imkânlarından çok mutluydular. Radyasyon tehlikesi ise 'şişirilmiş bir efsane' olarak algılanıyordu. Gerçi Ahmedinejad İran'ın nükleer programını freni ve geri vitesi olmayan bir trene benzetince ilk kez nükleer program için bir takım sesler duyacaktık. *E'temad-e Melli* gazetesindeki başyazıda 'Sayın Ahmedinejad, bu ülkenin cumhurbaşkanı olduğunuzu biliyor musunuz? Bu trenin hedefine ulaşabilmesi için frenlere ihtiyacımız var... Bu sözler nükleer programımız kontrolden çıkmış izlenimi yaratıyor' diye yazılacaktı. Böylece ben de İslamcı politikacıların tren örnekleri ile konuşmaktan hoşlandıklarına tanık olacaktım.

CNN televizyonunun Ocak 2006'da yaptığı gaf nükleer meselesinin üstüne tuz biber ekti. *CNN*, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ın; "İran'ın nükleer teknoloji geliştirme hakkı vardır" cümlesini vahim yanlışlıkla, "İran'ın nükleer silah geliştirme hakkı vardır" diye çevirmişti. İran basını *CNN*'nin basit bir tercüme hatası yaptığına kesinlikle inanmadı. Tepkiler üstüne *CNN* tüm yayınlarında İran Cumhurbaşkanı'ndan özür diledi ve yaptıkları hatadan duydukları üzüntüyü İran'ın BM nezdindeki Büyükelçisi ve İran hükümetine iletti. Ahmedinejad, *CNN*'i bağışlasa da İranlılar hatanın bilerek yapıldığına inanmayı sürdürdüler.

Hükümet, yediden yetmişe her İranlıyı heyecanla birleştiren nükleer aşkını perçinlemek için 2007 yılının Mart ayında elli bin riyal değerinde (o sıralarda bizim paramızla sekiz lira civarında) nükleer mesajlı banknot bastıracaktı. Kâğıt paranın bir yüzünde diğer banknotlarda olduğu gibi İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu Ayetullah Humeyni'nin portresi bulunacak ama diğer yüzüne nükleer enerjiyi sembolize eden atom resmi basılacaktı.

Atom resmi bir hadisle süslenecekti: "Yıldızlar kadar uzak olsa da Fars âleminden kişiler ilme ulaşacaktır." Böylece hükümet ilk nükleer banknot ile dünyaya siyasi bir mesaj da vermiş olacak; uluslararası toplumda İran ve nükleer meselesi daha uzun süre tartışılmaya devam edecekti.

'İRAN'DA EŞCİNSEL YOKTUR!'

İran'dan İsviçre'ye taşınalı yaklaşık üç ay olmuştu. 2007 yılının Eylül ayında televizyondan canlı olarak, Ahmedinejad'ın Kolombiya Üniversitesi konferansını izliyorum. "Bizim ülkemizde sizin ülkenizde olduğu gibi homoseksüeller yoktur" diyor ve dünyanın en ünlü akademisyenleri arasında gülüşmeler başlıyor. Gayriihtiyari ağzımdaki çay yudumunu püskürtüyorum...

İran'dan bu konferansın sansür nedeniyle izlenemediğini bildiğim için hemen Tahran'daki gay bir arkadaşıma telefon açıyorum. "Bilmiyorsanız haber vereyim. Lideriniz sizin var olmadığınızı söylüyor." Karşılıklı gülüşüyoruz. Çünkü ikimiz de dünyanın en sağlam yeraltı gay organizasyonun İran'da olduğunu biliyoruz. Birbirleri ile tanışabilmek için her ay çeşitli şehirlerden birinde yeraltı partileri düzenlerlerdi. Ben bile bir keresinde, telefonda konuştuğum arkadaşımın daveti ve organizasyonu ile böyle bir partiye katılmıştım.

Aslında bir gizli servis dikkatiyle hazırlanan partide insanlar sadece içki içiyor ve dans ediyorlardı. Yani dünyanın herhangi bir yerinde makul bir gece kulübünde geçirilecek sıradan bir akşamdan farkı yoktu. Katıldıkları gizli eylemin hayatla ölüm arasındaki 'arafta' bir sosyal özgürlük hırsızlığı olduğunu bildiklerinden 'adrenalin yüksek', heyecan doruktaydı. Tedbir olarak birkaç kişi molla giysileri ile duruyorlardı. Tedbirin ne kadar yerinde olduğunu kısa bir süre sonra görecektim. Kapı çalındığında kimse ürkmedi. Gelenler tahmin edildiği gibi Basijlerdi ve komşulardan gürültü ihbarı aldıklarını söylüyorlardı.

Ayrıca evin civarında dikkati çekecek kadar araç görmüşlerdi. Dini kıyafetli olanlar Basijlerle bizim duyamadığımız bir konuşma yapıp içeri döndüler. Parti kaldığı yerden ve basijleri nasıl atlattıkları üstüne yapılan şakalarla devam etti. Sonradan öğrendiğime göre dini bir toplantı yaptıklarını söyleyerek rüşvet vermişlerdi. Gerçekte Basijler de içerde dini toplantı yapılmadığını biliyorlardı ama rüşvet dolayısıyla ikna olmuş gibi görünmüşlerdi. Bana rüşvet sistemini sürdürülebilir kılmak için aslında devrim muhafızlarının şüphe çekmeyen evleri de sıklıkla bastıklarını anlattılar. Eğlenmek için baskı ile baş etmenin uzmanı olmuşlardı.

Aslında bu konuya bu kadar eğlenceli bakmamız doğru değildi. Çünkü İran'da her yıl sayısını bilmediğimiz kadar çok homoseksüel idam edilmekteydi. Üstelik bu hiç gizlenmeden ibret olsun diye açık açık yapılırdı! Ancak gaylerin cinsel tercihlerini ölümle ödedikleri İran'da ameliyatla cinsiyet değiştirmek yani transseksüel olmak yasaldı. Hatta gayler için teşvik edilen bir devlet politikasıydı. Bu tuhaf çelişkiyi anlamak için, Humeyni'ye atfedilen bir söze bakmak gerekiyordu. Humeyni, gayler için "Allah'ın verdiği kusuru, biz tamir etmeliyiz" demiş...

Hemen arkasından *New York Times* gazetesi ABD'de yaşayan İranlı gayleri bulup konuşmuştu. Gazetenin haberinde ülkelerinde 'kırbaç cezası' verilen, 'tedavi' adı altında zorla ameliyat ettirilen, zorla karşı cinsle evlendirilen, hatta idam edilen İranlı eşcinsellerin bu zulümden ilk kaçtıkları ülkenin, komşu Türkiye olduğunun altı çizilecekti.*

Yine, İran'dan kaçıp, Türkiye'ye sığınan İranlı transseksüel Emisa ile İranlı 21 yaşındaki Behruz'un, aşk hikâyesi ise *Vatan* gazetesinde Hale Gönültaş imzası ile yayınlanacaktı.** "Emisa, 'erkek' olarak dünyaya geldiği Iran'da 'kadın' gibi yaşamaya çalıştı. Çünkü Emisa'nın vücudunda kadın hormonları ağırlıktaydı. Ama İranlı bir doktor, onun vücuduna erkeklik hormonları

* *New York Times*, 1 Ekim 2007.

** *Vatan*, 07 Ekim 2007.

yükledi. O güne kadar çıkmayan 'kılları' çıktı. Kıllı bir kadın görünümündeydi on sekiz yaşında. Görünümünden dolayı sokağa çıkamadı. Çünkü İran hükümetinin öğrenmesi durumunda, 'idam' edilecekti. Ağabeylerinden dayak yedi. Eve hapsedildi. Yıllar böyle geçti. Rusya'ya ve Dubai'ye gönderildi. Ama yine son durak İran oldu. Bir gün televizyonda izlediği İranlı bir travestinin yaşamı onun hayatını değiştirdi. Fransız televizyonuna röportaj verince ölümle burun buruna geldi ve İran'da dört ay gizlendikten sonra Türkiye'ye kaçtı. Kayseri Tren İstasyonu'nda Behruz ile tanıştı ve ikili kısa sürede birbirlerine âşık oldu. İranlı 'sığınmacı' Behruz, sevdiği bir kadınla bir yaşam kurmak için kendilerine yöneltilen tüm tehditlere ve baskılara göğüs gerdi."

İran şeriat rejimi lideri Ahmedinejad'ın 'bizde eşcinsel yoktur' açıklaması Tahran meydanında halka açık olarak idam edilen on altı yaşındaki eşcinsel ergenlerin trajedisi ile değil, *Washington Post*'un İranlı gayler Türkiye'ye kaçıyorlar haberi ile üç yıl sonra resmi düzeyde yalanlandı.* *Washington Post*, bin bir macera ile Türkiye'ye kaçan İranlı eşcinsellerin Türkiye'de nasıl yaşadıklarını yansıtan fotoğraflarla birlikte ağır hikâyelerini de yayınlamıştı. Gazetenin araştırmasına göre sadece 2009 yılının Haziran ayından 2010 yılının Ocak ayına kadar geçen altı aylık zamanda bin üç yüz elli altı İranlı Türkiye'ye kaçmıştı. *Washington Post*, rejimin kendi vatandaşları ile ilgili kavgasını, 'Muhalif İranlılar, Türkiye'de sığınak buluyor' başlığı ile sunmuştu. İran'daki siyasi mücadelenin önde gelen kişilerinin ülkeyi terk etmesinin, rejim direnişi açısından olası olumsuz etkilerine de dikkat çekilen haberde Türkiye'deki bazı İranlı mültecilerin İranlı ajanlardan tehdit edici telefonlar gibi bir dizi baskılara maruz kaldıkları açıkça anlatılıyordu. Gazete, yirmi beş yaşındaki gay Hamid Safari'nin yaşadığı Isparta'da uzun saçı ve bakımlı kaşlarıyla kent halkının ilgisini çektiğine işaret ettikten sonra 'Kimileri İran'ın dışına çıkarılmak üzere kaçakçılara bin beş yüz dolar veya fazlasını ödedi. Başkaları da doğrudan Batı Avrupa'ya geçmeye çalışarak gözaltına alınma ve sınır dışı edil-

* *Washington Post*, 15 Nisan 2010.

me riskine giriyor. Safari gibi, bazıları ise, dünyada İranlılardan vize istemeyen az sayıda ülkelerden biri olan Türkiye'nin sınırına geliyor ve işlerin iyi gideceğini umuyor' diye yazıyordu. 'Türkiye ise, Avrupalı olmayan mültecileri her zaman kabul etmiyor. Batı'ya ilticaya ilişkin işlemler iki yıl veya fazla bir zaman alabiliyor. Çoğu, büyük bir olasılıkla ABD veya Kanada'ya gidecek. Daha küçük bir sayı ise, bir Batı Avrupa ülkesi veya Avustralya'ya... O zamana kadar konut, gıda ve bir mülteci vergisi ödemek için tasarruflarını tüketiyorlar. Türkiye, çalışmalarına izin vermiyor.'

İran hükümetinin baskılarından nasibi alanların arasında öğrenciler, gazeteciler, insan hakları savunucuları, sanatçıların da bulunduğunu vurgulayan gazete, Türkiye'ye sığınan İranlıların nasıl yaşadıklarını, ne düşündüklerini de araştırmasına eklemişti. İran'daki siyasi protestolarda kilit bir önder olan kadın hakları savunucusu Aida Saadat'ın çileli kaçış hikâyesini anlattıktan sonra da 'Şimdi ise, son yıllarda İran ile daha yakın bağları olan ve resmen mültecilerin siyasi faaliyetler yürütmelerini yasaklayan Türkiye'nin ortasında ısıtılmayan bir apartmana sığınmış durumda' cümlesi ile noktalamıştı.

SANATÇILAR EVİ

Tahran'da sanat adına nefes alabildiğiniz nadir kamu yerlerinden birisi de Sanatçılar Evi'dir. Zevkli bir kahve salonu olan ve bahçesinde propaganda değil gerçek sanatçı heykellerinin bulunduğu ender mekânlardan birisidir. Şehrin güneyine daha yakın merkeze düşen Sanatçılar Evi böylelikle bizim gibi gurbetçi Tahran misafirlerinin gitmekten haz aldığı bir yere dönüşmüştür. O zamanlar on altı yaşında lise öğrencisi olan kardeşim beni ziyarete geldiğinde, gün içinde ben çalışırken ziyaret edip vakit geçirebileceği yerler üzerine hazırladığım listenin içinde doğal olarak Sanatçılar Evi de vardı. Bir de kendisine şehir turunda eşlik etsin ve göz kulak olsun diye İranlı bir arkadaşımın yirmili yaşlarındaki oğlunu ayarlamıştım. O yaz ziyareti sırasında her sabah kardeşimin en hoşlandığı şey olan bir torba 'Humeyni'yi (para) eline tutuşturup, gün içindeki gezilerinde de mümkün olduğu kadar takip etmeye çalışıyordum. O, dünyanın henüz başka bir yerinde rastlamadığı torba torba günlük para harcamanın keyfine varırken, her akşam beraber bir sonraki günün planını yapıyorduk. Bir gün bu İranlı genç ve kız arkadaşıyla beraber Sanatçılar Evi'nde öğle yemeğine gitmeyi kararlaştırdılar. Akşamüstü kardeşimle buluştuğumuzda, trajikomik bir şok içinde bana öğle yemeğinde yaşadıklarını anlattı. Sanatçılar evine vardıklarında, henüz Kuzey Tahran'ın kapalı duvarlarından güneye hiç inmemiş ve yirmi senelik hayatını Kuzey Tahran'ın kurtarılmış duvar ardı kalelerinde geçirip, vaktiyle burun ameliyatını yaptırıp; dar mantoları, renkli hicapları, rujları, dar kot pantolonları ve stilettolarıyla rejime bir parça kafa tutmayı be-

cermiş kız arkadaş, tarzını hiç değiştirmeyi düşünmeden güney Tahran'a ilk gezisini yapmış meğer. Mekâna vardıklarında, bir kamu yeri olan Sanatçılar Evi'nin kahve salonuna geçmek istediklerinde oradaki şef garson tarafından durdurulmuşlar. Garson, kendilerine yanlarındaki genç bayanın bu kıyafetiyle içeri girmesinin mümkün olamayacağını söyleyince, pazarlık başlamış. Uzun bir sohbetin ve bunca yol aşıp Türkiye'den gelen bu genç misafire ayıp olduğunu konuşmalarının ardından, en sonunda genç kızın kıyafetindeki sorunları tespit edip, bunlara çözüm bulmayı kararlaştırmışlar. Başta kıyafetinin görüntüsünü bozmamak ve sağlığını korumak için direnen genç kız, sonunda bayrakları indirip kot pantolonunun paçası ile ayakkabısı arasından görünen ayak bileğini kapatması için, restoranda böyle durumlar için yedekte tutulan çok kere giyilip çıkarılmış kalın külotlu çorabı giyip, siyah magne başlığını takmayı kabul etmiş. Ancak kardeşimin şok olduğu şey bu uzun süren müzakere ve aksesuarların griye dönmüş renkleri değil, genç kızın herkesin gözü önünde yaptığı sonraki hareketler olmuş. Eline pislik içindeki bu yedek hicap ve çorabı alan genç kız, arkasını orta yaşlı garsona ve erkek arkadaşına dönüp, henüz çocuk yaşta sayılan kardeşime doğru mantosunun önünü açıp, fermuarını indirip, orada kotunu çıkarıp, külotlu çorabı ayağına geçirip, üzerine tekrar kotunu giymesi ve aynı ivedilikle mantosunun altına saklanıp, renkli hicabını çıkarıp, siyah yağlı magneyi geçirmesi olmuş. Kardeşim, rejimin kurallarının garipliğinden çok, bu genç kızın kendisinden talep edilen bu kılık kıyafet değişikliğini erkek gözü önünde yapmasının kabul görmesine şaşırmıştı en çok! Bense, kardeşimin yaşadığı bu olayla bir kere daha İran'ın 'dünya gider mersine, biz gideriz tersine' çelişkisini fark edip, kamu yerlerindeki bu kılık kıyafet takviyesi prosedürlerine biraz daha dikkat eder oldum. Dünyanın çeşitli ülkelerinde yemek salonlarının kalitesine göre erkeklerin ceketsiz ve kravatsız, kadınların spor ayakkabı ile giremeyeceği kulüpler ve restoranlarda, genelde insanlar kapıdan dönmesin diye yedek erkek ceketleri, kravatlar ve bazen de deri ayakkabılar bulundurulur. Bu değişiklik için vestiyer arkasında kapalı bir alan kullanılır ki

kimse rencide olmasın. Ayrıca bu tip kuralları olan yerlerin hemen hiçbirinde kot pantolona hoşgörü yoktur. İran'da ise, yedekte tutulan kıyafetler siyah renkte hicaplar, mantolar ve kalın yünlü külotlu çoraplardan ibaretti ve eğer kıyafette bir eksiğiniz varsa, mesela yanlışlıkla çorap giymeyi unuttuysanız, kamu mekânlarında bunu kapıdaki görevliden istemek çok normal ve genellikle de hemen karşılanan bir talepti. Kadınların her yerini örten manto, çorap ve hicabı olduğu sürece, erkeklerin de Batı icadı kravatları olmadığı sürece ve vücutlarını örten bir şeyleri oldukça, kot pantolonuyla ya da spor ayakkabıyla bile her yere girmek ve değişiklik gerektiğinde her şekilde, neredeyse her durumda bu üstünü değiştirmek mümkündü.

Hayatı uçuşlarla geçen birisi olarak, hava ulaşımındaki çelişkilerden kısaca bahsetmeden geçemeyeceğim. İran'ın Topolov model, iki ayda bir düşen uçakları havalanırken 'bismillah'la başlayan dua okunur. Ayrıca ek olarak Farsça Allah'ın adıyla başlayan cümle kullanılır. Devrimden önce kimse bu cümlenin anlamını bilmiyorken şimdi bilmeyeni bulmak imkânsız... Bu uzun Farsça cümleyi dinlerken yabancılar bir tehlike ile karşı karşıya oldukları kaygısı ile çok korkarlar. Buna ben de dâhilim! Diğer yandan bu bana bizim Türkçe duaları hatırlatırdı. Aslında kendi dilinizde anlayıp içselleştirdiğiniz bir duadan güzel ne olabilir ki! Ama İran'da başıma gelen de gördükten sonra, bizde ezanın Türkçe okunduğu dönemde ülkemizdeki yabancı misafirlerin neler düşündüklerini merak etmiyor değilim doğrusu!

Bizde nasıl uçakların ön sırası ünlülere, politikacılara falan ayrılırsa İran'da da ulemaya ayrılır bu koltuklar. Ellerinde Bond çantaları ile mollalar şehirden şehre 'VIP' giderler. Bir arkadaşım neden Bond çanta kullandıklarını merak etmişti. Çünkü onlar iş adamıydı aynı zamanda. Ve iş adamı hüviyetini yetmişli yıllardan kalma bir algıyla en iyi temsil eden Bond çantalardı. Mollaların üzerinde başka bir zaman dilimden getirdikleri uzun iki parça cepkenli, etekleri yere kadar olan elbiselerinde genellikle kahverengi, siyah ve beyaz tonlar karışık olur; bunlar eğitim seviyeleri veya rütbelerine göre değişir. Başlarında aynı tonlarda

sarıkları, tartışmasız biçimde şart olan uzun sakalları ve Bond çantalarıyla garip bir uyum içinde olan gözlerinden eksik etmedikleri ray-ban tipi gözlükleri ile tüm kostümlerini bir bütüne çevirirler! Bu garip topluluğun önümden havalı havalı uçuşan elbiseleriyle geçişlerini her zaman 'hayranlıkla' izledim. Bir keresinde yedekte beklediğim bir uçak için birisi kontenjanındaki yeri bile önerdi; tekerlekli sandalyede bekleyen 'yabancı' kadına hayır olsun diye... İran'ın en üst sınıfından bahsediyorum; çoğu 'bir eli yağda bir eli balda' güçlü ve en zengin kesimdendi. O Bond çantalarında da petrol zengini İran'ın petrollerinin gittiği ne yatırımlar vardı; ah, bir elime geçseydi o çantalardan birisi! İçlerinde ne bilgiler vardı kim bilir? Bir gün kesinlikle bir çizgi romanda çizer arkadaşlarımla birlikte, onların Bond çantalı ve molla kostümleriyle gezindiği bir iş dünyası sahnesi yaratacağım. Onların Hollywood filmi *Men in Black*'tekiler gibi, kim bilir ne işler döndürürken, böyle, dünyanın zamanından kopuk Topolov'ların ön sıralarında dolaştığını bir düşünüp gözünüzün önüne getirebilseniz, siz de belki benim kadar eğlenirsiniz bu görüntüyle...

'İRANLILAR TÜRKLERİ DEĞİL TÜRKİYE'Yİ SEVERLER!'

Mitra'ya göre İslamcı olmayanlar dâhil olmak üzere İranlıların çoğunluğu Humeyni'nin kutsal olduğuna inanmıştı. Çünkü Şah rejimini Cumhuriyet'e çevirmişti. Ama İslamcı olmayanlar Cumhuriyet'in Şah rejiminden çok daha baskıcı ve özgürlük terminatörü olduğunu hayal bile edememişlerdi. Cumhuriyet kuşakları için özgürlük bir sorun değildi. Şahtan kalan son kuşak olan Kuzey Tahranlılar tükenmek üzereydiler ve Cumhuriyet kuşakları değil gerçek özgürlük, onların özledikleri Şah özgürlüğünden bile haberdar değillerdi. Mitra'nın devrime bütün enerjisi ile katılmış bulunan babası ise çok pişmandı. Yirmili yaşlarında olduğu Şah dönemi günlerini gözleri dolarak hatırlıyordu.

Yine de Humeyni'ye büyük bir saygı duyuluyordu. Devrimden önce ona saygı duymayanlar bile ölümünden sonra ona çok büyük saygı duymuşlardı. Mesela bir komünist bile "Humeyni çok özeldi" diye yorum yapabilir. Çünkü Humeyni Batı'ya karşı durmuştu.

Humeyni öldüğünde on dört yaşlarında bir lise öğrencisi olan Mitra, insanların hemen süpermarketlere koşup evlerine yiyecek stokladıklarına şahit olmuştu. Çünkü Humeyni'nin ölümü ile ülkenin çöktüğünü düşünmüşler.

Humeyni zamanında ülke nüfusu yirmi milyon kişiymiş ve Humeyni İranlılardan söz ederken 'Benim yirmi milyonluk ordum' diye söz edermiş. Bundan ötürü ülkede Humeyni'nin

ordusunu büyütmek için büyük bir nüfus patlaması olmuş. Ancak devrimden on beş yıl sonra Humeyni için yaratılan nüfus artışı öylesine korkutucu boyutlara gelmiş ki mollalar alelacele nüfus kontrolü için kampanyalar başlatmışlar. Altıncı çocuktan sonra vergi konmuş. Şimdilerde kürtaj yasak olmasına rağmen kısırlaştırma yasal ve bedava olarak hükümet tarafından teşvik ediliyor. Evlilik sırasında doğum kontrol kursu zorunlu ve kursu tamamlamadan evlenmek mümkün değil.

Akraba evlilikleri makbul sayılır... Hatta İran da "Amcamın oğlu ile zaten cennet katında evliyiz" sözü çok yaygındır.

Süpermarketlerde tampon, kasa arkasından satılır. *Lonely Planet* bile İran'a yanınızda tamponunuzla gidin diye yazar.

Her şey için baba izni almak zorundasın. Çocuklar baba soyadını taşırlar ama bizden farklı olarak kadınlar kızlık soyadlarını hiç değiştirmezler. İlginçtir, insanlar isimlerini asla değiştiremezler ama soyadlarını değiştirmek çok kolaydır.

Geçici evliliklerde (sigheh) kadının hiçbir hakkı yok. Sadece erkeğin söylemesi ile bozulabiliyor. İki cümle ile evlenip, iki cümle ile boşanabilirsiniz. Mekke'ye giden herhangi bir erkek bu nikâhı kıyabilir. Sigheh'in bir pazarı vardır ve yalnız bir erkek İran'ın herhangi bir şehrine gittiğinizde elinde 'sigheh' nikâhı yapabileceği kadınların listesi ile bir imamın yanınıza yaklaşması çok olağandır.

Arkadaşım Mitra, İranlıların, Türkleri değil Türkiye'yi sevdiklerini düşünüyordu. Çünkü yaşadıkları bir gıdım özgürlüğü de Rıza Şah'la Atatürk arasında yapılmış süresiz anlaşmaya borçlu olduklarını bilir, minnet duyarlardı. Bu anlaşma sayesinde vizesiz olarak Türkiye'ye kaçabiliyor ve bir nefes alıp yeniden ülkelerine dönebiliyorlardı. Türklere ise derinden içerliyorlardı: kendilerini geçtikleri için. Aynı içerleme Pakistan, Hint ve Afganlara karşı da hissediliyordu. Mesela her tarafı savaştan kırılan Afganistan'ın Kabil'in de bile başı açık dolaşılabiliyor, içki verilen restorana gidilebiliyordu; barış güçlerinin silahları altında olsa da. Hatta yeraltı konserlerine gittiğim rapçı gençlerin söyledikleri bunu çok iyi açıklar: Amerika 11 Eylül'den son-

ra Afganistan'a savaş açtığında bu rapçı gençler Afganistan'ın Las Vegas'a dönüşeceğini düşünüp hayaller kurmuşlardı; onlara renkli görünen bir dünyanın bir parçasını yaşayabilecekleri, Hollywood dizilerindeki gençlik gibi maceralar yaşayabilecekleri sınır ötesinde kaçacak bir yer hayali.

Biz İranlıları küçümsemek için onlara Acem deriz ama onlar da kendilerini bizden ve Azerilerden ayırmak için ısrarla ve gururla Farsi derler. Kendilerini ne kadar bizden ayırmaya çalışsalar da benzerliğimiz ayrıntılarda kolayca yakalanır. Büyük geçmişlerine sırtlarını dayar ve ne bugünle ne de gelecekle ilgilenirler.

Dillerinde bir an bile düşürmedikleri üç bin yıllık antik tarihleri onlara azametle perçinlenmiş dev bir gurur bahşeder. Stefanos Yerasimos'un deyimi ile dünyanın bütün ilklerini buldukları kibriyle Avrupa'nın şımarık çocuğu tahtında oturan Yunanların Asya modelidir Farslar. Asya'daki her buluşun ilk sahibidir onlar. İlk posta sistemini, polo oyununu, takvimi, artık içmeleri yasak olsa da şarabı, dikiş ipliğini, gemileri, parfümü atalarının bulduğunu gurur ve ciddiyetle söylerler.

Hereke ipek halısından asla vazgeçmesem de en iyi halının, Rus tarzını daha çekici bulsam da en iyi havyarın, Antep fıstığına bir an dahi ihanet etmemiş olsam dahi en iyi fıstığın, iki buçuk yıl boyunca gizemli bir hazine arar gibi minyatür hocası arayıp bulamasam da en büyüleyici minyatürün sahibi onlardır.

İtalyan kökenli Amerikalı bir kız arkadaşım Fenerbahçe koyunda yeni arkadaş olduğu bir gençle gezerken *Çav Bella* şarkısını duymuş. Mırıldanmaya başlayınca, yanındaki genç, "Çok eski bir İstanbul şarkısı bu" diyerek, şarkının 'tarihçesini' anlatmaya başlamış! Arkadaşım, "Ne anlama geliyor?" diye sorunca, "Eski Türkçe olduğu için manasını bilmiyorum ama eski bir aşk şarkısı olduğundan eminim..." diye yanıt vermiş. Amerikalı arkadaşım, "Bu İtalyanca bir şarkı" demiş. Genç adam önce şaşkınlıkla yüzüne bakmış, ardından da şunları söylemiş: "Her

zaman böyle oluyor, Batılılar her şeyi bizden çalıp sonra kendi malları gibi bize satıyorlar!"

Fenerbahçe koyundaki genç Türk gibi, bir İranlıya onların bildiklerinden aksi bir şey söylediğinizde masum bir hayretle size bakar ve itirazınızı anlayamazlar. Gururları gerçeği araştırmanın önünde olan her masum halkın şaşırıp anlayamadığı gibi...

İranlıların sadece yabancılara karşı değil kendi içlerinde de keskin bir ayrımcılıkları vardır. İslam rejimi olsa da aristokrat aile soyları çok önemlidir. Neredeyse İslamcı olmanın üstündedir. Mesela devrimden sonra ellerinde, avuçlarında ne varsa alınmış Gacar soyundan Fermanyanların kızı olan bir arkadaşım, ait olduğu soy hatırlatılarak her zaman el üstünde tutuluyordu. Oysa gerçekle yüzleşmek isteseler hayatın İran'da ziyadesiyle zor olduğunu itiraf etmeleri çok kolay olacaktı. Bütün soy sop merakına ve dev petrol zenginliğine rağmen birçok İranlının maaşı, ailelerini zar zor ayakta tutuyor. İnsanın bu tuhaf çelişkiye gerçekten içi acıyor. Tanrı'nın onlara bahşettiği servetten kaliteli bir hayat çıkarmayı beceremeyip, kaliteyi soy asaletinde aramaları tuhaf bir avunma...

Sıradan ya da ayrıcalıklı bir İranlının gözünde Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgili çok az heves ve inanç vardır. Mitra'nın itiraf ettiği üzere bunun özünde kendilerinden aşağıda olduğuna inanmaları ve Türklerin onları geçebilmesinin kabul edilemez olduğu anlayışı vardı. Ben de bu 'ekşi' tavrı, İran'da kaldığım süre boyunca daima hissetmişimdir. Ayrıca, vizesiz girebildikleri tek ülke olan Türkiye AB'ye girdiği takdirde İranlıların Türkiye için vize alma kâbusu başlayacaktı.

İran'ın Lazları Azerilerdir. İran'da halk arasında Azeri Türklerle ilgili çok şaka vardır. Bir Farsi Türklerden çok sıkılıp ölmek için Allah'a yalvarmış; Allah da duasını kabul etmiş ve onun canını almış. Adam ölüp Allah'ın huzuruna çıkınca, kendisine Azeri şivesi ile bir soru gelmiş: "Çok yahşi olmuşsan fakat sen buralarda ne ararsan?"

İranlıların etnik mizaha düşkünlükleri 2006 yılının Mayıs

ayında, İran tarzı karikatür krizine yol açacaktı. Üstelik bu kez karikatürün müsebbibi sarışın bir Nordik değil özbeöz esmer Azeri bir kadın çizer olacaktı. *İran* isimli devlet gazetesinin çizeri, hamamböceği ile konuşmaya çalışan insanları resmetmişti. İnsanlar sırayla hamamböceğine yaklaşarak, Farsça bir şeyler soruyor, soruyu anlamayan hamamböceği ise Azerice; "Ne mana? (Ne demek istiyorsun?)" diye soruyordu. Tebriz öfkeli Azeri gösterisine sahne olurken, hükümet ilk kez kendi kontrolündeki gazeteyi kapattı ve genel yayın yönetmeni ile karikatüristi tutukladı. Protesto gösterilerinde beş kişi öldü, onlarcası yaralandı, yüzlercesi tutuklandı.

2006 yılının Mayıs ayında sadece Azeriler kızmakla kalmadı, Sünni Arapların yaşadığı Ahvaz da ayaklandı. Ahvaz, Irak sınırında ve üç milyon civarında İran vatandaşı Arap'ın yaşadığı zengin bir petrol şehriydi. Olaylar, cumhurbaşkanlığı danışmanının imzasını taşıyan ve Arapların bölgeden uzaklaştırılıp şehirdeki Arapça isimlerin Farsçaya çevrileceğinin yazılı olduğu bir bildirinin ortaya çıkmasıyla başladı. Ama bildirideki imzanın sahibi, bildiriden haberdar olmadığını açıkladı. Her zamanki gibi olayları Siyonist ajanların çıkardığı açıklandı. Buna rağmen ayaklanma güç bela bastırılabildi.

Fakat benim gördüğüm kadarı ile İranlılar etnik mizaha ve fıkralara ara vermediler. Ahvaz'daki Abadaniler için dillerde dolaşan fıkralardan birisi şöyledir: "Tahranlı bir bey bir Abadani'ye benim akşam eve gelip kapıyı çalan bir köpeğim var" der; Abadani çok şaşırır: "Aaaa, köpeğinin anahtarı yok mu?"

Kürtler için de Farsi fıkrası vardır. En çok da Kürt şalvarları ile dalga geçerler: 'Şalvar e hanevade', aile boyu pantolon anlamına gelir. Her Kürt'ün şalvarının içinde bir aile dolaştırdığını düşünürler.

İsfahanlılar cimrilikleri ile ünlüdür ve yemekten kısmak için bol sakız çiğnedikleri düşünülür. Kermanlılar afyona bağlılıkları ile bilinir. Hatta Ahmedinejad Kerman'a ilk gittiğinde Kermanlıların kendisine "Milli kahramanım gel bir fırt çek, yorgunlu-

ğun geçsin" dedikleri rivayet edilir. Hazar Denizi sakinleri olan Raşidililerin hiç kıskanç olmadıkları söylenir. Filistin'e gönderdikleri yardım kutularından karılarının çıktığı şakası yapılır. İsrail için kanla petrole yer değiştirterek yapılan şaka, içinde ince bir hükümet eleştirisi taşır: "İsrail'le petrolümüzün son damlasına kadar savaşacağız!"

TRAFİK VE VELİ ASR

Tahran ikiye bölünmüştür. Para harcayan ve kapalı devre yaşayan Kuzey Tahran ve çok çalışıp, çok daha İslami olan Güney Tahran... Kuzeydekilerin çoğu zengindir ve gösterişi severler. Ama rejim, onların havasını söndürecek yolları daima bulur. 'Eski zengin' Kuzey Tahranlılarla 'yeni zengin' İslamcı Kuzey Tahranlılar birbirleri ile kesinlikle görüşmezler. Ayrıca, iki taraf birden Güneylilerle görüşmez! Bu nedenle 1979'da Humeyni'nin çağrısıyla oluşan, gönüllü paramiliter ahlâk polisi anlamına gelen ve İran'ın bütün köy, kasaba ve şehirlerinde örgütü olan 'Basij'ler (kelime anlamıyla, 'ezilenlerin harekâtı') Kuzey Tahranlıların açıklarını bulmak için çok daha canla başla çalışırlar. Basijilerin çalışmalarının doğasını anlamak için, 2009 yazında İran'da ülke çapında cumhurbaşkanlığı seçimlerini protesto etmek amacıyla düzenlenen mitingler dağıtılırken, cinayete kadar varan şiddet görüntülerini hatırlamak yeterlidir. Düşünün ki bu kitle çapında görülen şiddet görüntüleri, İranlıların yaşantısının her gününe yayılmıştır, hele hele Kuzey Tahranlıların.

Her gelen yönetim, Basijler ve Devrim Muhafızları yoluyla tek yönlü trafiği olan dünyanın en uzun caddelerinden biri olan (40 kilometre) Veli Asr'a dokunmazsa olmaz mesela! Çünkü Veli Asr'a dokunmak onu yaptıran Şah'a bir kez daha hakaret etmek şansı verir ve hiçbir yönetici bu fırsatı kaçırmaz. Veli Asr hem sembolik hem de şehrin kalbinden geçen hem de kuzeyle güneyi bağlayan ana damardır.

Bu Veli Asr üzerinden oynanan güç oyunlarına bir örnek de yeni hükümetle beraber ortasından itibaren sadece kuzeye gidilebilecek bir sistem yapmalarıydı. Ayrıca üstünde park etmeyi de yasakladılar. Bütün bu değişiklikleri Tahran halkına açıklamaları bir gün sürdü. Şah'ın caddesine dokunmaya bir gün içinde karar vermişlerdi, anlatmaya ve insanları, esnafı değişiklik için hazırlamaya da gerek yoktu. Zaten kâbus olan trafik bu beklenmedik kaosla anlatılamayacak bir karmaşaya döndü ertesi gün.

Bu karar sonucunda Veli Asr'ın zengin kuzeyindeki bütün dükkânlar iflas etti. Benzinciler bile ters yönde, arabaların dönüş yapamayacağı yerlerde kaldıkları için birdenbire battılar. Şimdi artık trafiği ile ünlü Veli Asr Caddesi'nin üstünde pek kimse yok. Kilitlenmiş, neredeyse kımıldamayan bir trafik içinde 'büyük sessizliğiyle' kendisine reva görülen yalnızlığı çekiyor... Hemen arkasındaki mahallelerin küçük sokakları, kuzeyden güneye inmeye çalışan sürücülerin neden olduğu yoğunlukla yüklü. Şehrin sakinleri, şehri kalbinden bölen kararın arkasında bir kötü niyetin mi yoksa aptallığın mı yattığını anlamaya çalışıyorlardı. Ama sonuçta rejime hâlâ direnmeye çalışan bir avuç Kuzey Tahranlı ile rejim yanlısı yoksul Güney kesin bir şekilde bölündüler.

Tahran'ın çözülmeyen korkunç trafik probleminin bir paranoyanın ürünü olduğu söylenir. Kimi İranlılar trafiğe çözüm bulunmamasının rejimin sürdürülebilirliğini sağlayan bir taktik olduğunu düşünür. Böylelikle mesela günün yarısını egzoz kokuları arasında bomboş bir beyinle trafikte geçiren kimseler başka bir işle uğraşmaya hal bulamayacaktır.

Dünyada sadece İran'da trafik ışıkları değişiktir. Dünyanın bütün ülkelerinde trafik lambalarındaki yeşil adam yürür; ama İran'daki koşar! Bu çok ironiktir. Hayatınızın yarısını trafikte bekleyerek geçirdiğiniz, tek bir adım ilerleyemediğiniz ülkede yeşil ışıktaki adamın koşması ancak 'Koş canını kurtar!' anlamına geliyor herhalde diye çok düşünmüşümdür.

Tahran'da hava kirliliği o kadar korkunç boyutlardadır ki dünyanın neresine giderseniz gidin, temiz hava şokuna girip her yerde uyumak istersiniz. Başlangıçta bu sadece bana oluyor sanmıştım ama Tahranlı dostlarımın beni ziyaretlerinden sonra her Tahran sakininin aynı temiz hava şokuna uğradığını görecektim. Koca şehir, koca Pers ülkesi adeta nefessiz kalmış perişan bir gövde gibi çırpınmaktadır.

Diğer yandan, Tahran'da hava kirliliği resmi olarak asla konuşulmaz. Kırmızı alarma geçilip, okullar tatil edilir ama kesinlikle bu haber olmaz. Okullar kışları sert geçen Tahran'da kardan çok hava kirliliği nedeni ile tatil edilir. Tahran'da, bir ilkokul çocuğunun kırmızı alarm ne zaman verilecek diye heyecanla sorması son derece doğaldır.

İran devletinin vatandaşlarını hava kirliliği ile toplu intihara sürüklediğini düşünmedim hiç. Ama gelinen noktada çok aciz oldukları ve tek bir çare bile üretemedikleri apaçıktı. *BBC* Tahran Ofisi, sadece 2006 yılının Aralık ayında üç bin altı yüz kişinin hava kirliliğinden kaynaklanan hastalıklar sonucu öldüğü yazdı; 2006 yılı boyunca toplam on bin kişinin hava kirliliği sonucu yaşamını yitirdiğini de...

Tahran on üç milyon nüfusu ile klasik bir başkent, yani sevimsiz... Zaten buraya gelir gelmez, önce yediğiniz kırmızı domateslerin rengi ve tadı değişiyor ve etraf sanki daha bakımsız, daha pis bir kirli hava bulutu altında... Tahran'ın coğrafyası da bu felakete elverişli. Rüzgâr yoksa yağmur yağmamışsa dağların arasında aciz bir çanak gibi saklanmış şehrin üstüne dev bir kirli hava bulutu çöküyor. Bizim başkent Ankara'nın 1980'lerdeki hali gibi diyelim. Üstüne üstlük Tahran'ın trafiği İstanbul'unkine rahmet okutacak cinsten! Şehrin bir de 65 km uzunluğunda bir metro sistemi varmış; ya o da olmasa! Tahran'ın bir yönünde karla kaplı Elbruz Dağları var. O kısma doğru olan taraf şehrin zengin ve dediklerine göre de 'kurtarılmış' bölgesi. Orada insanlar daha bir rahat yaşıyorlarmış. Elbruz Dağları'nın görüntüsünü Azer Nefisi'nin kaleminden daha önce okumuştum. Ünlü eseri *Lolita Okumak*'ta, Tahran'daki odasının penceresinden

görünen bu dağların görüntüsünden keyifle bahseder. Elbruz Dağları'nın görüntüsüne bakarak şehrin bu kısmından geçerken, onun bir zamanlar kızları ile buluşup devrimin yasakladığı kitapları okudukları dairesini sanki hemen buluverecekmişim gibi geliyor.

İçerideki bir odada hâlâ Şah ve Farah Diba'nın giysileri sergileniyor. Salonlardaki halıların büyüklüğü ve ihtişamı ise kayda değer. Bu mütevazı sarayın tam önüne diktirdiği dev heykeli, Şah'ın megaloman kişiliğinin bir işareti. Devrimden sonra bu heykeli tam çizmelerin üzerinden kesmişler. Bugün, iki tane kocaman bronz çizme, turistlere bol bol poz vermek için fon imkânı sağlıyor.

Evet, işte bu kadar basit görünen küçük şeylerin bir bileşimiydi İran'da birike birike beni içinde boğan esaret duygusu; 'balkonsuzluk', 'sokaksızlık', 'restoransızlık', İranlıların siyah hareli gözlerindeki derin umutsuzluk...

İran'a, bu yüzü hakkında çok bilgi sahibi olmadan, meraklı bir oryantalist heyecanıyla gitmiştim. Dedim ki, oh bir fantezi bu! Çarşafımı dolayıp bambaşka bir dünya keşfedeceğim. Hem de o muhteşem dillere destan Pers dünyasını... Şiirleri, şarkıları, Persepolis'i...

2000 yıllarındaki reform dönemi sırasında gittiğim İran hoş bir tat bırakmıştı belleğimde açıkçası... O yüzden bu görev yeri tekrar uluslararası mesleğimde karşıma çıkınca üzerine atlamıştım! Bir dönüşüm, bir değişim dönemine şahit olacağımı düşünerek, hemen 'evet' deyivermiştim, çevremde beni korumak isteyen bir sürü insan 'hayır' dememi temenni ederken... İsviçre'deki iş yerimde bölümüm tarafından verilen veda partisine bile Kuveyt'ten özenle alınmış siyah bir abayı giyip, başıma da siyah bir 'hijab' bağlayarak gitmiştim. O fantastik dünyanın bir parçası olmaya hazır olduğumu iş arkadaşlarıma kanıtlamaya çalışıyordum sanki... İnsani yardım işine girdiğimden beri zaten düşlediğim bir hayal dünyası içinde yaşıyordum; her şey kostümlü parti veya bol kahramanlı bir çizgi romanda geçiyor gibiydi... Tinduf çöllerinde gittiğim ilk misyona da işyerimin

logolu bütün acil durum kıyafetlerini ve aksesuarlarını takıp takıştırarak hazırlanmıştım; 'görmemişin bir işi olmuş'... Herkesin dibi düşmüştü! Yola çıkmadan son günümde işyerime savaş postalları, cepli yelek ve pantolon, çakı, ilk yardım çantası gibi şeylerden oluşan bu kostümle gelince, arkadaşlarım bana 'GI-Jo' adını takıp dalga geçmişti. Sonra bütün o aksesuarları mültecilere hediye ederek, neredeyse tek tişörtle geri döndüğümü hatırlıyorum o ilk mülteci kampı tecrübemden. Ama işte, öğrenmek uzun bir süreçtir benim için... Bu sefer de aynı aşk, aynı heyecan ve hayallerle yardıma ihtiyacı olduğunu düşündüğüm insanlara gidiyorum... Onların bir parçası olup kendimi yok sayacağım o film karesine uygun kıyafetlerimle hazırdım kendimce. Bir tarafım içten içe şunları diyordu iş arkadaşlarıma; "Yanılıyorsunuz, siz böyle Batı'dan bakarak bir şey anlayamazsınız; bir kültürü almak için içine girmek lazım; anlamayı istemek ve onların değerleriyle bakabilmek... Onlar da kendilerince değişmeye çalışıyorlar; ama kendi değer ve kültürlerinin çizgisinde, Batı'nın değil!" Bu içimden konuşmalarım bir yana, kendimce verdiğim demeç etrafımdakilerin üzüntülü ve endişeli bakışlarını değiştirmemişti. Hâlâ kendimi ne tür bir tehlikeye attığımı bilmediğimi düşünüyor olmalılardı... Benden önce aynı görevi kabul edenler en fazla beş ay yirmi dokuz gün dayanabilmiş ve ruhsal sıkıntılarla ülkeyi terk etmişlerdi... Bense kendimden çok emin ve ümitli; her şeyi değiştirmeye kararlı biçimde veda partimde son havamı da atıp, yola çıktım o çok bildiğimi sandığım İran'a...

GÖREV AŞKI İLE TAHRAN'DA

İç konuşmalarım biraz 'büyük konuşmak' gibi olmuş tabii... Başıma geleceklerden habersiz, iş yerimdeki veda partisinin ertesi günü uçağa heyecanla atlayıp, İstanbul'da kısa bir soluklandıktan sonra Tahran'a geçtim. Vardığım gün, Humeyni'nin ölüm gününe denk geldi, o kadar gün varken... Bunu bir işaret olarak alsaydım keşke! İşte, benim ikinci İran sayfamın kaderini de belirleyen ilk işaret bu oldu herhalde. 'Takdir-e khablez, khodat mir-e' (Kaderin senden önce varisi...) der İranlılar bu duruma... Eh, benimki tam anlamıyla daha ne olduğunu anlayamadan öyle oldu! Kendimi İran'da uzunca bir müddet yaşayıp çalışacağım hayatın içinde buluverdim birden; yas nağmeleri içinde...

Vanak Meydanı'nda bir otelin içinde sıkışıp kalakalmıştım. Radyoda sürekli yaslı ve ağlamaklı seslerle Humeyni anılıyordu... Bu matem, resmi tatillerle de desteklenince kendimi daha ilk günlerimde dört duvar içine hapsolmuş bulmuş ve birdenbire nerede olduğum konusunda irkilmiştim: Etrafımı saran bu kadar kara renkle ve bu kadar yasla nasıl bir hayat bekliyordu beni?

Gariptir, 2000 yılındaki ilk ziyaretimin ilk günü de Kerbela gösterilerine denk gelmişti; kendini zincirleyen, sokaklarda ağlayan insanlarla karşılamıştı Tahran beni... Ama az da olsa renkli bir giriş olmuştu o sefer. Kaj Meydanı'ndaki gösterileri dehşete yakın bir tepkiyle izlemiştim: Yine de sokakta bir hareket ve heyecan vardı.

İmam Humeyni'nin ölümü, hakikaten hiç bitmeyen, sadece kurşuni siyah renkte bir ağlama rüzgârıydı; hem de günlerce süren... Ben de tersine hayatın sadece renkleriyle ve sadece kıvılcımlarıyla ilgileniyordum. Beni İran'da motive edebilecek hiçbir şeyin olmadığını, ikinci gelişimde, birden hüsranla keşfettim, daha ilk günlerimde hatta ilk saatlerimde! Kıvılcım saçmak, ateşlemek, teşvik etmek, harekete geçmek, uyanmak, uyandırmak, kur yapmak, değişim yaratmak, gülmek, kahkaha atmak, gözlerimden yaş gelene dek kıkırdamak... Bunlar yoktu etrafımda; yas, biraz daha yas, ağır bir şizofreni, ikili bir yaşam... Açık olan hiçbir şeyin olmadığı bir şehrin ortasında buluverdim kendimi. Her şey bir melodram biçiminde olup bitiyordu sanki...

Nitekim ilk resmi ziyaretlerimden birini yaptığım bir Türk diplomatı, bana, eğer iş yapmak ve başarılı olmak istiyorsam, parıltılı yüzümü ve gülüşümü artık buraya göre ayarlamam, daha az gülmem gerektiğini öğütlemişti: "Şafak'çığım, burada iş münasebetlerinde, diplomatik hayatta ayakta kalabilmek için bir tavsiye istersen sana söyleyebileceğim ilk şey, biraz asık suratlı olmaya çalışmandır. Bütün anlaşma yollarının pazarlığı ne kadar mutsuz olduğunu göstermenle başlar. Senin bu heyecanın ve yaşam sevincinle bu iş zor görünüyor. Oyun da olsa daha az gülmeye, sesinin tonunu düşürmeye, ne kadar ciddi ve umutsuz olduğunu karşı tarafa hissettirmen gerekiyor ki bir işler becerebilesin..." Eveeeet, o anda, hayatımda trajikomik bir dönem başladığını ve İran'daki hayatımın, kendimi reddederek bambaşka bir insan kimliğinde süreceğini anlamıştım 'dank' diye! Ne var ki anlasam da inanmam biraz zaman aldı; İranlıların ruhunu sarmış çaresizliğin içime oturması da...

Ben 2000 yılındaki o İran denen muhteşem metafizik adasına taşınıp ve yeniden şahit olacağımı düşündüğüm o inanılmaz reform rüzgârının eseceğini umarken, birkaç ay sonra Ahmedinejad seçildi. Hatemi döneminin resmen bitmesiyle her şey bambaşka bir yöne doğru gitmeye başladı. Batı tarzı fastfood restoranları kapatıldı, erkek çalışanlara uzun kollu gömlek ve uzun sakal mecburiyeti getirildi. Devriminden bu yana ilk kez

bir Batılının, İngiliz futbolcu David Beckham'ın yer aldığı reklam kampanyası iptal edildi. Hatemi döneminde gün ışığına çıkarılan sanat tekrar hücrelere tıkılmaya, yavaş yavaş cesaretlenen düşünceler daha da sıkı zincirlenmeye ve üstüne üstlük halk giderek fakirleşmeye başladı. Umutsuzluk diz boyu; uyuşturucu kullanımı arttı; psikiyatri muayenehaneleri mutsuz İranlılarla dolup taştı...

Oysa Ahmedinejad'ın internet sayfasının adı bile 'Merdamyar' (Halkın dostu) idi. Onu bu makama, sade bir hayat sürmesi ve yolsuzlukla mücadele sözü vermesi taşımıştı. Fakat her şeyi de Ahmedinejad'a yüklememek lazım... İran'da bir şey öğrendiysem, hiçbir güç tek başına güç değildir ve muhakkak, yandan tepeden başka bir güce bağlıdır. Evet, buna cumhurbaşkanı da dâhildir! Sansürden geçmeyi başaran bütün adayların içinden, son iki cumhurbaşkanı adayı içine girmeyi ve öyle ya da böyle çoğunluk oylarıyla devlet başkanı seçilmeyi becersen de seçimsiz gelen dini liderden daha üstün olamazsın! Hatta bir sansür ve rejime uygunluk konseyi vardır ki o dini liderden de üstün bir seviyededir; atanması ve işten çıkarılması hariç... (Eğer İngilizceden tam tercüme yaparsak 'menfaat konseyi' diyebiliriz ama tabii ki bu anlamı taşımıyor. Bu nedenle ben 'rejime uygunluk konseyi' olarak kullanacağım.) Bu iki kararı yine mollalar kurulu ve dini lider verir. Aradaki kararlar kendilerinin olabilir. Dolayısıyla İran'da güçler dengesinin ve ağırlığının sadece seçim sonuçlarına bakılarak anlaşılması zordur; ülkedeki politikalardan, seçilmişler tek başlarına sorumlu değildir.

Mesela 'Velayet-i Fakih' denen bir terim vardır: Mollaların mutlak derecede üstün statüsü demek... Dolayısıyla, istediği kadar sivil toplum hareketleri, popüler seçimler olsun; ülkenin, şeriatın sahibi sayılan ulemanın bu dokunulmazlığı ve üstünlüğü korundukça, İran'da herhangi bir eşitlikten ve halkın temsiliyetinden bahsetmek zor... Hayatta gördüğüm en karmaşık, içinden çıkılmaz güçler dengesi ve yönetim sistemlerinden biri İran'dadır... Güç dengesi bakımından görünürde değişik karakterler vardır. Dini lider (Hameney) –baş ayetullah, ülkenin en üst lideri ve seçimsiz gelir–, devlet başkanı (Ahmedinejad) –üst

liderin elemesiyle son iki adaydan biri olmaya hak kazanıp seçimle gelir. Ruhani lider Hamaney tarafından atanan ve herkesi denetleme yetkisi olan 'Rejime Uygunluk Konseyi' başkanı ve mollalar kurulunun da bulunduğu kaygan bir zeminde güç savaşları yaşanır.

Trajik olan, İran'da bütün politik davranışların toplumun refah ve kalitesini geliştirmeye değil; kendilerinden daha bağnaz politik güçlere, bağnazlıkta onlardan geri kalmadıklarını göstermeye yönelik olmasıdır. Böylece 'kimin en bağnaz olduğu'nun kanıtlanacağı bir yarış sürer gider. Bu rekabetle zaten oldukça kapalı bir yapısı olan toplumun şüpheci ve komplocu ruh hali sürekli canlı tutulur.

Bizzat yaşadığım 2006 seçimi, yani Ahmedinejad'ın tarihe cumhurbaşkanı olarak geçtiği seçim, ülkedeki bu siyasi güç bulanıklığını net olarak fark ettiğim ilk olay olmuştur diyebilirim. Mesela, ondan önce iki yıl Tahran belediye başkanlığına getirilmiş olan Ahmedinejad, başkentteki başkanlık seçimi için siyasi kampanyalarda neredeyse yok denecek kadar az göründü. Daha çok, Qalibaf isminde şehrin popüler polis şefinin yakışıklılığını vurgulamaya çalışan siyah beyaz yakın plan yüzünde mavi renkle belirtilmiş gözlerinin öne çıkarıldığı, kimsenin ağzından düşmeyen seçim posterleri boy gösteriyordu. Humeyni rejiminden bu yana sahnelerden hiç inmemiş Rafsanjani'nin 'çok renkli siyaseti ve değişimi vurgulamak' için giydiği kırmızı ayakkabılarıyla, o güne dek görülmemiş rahatlıkta, Amerikan tarzındaki aile yaşamını, torunlarıyla oynarken, ailesiyle çay içerken gösteren filmleri... Üstü açık arabasından iki gencin yoldan geçen bayanlara kampanyanın sembolü güller verdiği reklâm filmi gençleri öyle heyecanlandırmıştı ki, zengin ve içine dönük yaşayan kuzey Tahran sakinlerinin lüks Fereste mahallesinde arabalarıyla tur atan gençleri bile "Rafsanjani!" diye haykırıyordu.

Seçim öncesinde Tahran'da, gazeteci, bakkal, taksici, müzisyen, manav gibi konuşabildiğim İranlılar içinde Ahmedinejad ismi pek duyulan ya da şans verilen bir isim değildi. Nitekim sessiz sedasız ve seçimsiz getirildiği Tahran belediye başkanlığı

koltuğundan katıldığı seçimde, Tahran'dan oy alamaması çok garip bir göstergeydi. Memleketin neredeyse hiç yaşamadığı ve popülerliği olmayacak yerlerinden kendisine oy yağarken, yaşadığı şehirden kendisine göz bile kırpılmıyordu. Daha sonraları bazı analizlere kulak asarak bunun nasıl mümkün olabileceğine az da olsa tatminkâr cevaplar bulmayı başardım. Basij'in (sivil ahlâk polisi) daha kuvvetli olduğu Tahran dışı daha sinik bölgelerden gelmişti oyları seçim haritasına göre. Bu durum, karışık güç dengelerini biraz daha açıklıyordu. Aklımdan çıkmayan bir başka olay da seçimden sadece birkaç ay sonra, dini lider tarafından seçimin son turuna uygun görülen iki başkan adayından biri olan Rafsanjani'nin, rakibi Ahmedinejad'a karşı kaybetmiş olsa da, dini lider Hameney tarafından, neredeyse herkes ve her şeyin üstünde olan sansür ve rejime uygunluk konseyinin başına olmasıydı. Bu, Rafsanjani'nin, cumhurbaşkanını bile veto edebileceği bir pozisyona getirilmesi demekti ki dünyanın başka hiçbir ülkesinde seçimde kaybetmiş bir başkan adayına böyle bir güç verilmez. Kaybeden eğer çok çok bir sonraki seçime dek yaralarını sarmaya ve kazanacağı stratejileri kurmaya yönelir...

İşte, seçimler etrafındaki bu iki gözlem, İran'daki karmaşık güç dengeleri konusunda gözümü açmaya başlamıştı. Fakat gözüm ne kadar açılırsa açılsın, görev sürem boyunca şahit olacağımı düşündüğüm rejim değişimi ve o zamana dek memleketlerindeki tüm değişiklikleri kendilerinin getirdiğine inandığım İran halkının değişimi istediğine olan inancım, seçim sonuçlarıyla beraber tarihe gömüldü gitti. Artık devir Ahmedinejad devriydi... Söylemler, daha ilk günlerden, değişimin tersine bir gidişatı göstermeye başlamıştı.

Gerçi, bu 'olay' dolu yeni başkan, İran'daki hareketsiz yaşamımıza bir heyecan da katmıştı! Her ne kadar İran'la ilgili haberleri bir iki gün sonra içerdeki sansürlü haber kanallarından öğrenebiliyor olsak da, her gün dünya basınında olan bir ülkede yaşamanın verdiği bir heyecanımız da vardı tabii... Genç meslektaşlarımla beraber hemen her gün "Acaba ne zaman nükleer olay patlayacak? Acaba ne zaman sınır dışı edileceğiz, acaba bugün Ahmedinejad ne diyecek de yıkılacağız?" diye bahislere

giriyor; birkaç gün sonra iç basından haberi alınca, birbirimize borçlarımızı ödüyorduk!

Bahis konularından biri de nükleer başlıklardı. Genç takımda çoğunluğun görüşü nükleer uranyum zenginleştirmesi programını tamamen destekleyen Ahmedinejad hükümetinin bu hızlı ve saldırgan dış politikası yüzünden, pek yakınlarda Amerika'nın ya da dünya güçlerinin ülkeye askeri giriş yapacağı yönündeydi. Karşı tarafta da bizden önce gelmiş ve birkaç yılını çoktan doldurmuş daha tecrübeli ve yılmış diplomatlar ise böyle bir şeyi değil yakında, torunlarımızın bile görmeyeceğini, bu nükleer yüksek tansiyonunun her gün yaşandığını, hiçbir değişikliğe varmadığını ve bir süre sonra bizim de alışıp, sıradan bir detay gibi hatırlayacağımızı vurguluyordu... Eeee, gençlik heyecanımın iki küsur yılının sonunda söndüğü İran'dan çıkarken tecrübenin vizyondan daha değerli ve doğru konuştuğunu anladım. 'Kanatlarım suya inmişti' artık... 'Ayaklarım yere basarak', kucağımda Tahranlı sokak kedim Şurup'la bir gece İran'dan ayrılırken hınzırca bir gülümsemeyle yerime gelecekleri düşünüyordum: Aynı heyecanları yaşayacakları, yine bütün ateşlerin küle dönüşeceği, anormal şeyleri normal kabul edecekleri bir görev yeri bekliyordu onları...

"İsrail'i haritadan kaldıralım..." Ahmedinejad'in en ünlü sözlerinden biri olmuştur ve söylediği güne de bizzat Tahran'da şahit olmuşumdur. Daha başlarda, ikimizin de hâlâ heyecanlı olduğumuz dönemlerde... Hatta neredeyse işbaşı yapar yapmaz, bunları bir üniversite meydanında söyleyiverdi bir Perşembe günü... Ertesi gün tatil derken, Hameney durumu kurtarıp yumuşatmak için hemen Cuma namazında yeni cumhurbaşkanına biraz mesafe koyarak, halkın Ahmedinejad'a asıl işleri yapabilmesi için zaman tanımasını 'rica etti'. Sanki bütün bu haritadan silme olayına çok da mahsuru olmayan bir dil sürçmesi edası verildi, bütün dünya çalkalanırken... İsrail ve İran'ı, İranlıların fıkra ve söyleyişleri pek seven şakacı tarafı özetler aslında. Halk dilinde söylenen sözlerden biri de; "İsrail'le petrolümüzün son damlasına dek savaşacağız"dır... İran halkı petrol zengini topraklarında nasıl olur da zamanlarını petrol kuyrukların-

da geçirdiklerini anlamadıklarını da şöyle fıkralarla dile getirir: Ahmedinejad'ın cevap veremediği tek röportajda gazeteci cumhurbaşkanına, "Eee, bu kadar petrolümüz var sayın cumhurbaşkanımız, ama biz neden sadece sınırlarımızdan çıkan değil de içeri geri gelen boş varilleri görüyoruz?"

İran'da, her yaz bir kolera paniği yaşanır. Ben bunu üç kere kendim de yaşadım. O renkleri birbirinden güzel, organik İran sebze ve meyveleri hayatımdaki en canlı renklerdi diyebilirim. Öyle ki sebze meyve alışverişi hayatımda olmayan her şeyin, bütün sosyal hayatımın yerine geçip bir çeşit bağımlılığa dönüşmüştü... Bu bağımlılık, her yaz sekmeden kolera tarafından tökezlenince, koleraya 'gıcık oldum' diyebilirim. Benim için artık bir önceki yüzyılda kalmış koleranın nasıl olur da petrol zengini ve nükleer donanımıyla dünyaya kafa tutan bir ülkede olabileceğini aklım almıyordu.

Günün sonunda bağımlılık söz konusu olunca ve o 'aşerdiğin' domatesi, salatalığı, şeftalileri doyasıya yiyemeyince, koleraya şaşırıp, bu yüzyılda her yaz yaşanabilen bu vakti geçmiş salgına ve halk arasındaki ölümlere endişelenmek bir yana, sinirleniyorsunuz da... Zorunlu olarak, neredeyse her şeyde konserve ürünler tüketiyorduk. Eğer çok zorundaysak bir gün boyunca ilaçlı suyunu sürekli değiştirip beklettiğimiz taze ürünleri, üzerindeki kireçli koruma tabakasıyla tatsız tuzsuz yerdik...

İşte öyle yazlardan birinde, İranlıların yine kendilerinin söyleyip güldükleri bir haber yayıldı şehre derinden derine... Bütün taksilerde artık bu haber veriliyordu; koleranın gerçek kaynağı bulunmuştu: "Ahmedinejad meğer her akşam çoraplarını Tahran'a akan nehirlerde yıkıyormuş; şehre yayılan kolera onun yüzündenmiş..." Tabii, bunun ardında, İranlıların o derin ve nazik gururları vardı; derinden incinmişlerdi...

Birçok İranlı için, ülke içinde halka hiçbir yatırım yapmaması değil, böylesi bir cumhurbaşkanı tarafından dünyaya rezil edilmeleri kabul edilemez bir durumdu. Hadi söylediği anlamsız cümleleri, yaptığı gafları bir kenara bırakalım. O görüntüsü, İranlıları asıl kahreden şeylerden biriydi. Böylesine büyük

bir devletin, 'ceketi üzerinde durmayan, kolları uzun paçaları kısa gelen, renginin ne olduğu belirsiz, yakası kırışık, yüzü pis sakal, kısa ve çirkin bir adam' tarafından dünyaya tanıtılması, felaketin ta kendisi idi! Birçok İranlı dostum hâlâ bu durumu kabullenemez ve "Etrafında onca adam var, –sevgili cumhurbaşkanımız, vallahi şu üzerinizdekiler size uymuyor, bir numara küçük beden ceket giyseniz de en azından kolları düzgün dursa şu kıyafetinizin diyemiyorlar mı?" diye sitem eder durur.

Persepolis'ten, üç bin yıllık estetik sanat, kültür ve şiirden gururla bahseden İranlılar için felaket saydıkları şeylerden biri Ahmedinejad'ın dayanılamaz görüntüsüdür. Ama her şeye rağmen Ahmedinejad da hepimizden iyi bilir ki tepesindeki mollalar onu istedikleri anda bir hiçe çevirebilirler ve bu büyük gücün kalıcı olması için gereken tek şey 'en bağnaz dindar olma' yarışını birincilik parkurunda götürebilmektir!

İran'ın dini lideri Ayetullah, Şii olmasına rağmen bütün İslam dünyası adına konuşur. Kara sınırlarının Sünni olması (Türkiye, Irak, Afganistan Türkmenistan ve Pakistan) nedeniyle Sünnilere zoraki bir saygı gösterirler. Ama bu hiçbir zaman gerçek bir kabul değildir. Hatta Sünnilerin Şiileri doğru mezhebe döndürmek rüyaları kadar, İranlıların da Sünnileri Şiileştirmek idealleri her zaman canlıdır.

Urumiye Kürtleri, Beluciler ve Ahvazların çoğunluğu ve Azerilerin bir kısmı Sünni'dir. Ama Sünniler ile Şiiler mezhep farklılıklarını ciddi bir sorun kabul edildiğinden, birbirlerinden mümkün olduğunca uzak dururlar. Sünni-Şii evlilikleri hiç hoş görülmez. Radikal Şiiler Sünniliğin doğru İslam olmadığına inanırlar. Sünniler Şiilerin olduğu yere gelip dua ederler ama Şiiler Sünnilerin dua ettiği yerde dua etmezler. Şiilik kesinlikle daha üstündür!

Kötü adetler Araplardan gelmiştir! Arapların kendilerinden çok daha dindar olduklarını düşünürler. Hatta Kuzey Tahranlılar, siyah çadorları –tıpkı bizdeki algı gibi– Arapların İran'ın sosyal hayatına soktuğunu düşünürler.

RUHANİ TEDAVİ

29 Ocak 2005'te Büyükelçilik konutundaki film gösterisinden sonra, başka bir uluslararası kurumdaki eşitim Sally ve Albert ile benim evime döndük. İran dünyanın gündemindeydi ve büyük 'horoz döğüşü'nün etkili bir tarafı olarak duruyordu. Bizim gibi uluslararası çalışanlar için, bu bir sabah ansızın 'istenmeyen diplomat' ilanı ile sınır dışı edilmek anlamındaydı. Çoğunlukla yalnız olmamaya dikkat ederek, başımıza gelecek olanları paylaşmayı tercih ediyorduk.

Sally, diplomatik görevinden önce büyük bir uluslararası medya kurumu adına gazetecilik yapmış, Etopya ve Eritre'de sınır dışı edilmesine varan serüveniyle hayli renkli geçmişi olan çok hoş bir kadındı. İran'a yıllar sonra geri dönen eski büyük ailelerden birinin oğluyla çalışıyordu. Sally'ye göre onunla çalışmak avantajlı görünse de, dezavantajları çok daha fazla olan bir durumdu.

Yardımcısı Hasan Bey, Şah ailesi ile bir şekilde kan bağı taşıdığı ve 'aristokrat' olduğu için Sally'nin çalıştığı kuruma pek çok kapı açabildiği gibi, devrim kulübünden olmadığı için pek çok kapının da kapanmasına neden oluyordu. Sally ile katıldığı toplantılarda kazara kravat takmışsa, o gün hiç bir talebin kabul edilmesi mümkün olmuyordu mesela. Ayrıca toplantı boyunca hükümet görevlileri tarafından aşağılanıp kravat azarı yemesi de cabasıydı.

Aslında Hasan Bey Tahran'a, uluslararası bir kurum da çalışmak niyeti ile değil, birçok Şah dönemi orta sınıf mensubu gibi

devrim sırasında el konulan saray yavrusu El-hom'dan evlerini geri almak üzere gelmişti. Rastlantı sonucu olsa da Sally'nin yardımcısı olmak kendisini nispeten koruyordu. İran'da devlet katlarında aşağılanmak ve azarlanmaktan korunmak neredeyse mümkün değildir. Ayrıca korumadan, canını korumayı kastettiğimi belirtmeliyim.

Benzer hikâyeleri, arkadaşım Hüseyin'den de biliyordum. Aile mallarını geri alabilmek için Devrim Konsey'inin önüne çıkmaları ve bir işkenceye dönüşen "Neden döndün?" sorusuna her seferinde ikna edici cevabı vermeleri gerekiyordu. Konsey sorgusu, içinde daima kronik İslam Devrimi propagandası da taşıdığı için, ikna etmekten çok ikna edilmek mecburiyeti vardı. Hüseyin başvurduğunda milyon kere sorulan "Neden döndün?" sorusuna doğru cevabı vermeyi başarmıştı; ama sonunda devrim konseyi yetkilisi Hüseyin'in umutlarını yıkan asıl kararı söylemişti: "Siz, bizim devrimi mallarınızı geri vermek için mi yaptığımızı sanıyorsunuz? Biz devrimi asıl sizin mallarınıza el koymak için yaptık!"

İran dünyanın bütün bakışlarını üzerinde toplayınca, bizlerde de baş gösteren huzursuzluk uykularımıza yansıyordu. Belirsiz bir durumda yarın sabah ne yapacağını bilmeden çalışmak oldukça can sıkıcı bir durumdu.

Bu sıralarda benim de, genelde pamuk ipliğine bağlı uykularım çok düzensizleşmişti. Gece uyuyamıyorum; uyumayı başarınca da sıkıntıyla uyanıyorum. Yine böyle sabahlardan birinde ofiste çalışan bir İranlı arkadaşımın odasına daldım. Zikir çektiğini bildiğim için, "Bana, rahatlamak için bir zikir öğretir misin?" diye soruverdim. Bir an için korkuyla karışık garip bir tereddüt gözlerini yaladı geçti. Neden sonra yerinden kalkıp kapıyı dikkatlice kapattı. İran da devletin bilgisi dışındaki tarikatlara katılmak büyük risktir. Müslümanlar genellikle İslam devletlerinde inançlarını özgürce yaşadıkları gibi bir pembe hayale sığınırlar. Ama işin aslı İran'da Hıristiyan olmak bütün risklerine rağmen, bir İslam mezhebinin müridi olmaktan çok daha güvenlidir.

Müslümanların sıkça 'İslam da diğer dinlerde olduğu gibi ruhban sınıfı yoktur' övünmesi, uygulamada tamamen iflas etmiş bir teselliden ibarettir. Dünyadaki bütün İslam toplumlarında (en azından benim çalıştıklarımda) çok yetkili ve söyledikleri tartışılamaz ruhbanlar hâkimdir. Sistani gibi, Es Sadr gibi örneklere bakarsanız ne demek istediğimi kolayca anlarsınız. Dolayısıyla çalışma arkadaşımın Ayetullahların yasakladığı bir İslam mezhebine göre davranması hem sapkınlık olarak algılanıyordu hem de cezası kesin olarak idamdı.

Bütün bunları iyi bildiğimiz için yumuşak konular seçip, önce Hacca gidenlerden vergi alınmamasını konuştuk. İranlılar hem Sünniler gibi Kâbe'ye hem de Irak'taki Kerbela'ya gitmeyi hac olarak kabul ediyorlar. Sünni ve Şii hacını birlikte yapıyorlar. Ana meseleyi gizlemek için başvurulan yüzeysel ama derin görünen konuları tamamladıktan sonra, cesaretini toplayıp bir efendisi olduğunu anlattı. Son sekiz yıldır onu takip ediyormuş. "Peşin hüküm Allah'a giden yolu zorlaştıran en büyük engellerden biridir" dedi. "Eskiden de dindardım, Allah hiç ağzımdan düşmezdi ama efendimizi tanıdıktan sonra Allah'ı bir başka anıyorum. Türkü söyler gibi. Ve herkese karşı değil, herkesle beraber, her farklılığı kabullenerek, istemedikleri bir hayatın insanlara dayatılmadığı bir dünyada yaşamak istiyorum. Önceden öyle değildim. Sadece körü körüne inanıp, herkesin sadece namaz kılıp, kadınların kendilerinden utanarak saklandığı bir dünya istiyordum. Fakat şimdi anladım ki İslam diye beynimizi yıkadıkları zoraki bilgilere uygun yaşamak gerçek inanç değil. Efendimizle tanıştıktan sonra dünyam aydınlandı. Her canlıyı olduğu gibi kabul etmeyi öğrendim; hoşgörüyü bile! Biliyorsun zorla dayatılan İslam'da hoşgörü yasaktır. Efendimizden öğrendiklerim, bize öğrettikleri İslam'dan çok ayrı bir bilincin ürünü."

İçime huzur vermek için bana, 'Hüda ba medest! Hüda ü Allah! –Allah benimle' zikirlerini öğretti. Ardından kendi çocukluk izlerine ve Allah'ın işaretlerine dikkat edip, hayattaki misyonunu nasıl bulduğunu anlattı. Dini ve milleti bilinmeyen

efendisiyle tanışmanın ancak onu rüyasında gören insanlar için mümkün olduğunu da ekledi. Bir anlığına girdiğim, çay içerken içimi döker çıkarım diye düşündüğüm odasından bir iki saat sonra benimle özel olarak paylaştığı bilgilerle çıktım.

Ondan ayrıldıktan sonra duyduklarım üstüne uzun uzun düşündüm. İnsan İran'a gelmeden önce İslam dinine ait her türlü inanışın sonsuz özgür olduğunu sanıyor. Hümanist İslam bakışına bile izin verilmediğine inanmak ne kadar zordu. Ne kadar insani ve hoşgörüyle ilgili olursa olsun, inananların bunları gizli yaşaması gerekiyordu.

Bize kendi topraklarından Mevlana'yı hediye etmiş engin Fars medeniyetinden; kültürümüze şiirleri, düşünceleriyle, Mevlevi felsefesiyle inanılmaz bir katkıda bulunmuş Celâlettin Rumi'den kendi gerçek evinde en küçük bir iz yoktu. Tarihlerinden silinivermişti sanki! Sadece cılız bir sesle şair olduğu söyleniyordu. Bizim için o kadar önemli bir düşünür, dini tekrar rafine etmeyi becerebilmiş ender feylesoflardan biri, doğduğu topraklarda bir hiçti. Elbette çok şaşırıyordum ama iş arkadaşımla geçirdiğim zikir sohbetinden sonra durumu daha rahat kavrayabilmiştim.

İran'ın en unutulmuş kapalı şehri olan Meşhed'i bir ziyaretimde, inziva bir kahvede Mevlana'yı anan küçük bir grup Sufi'yi hayretle keşfetmiştim. Onlarla birlikte bir yandan tamburları ve neyleriyle çaldıkları Sufi müziği eşliğinde Mevlana'nın şiirlerini kendi orijinal dili Farsça dinleme keyfine vardığım o inanılmaz akşamüstünün dışında Rumi'nin izine hiç rastlamadım onca sene.

Akşamüstü, İranlılarla evli, gurbet yoldaşı iki Türk kadını ile buluştum. Bana nerede dua edilince, hangi adak adanınca dileklerin kabul olunacağını anlatıp, 'gerçekleşmesi kesin' dua etme yollarını gösterdiler! İkisi de iki İranlı yakışıklıya âşık olup, geldikleri ilk günden itibaren İstanbul'a dönmeyi hayal ederek buraya yerleşmişler. Tahran'da geçirdikleri tek düze hayatlarına, 'bivaris' ve 'bedvarisler'e biraz dua edip, İstanbul'a dönme hayalinin peşinde, birbirlerine destek olup dayanabilmişler. İstanbul'dan tesettür giysilerine sokuşturarak getirdikle-

ri kitapları okumaya çalışarak dünyayı izlemeyi denemişler. Artık ne kadar başarılabiliyorsa... Onlara da rejimden bunalmış diğer İranlıların üstündeki ulusal bezginlik çökmüştü.

Bir diğer keşfim de 'Beyaz Derviş'im oldu. Tahran'ın sokaklarını arabanın camından tarayarak trafikteki bitmez uzun ince yolu geçirdiğim iş dönüşü yolculuklarımdan birinde gördüğüm ilk masal insanı o olmuştu. Beyaz çuvaldan uzun düz elbisesi, başındaki külah, bembeyaz uzun saçları ve sakalı, bir elinde küçük göçebe bohçası ve diğer elinde dumanlar çıkararak tüttürdüğü buhur askısı ile sokak lambalarının ışığında bana küçük parıltılı gözleriyle bir an bakıp, kendi kendine gülümseyerek arabamızın yanından geçivermişti. Sanki masallardan çekip alınmış bir gerçeküstü kahramandı. Nedense, Tolkien'in ünlü serisi *Yüzüklerin Efendisi*'nin sinema filminde, ünlü İngiliz oyuncu Ian Mckellen'in canlandırdığı Gandalf'ın kendisini Tahran'ın ortasında buluverdiğime inanmıştım! Buralarda pek rastlanmayan beyaz renkler ve gülümseyen çehresiyle...

Karalar bağlamış, hepsi birbirine benzeyen bezgin insanların dolandığı İslam devleti sokaklarından, neredeyse hiçbir sosyal aktivitesi olmayan hayatıma bir hediye gibi düşen bu güzel sokak sürprizini heyecanla bağrıma bastım. Hemen şoförüme durmasını söyledim. Köşe başında durduğumuzda arabadan inip masal kahramanının gittiği yöne doğru hızla yürümeye çalıştım; ama 'Beyaz Derviş' gözden kaybolmuştu bile. O sırada onu ararken bir derviş aradığımın farkında değildim. Benim için o anlayana dek Gandalf karakteriydi. Bulamayacağımı anlayınca hayal görmüş olabileceğim duygusu uyandı...

Hayal kırıklığı ile arabaya geri döndüğümde, Azeri şoförümü, benim başka bir dünyadan bir yaratık görmüşçesine gösterdiğim heyecana kahkahalarla gülerken yakaladım. Aslında yabancı bir kadını taşıdığı arabada bu şüpheli kahkaha, ahlâk polisi açısından tekin bir davranış değildi; ama gülüşünü akşamın alaca karanlığına saklamıştı. Neden sonra gülmesini kontrol edebildiğinde, 'beyazlı adam'ın bir 'Derviş' olduğunu ve onların öyle sahipsiz sokakta dolanan yâri deli, yâri divane,

ciddiye alınmayacak kimsesiz, evsiz barksız insanlar olduğunu söyledi. Heyecanımı küçümser bir ifade ile onu kafamda fazla büyütmemem gerektiğini söyledi.

Sonunda trafiği yarıp eve vardığımda, şoförümün 'uyarı'larına rağmen 'Derviş'le karşılaşmamın heyecanı hâlâ üstümdeydi. Daha çok, aslında kim olduğunu merak ediyordum. Tahran'daki, gözüm kulağım en iyi İranlı dostum Mitra'yi aradım hemen. Heyecanla başıma geleni anlatıp, bu 'Derviş' denen insanların kim olduğunu sordum. Mitra gülmeye başladı. Çünkü benden hemen önce, onu geçtiğim sokakta dükkânı olan bir arkadaşı aramış ve mavi gözlü bir yabancı kız tanıyıp tanımadığını sormuş. Meğerse benim 'Beyaz Derviş' her o sokaktan geçişinde onun dükkânına bir kahve molasına uğrarmış. Bu kez de dükkâna girip kahvesini yudumlarken, tıkanmış trafikte bir arabanın içinde gördüğü 'mavi gözlü bir kız'ı tasvir ediyormuş. Ama gerçek değil 'anlık bir hayal' olduğunda ısrarlıymış!

Mitra, benim telefonumla hem 'Beyaz Derviş'in, hem de 'mavi gözlü kız'ın kim olduğunu anlamış, karşılaşmayı çözmüştü! Dükkânda kahvesini içen 'Derviş'e telefon ederek 'mavi gözlü hayal'in bir gerçek, bir Türk olduğunu söylemiş. Böylece sanırım hem Derviş, hem de ben rahatladık rüya görmediğimizi anlayarak.

Ama elbette o gece rüyama *tabii benim tabirimle* 'Derviş Gandalf' girmese olmazdı. Bir süre rüyalarımda bu masal kahramanını görmeye devam ettim. Tahran'daki hayatim boyunca ev-iş arası geçtiğim o sokaktan geçerken bir iki kez daha rastladım Derviş'e. Hatta bir keresinde arabadan inip sessizce selamlaştık elimizi göğsümüze koyup gülerek birbirimize. Hiç konuşmadı benimle; ama bana pozitif bir duygu verdiği kesindi; koruyucu melek gibi... Farsçadan ödünç aldığımız 'deli, divane' sözünü yakıştırarak taşıyan Farsi masal kahramanım!

Yıllar sonra Cenevre'ye dönüp üzerimde kalan 'İran travmaları'yla baş etmeye çalışırken, bir arkadaşım, basit bir Derviş karşılaşmasının hayatımı bu kadar işgal etmesinin nedenlerini kendi tecrübelerine dayanarak yorumladı ve beni

ikna etti. Renksiz ve nefessiz İslam Cumhuriyeti hayatı o kadar kâbusa dönmüştü ki özgür sosyal hayatlardan gelenler bilinçaltı savunmasıyla kendilerini korumak için en küçük bir renge şiddetle sarılıp, karabasan gibi olan bir sosyal hayata katlanmaya çalışıyorlardı. Muhtemelen 'Beyaz Derviş'in hayali varlığı görünmez bir rüzgâr gibi bedenimi kuşatarak tutsak edilmiş özgürlüğümü teselli etmişti. Soluksuz kalınca beden, ayakta kalmanın devasını da kendisi buluyordu.

Ben kendimi zikirlerle iyi etmeye çalışırken yanıma endişeyle iş arkadaşım Roza geldi. 'Atom Enerjisi Ajansı', acil toplantı duyurusu yapmıştı. İran BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilirse kim bilir neler olacaktı? "Irak'ı görüyorsun. Bir ay sonra yeni yılımız Nevruz var. İnşallah bize yeni yılda saldırmazlar" dedi sıkıntıyla... Aynı kaygıya, akşam katıldığım mücevher sergisinde de rastladım. Sanatçı gençler ev aradığımı duyunca, "Bu sıra ne ev değiştirmek ne de bir şey satın almak için zaman uygun değil. Büyük bir sessizlik var ve İran bekleyiş içinde" dediler. Tam o sırada içlerinden biri de kendisini merakla dinleyenlere Dubai'den ne kadar kolay Amerikan vizesi alındığını anlatıyordu...

Azeri bir arkadaşım olan Sahire, iki gün içinde bir daha dönmemek üzere apar topar San Francisco'ya yerleşecekti. "İnşallah iyi bir koca bulup, orada sonsuza kadar kalmamı kolaylaştırabilirim. Kız kardeşim şimdiden birkaç kişiyi ayarlamış!" diye söyleniyordu. Kız kardeşinin bulduğu gibi zengin güçlü ve yakışıklı bir koca rüyasının gerçekleşmesi için ayrılmadan önce İmam Reza'ya gidip dua edecekti.

Savaştan korkan bir avuç Kuzey Tahranlı (İran'ın son seküler kuşağı) ya yollara düşmüştü ya da sessizliğe gark olmuştu. Rejimin gönüllüleri ise savaş ve 'büyük zafer' için hazırdılar!

Ben ise Tahran'daki üçüncü evime taşınmakla meşguldüm. Rumi Köprüsü'nden İstanbul Caddesi'ne geçip, Filistin Sokağı'nın ilk çıkmazında konumlanmış evime... Adresteki lirik, 'ruhani' tariften ötürü 'ilahi bir nur' beklediğim evim çıka çıka kuru ve kapalı duvarlarla örülmüş tipik bir Tahran dairesi çıkmıştı...

'EVLENMEDEN BURS YOK!'

Bir gece yarısı acayip bir yolculuktan sonra İstanbul'dan Tahran'a indim. Sabahın dördünde havaalanına inip tekerlekli sandalye beklemeye başladım. Havayollarında çalışan Mahmoud Bey bekâr olup yemek yapmayı bildiğini, Antalya'da evi olduğunu, zaten annesinin de Türk olduğunu, ailesinin İstanbul'da oturduğunu anlatarak tekerlekli sandalye bekleme süresini hafifletmeyi ve bana kapıya kadar eşlik edilmesini sağladı.

Şoförüm yine "Madam, madam" diyerek koşturdu; "Türkiye de bir kuş gribi varmış"... Ben de "Senin haberin yok ama burada da varmış" diye cevapladım. "Zaten bize neyi söylüyorlar ki!" dedi yakınarak... Yolda söz savaş tehlikesinden açıldı: "Dünya bir Irak daha göze alamaz; İran'ımıza savaş açmak yürek ister diyen gençlerimiz de var; şu nükleer meselesi yüzünden bir savaş çıksa da mollalar gitse diyenler de var." Ona hayretle baktım. Birilerinin nükleer savaşa bu kadar gönüllü olması havsalamın alacağı bir şey değildi. Ama o bendeki şaşkınlıklara hiç aldırmadan sağdan soldan duyduğu İran ve savaş ihtimallerini ardı ardına sıralayıp durdu.

Nihayet eve ulaştık. 'Eşyalarımı yüklenip, ben evimin içine girinceye kadar kapıdan ayrılmadı. Başıma küçük bir şey bile gelmesinden kaygılanıyordu ama İran'ın savaşa gitmesi onu hiç endişelendirmiyordu! Dünyadaki bütün gelişmelerden bihaber yaşayan, duydukları, gördükleri, bildikleri kısaca bütün iletişim yolları mollaların insafına göre şekillenen İranlıların, sıradan çelişkilerinden birini yaşıyordu, her zaman olduğu gibi.

Diğer yandan bütün sokak bilgisini ağızdan ağza yayan şoförler ve sokaktakiler bilmese de ülkede kuş gribi son raddede ve hükümet hiçbir şekilde konu ile ilgilenmiyor. Bu konuda çıkması muhtemel bütün haberler sansürden geçiyor. –Sanki sansürden geçmeyen haber varmış gibi yazıyorum, ama kuş gribinin vahametini göstermek için bu notu koydum.– Asıl önemlisi İranlılardan kendi hükümetleri tarafından saklanan bir salgın hastalık var ve biz de diplomatik konumdan dolayı elimiz kolumuz bağlı bir durumda olduğumuzdan herhangi müdahalede bulunamıyoruz. Halk bu gerçeği doğru dürüst bilmezken, uluslararası çalışanlar olarak biz onuncu aşımızı bile olduk. Ama şoförüm bana Türkiye'deki kuş gribini sormaya devam ediyor!

Sabah diplomatik temsilciler güvenlik toplantısına temsilcimiz yerine katıldım. Kadın eşitliğinin de konuşulduğu bu toplantıda bütün diğer diplomatik temsilciler erkekti. Kendi aralarında bir hukukları bir centilmenlik anlaşmaları var: "Sen bana dokunma ben sana dokunmayayım." O masanın etrafında birbirlerine kişisel hikâyelerini anlatarak görev yaptıkları İran ile işbirliklerini birbirlerine ballandırarak anlatıyorlar.

Yeni gelen temsilcilerden biri henüz alışmamış olacak ki kadınların havaalanında nasıl kötü muameleye maruz kaldığından şikâyet ediyor. "İranlı güvenlik görevlileri, kadın diplomatik görevlilerin kartlarını fırlatıp atıyorlar ama nedense erkekler bölümünde buna rastlamıyoruz. Ben de artık karıma göz kulak olmak için kadın bölümünden geçiyorum ve bu konuda ısrar ediyorum, yoksa karım daha fazla dayanamayacak bu tacize" diyor. Benim de içten kanıyor yaram tabii. Bu kadar erkeğin içinde masadakilere kendi başıma gelenleri anlatma cesaretini ve rahatlığını bulamıyorum.

Kuş gribi nedeniyle görev alanımız olan mülteci kamplarına gitmemiz bile ertelenmişti. Bizim denetleme ziyaretlerimiz olmadığı için geçenlerde zavallı Afgan mülteciler, kendisini Birleşmiş Milletler diplomatı olarak tanıtan bir dolandırıcı tarafından soyulmuşlar. Bu konuda fikrimi sordular. Çok iç acıtan bir durumdu ve yorum yapmaktan kaçındım. Sonunda bundan acı

bir şekilde etkilenen, İranlılar tarafından daima aşağı sınıf muamelesi gören bu sahipsiz mültecilerdi. Sistan, Belucistan'daki kamplarda bile güvenlik güçleri tarafından toplanıyorlardı.

Meşhed'de, nükleer tansiyonun daha da tırmanması halinde senaryolar, yapmamız gerekenler konuşuluyor. Hani ansızın ülkeden dışarı atılmak birçoğumuz için tercih, ama yine de hazırlıklı olmak lâzım diyorlar. Irak'ta da aynen böyle başlamıştı. Her ne kadar BM Güvenlik Konseyi, muhtemel ambargo sürecine dek yavaş ve uygun bir dönem görülüyorsa da her şey Irak'taki gibi gelişebilir ve birdenbire bir Amerikan saldırısı gerçekleşebilir.

Bir diğeri, bir İsviçre bankasının dokuz yüz on beş milyon dolarlık İran hesaplarını kapattığını, gerekçe olarak da idari masraflarının bu kadar küçük bir devlet hesabına değmediğini gösterdiğini anlattı. Bu hareketin İsviçre'den gelmesi ilginçti. Benzer bir şey de İranlılar tarafından daha önce İtalyan Büyükelçiliği'ne yapılmıştı. Bir Batı aleyhtarı gösteri sırasında İran hükümeti 'gâvur' kısmına hak ettiği bir ceza olarak elçilik ve rezidanslardaki diplomatik polisini geri çekivermişti.

Toplantının katılımcıları, bu kadar pervasız bir yerde ne kadar temkinli olurlarsa olsunlar, herhangi bir büyükelçilik mensubunun başına gelebilecekleri kestirmenin zor olduğu konusunda hem fikirdiler. Elbette ben Türk olduğum için kaygılı Batılı diplomatlarla aynı karneden not almıyordum.

Toplantıdan sonra yoldan çevirdiğim Azeri sürücü, Türk olduğumu anlayınca kardeş duygusuyla gevşeyecek ve "Bu baştaki adam, kendisini desteklesinler diye etrafına para yediriyor. Özellikle de namaza giderken kalabalık olmak için" diyecekti. İran'da Türk olmak daima bir imtiyazdır. Hem her köşede konuşabileceğiniz Azeri Türkçesi dolayısıyla hem de gıpta edilen bir ülkenin vatandaşı olmak açısından. Bunun keyfini çıkarmanın edebe aykırı bir yanı yok...

Uluslararası Atom Enerji Ajansı, İran'ı Güvenlik Konseyi'ne göndermeyi ertelemişti. İranlılar dünyanın kendilerine hiçbir şey yapamayacağını düşünüyorlardı. Rafsancani, Cuma

Hutbesi'nde, BM'nin İran'ı Güvenlik Konseyi'ne götürmeye cesaret etmesi halinde, İran'ın nükleer gücünü kullanmaktan çekinmeyeceğini ilan etmişti. AB ülkelerinin büyükelçilikleri ve rezidansları önünde nefret protestoları yapan İranlılar sakinleşebilecek gibi değildi.

Zahra Üniversitesi'nde moda öğrencisi, pırıl pırıl bir genç kız olan Azize iyi dostumdu; içi kıpır kıpır, yaratıcı ve benim neşe kaynağımdı. Ziyaretime geldi. Okulunu birincilikle bitirmek üzereydi. Londra'daki St. Martins Moda Okulu'na gitmeyi hayal ediyordu. Onun başarıları karşısında sevinçten havalara uçuyordum. Daha sonra bu ülkede hiçbir şeye erkenden sevinmemek gerektiğini öğrenecektim tabii.

Okul birincisi kızların yabancı ülkelerde master programına devam ederken devletten burs alabilmeleri mümkün. Ancak bu bursların hiçbir şekilde değiştirilemeyen keskin bir koşulu var. Başvuru yapıp, yurtdışına çıkabilmeleri için meğer evli olmaları gerekiyormuş. Azize'nin bu bursu alabilmek için evlenmeyi düşünmesi içimi acıttı. Onca yetenek, başarı ve sonunda daha kendisi hazır değilken ve ortada seçtiği bir aday bile yokken baştan kabul bir evlilikle 'evinin kadını' olma cezası! İranlı gençlerin dünya algılarında çelişkilerle o kadar sık karşılaşıyordum ki Azize'nin burs için evlenmeyi doğal karşılamasına şaşırmamam gerekiyordu.

Kendisi çelişkileri gülerek anlatırdı bana. 2001'de Amerika Afganistan'a girdiğinde İranlı gençler, Afgan çölünün ortasında Las Vegas kopyası bir kumarhane ve eğlence dünyası açılacağına inanıyorlarmış ve kendi sınırlarından rahat rahat girip çıkabilecekleri bu keyifli, özgür olabilecekleri yeni merkezin hayaliyle Amerika'nın Afganistan'a girişini destekliyorlarmış. Savaş boyunca komşu Afganistan'da kumar ve eğlence kulüpleri açılmayınca, bu 'hayal sahibi' gençler çökmüşler. Komşudaki eğlence özgürlüğünden pay alma rüyası da sona ermiş...

Azize'ye daha fazla üzülecek vaktim olmadı. Bütün dünya İslam âleminin, Kopenhag gazetesinde çıkan 'Muhammed

karikatürleri'ne karşı protestolarıyla çalkalanıyordu. Televizyonda Endonezya'dan Londra'ya Danimarka bayraklarını yakan Müslüman kalabalıkları gösteriliyordu.

Aslında Şiilikte Peygamber'i çizmek günah değilmiş. Hatta göreve geldiğim 2005 yılında İran devlet televizyonunda yayınlanan ve İslam kahramanlarının maceralarını anlatan çizgi filmler furyasında Peygamber'in yüzü açıkça resmedilmişti.

Yeri gelmişken bu çizgi filmleri anlatmadan geçmek olmaz. Söz konusu çizgi filmlerde, dini kıyafetleri ile İslam devriminin kahramanlarının hayatı canlandırılıyor. Örneğin, *Şehit Bahanur* adlı filmde, devrimden hemen sonra bombalı saldırıda ölen başbakanın çocukluk yılları ve dini eğitimi anlatılıyor. İmam Hüseyin'in öyküsünün anlatıldığı çizgi film en popüler olandı. *El Reşid'in Çocukları* adlı çizgi film İranlı gözüyle Filistin'i anlatıyordu. Filmde İsrailli komutana Filistinli çocukları ihbar eden bir Arap işbirlikçi bile vardı.

Bu filmlerin varlığını *BBC*'deki bir haber dolayısıyla öğrenmiş, daha sonra merakımı, bizzat izleyerek gidermiştim. Çizgi film üretenlerden biri olan Behruz Yağmayan, *BBC*'ye demeç vermiş, "Peygamberlerin yüzlerinin resmedilmesi nedeniyle Arapların filmleri almadığını ama Türkiye'ye bolca sattıklarını" söylemişti.

İran kültüründe peygamberin resmedilmesinin yasak olmadığını daha doğrudan bir şekilde öğrenmiştim. Bir arkadaşımın bana hediye ettiği sette Hz. Muhammed resminin olduğu bir duvar tabağı ve bir seramik kül tablası vardı. Hz. Muhammed resimleri, hediyelik eşyalar için Ali ve Hüseyin resimleri gibi en popüler çizimlerdendi. Üstüne üstlük İran, Kuran'ı minyatür çizimlerle resimleyen ilk sanatçı grubuna sahipti. Hatta bir ara resimli Kuran'lar Türkiye'ye de girmiş fakat anlamadığım bir hızla ortadan kaybolmuşlardı.

İslam dünyasının tribünlerindeki itibarı açısından Danimarka okazyonunu kaçırmak istemeyen İran, Muhammed karikatürünün en keskin protestocusu olmuştu. 19 Şubat 2006'da

İran'daki Danimarka Büyükelçiliği 'Muhammed karikatürleri' nedeniyle yakıldı, yıkıldı. Taş üstünde taş kalmadı. Büyükelçi Tahran'ı terk etti. Artık Danimarka'nın İran da temsilcisi yok.

Danimarka 'karikatür'ü İran da yüzyıllardır süren, mollaların halkın geleneği saydıkları için değiştirmeyi akıl edemedikleri çok önemli bir değişime yol açtı. Halk gösterilerini organize etmeden önce bütün hediyelik eşya dükkânlarındaki Hz. Muhammed baskılı tabaklar, küllükler, fincanlar yok edildi. Muhammed resimli takvimler, çizimle basılmış Kuran'lar yok oldu. Ben de tedbiren evimdeki hediyelik tabak ve küllüğü yasak kitap saklar gibi en gizli köşeme sakladım. Bir Türk olarak Danimarka krizine rağmen bu tehlikeli eşyalarla yakalanmak bağışlanır suç değildi. Böylece İranlılar, Danimarka krizi sayesinde İslam'da çizimin yasak olduğunu öğrendiler ve bunun da en ateşli savunucusu oldular!

Bu olaydan sonra artık İran'ın Aşura Matemi de (Fars kültüründe taziye gösterileri olarak anılıyor) kökünden değişti. Aşura günlerinde bağırlarını döve döve taşıdıkları Hüseyin resmi 2006 karikatür krizinden sonra yok olacaktı.

Nitekim bu krizin hemen ardından, resim ve çizim sanatını sürdüren tek İslam ülkesi olan İran her türlü suretin çizimini yasaklayacaktı. İran'daki Aşura gecelerinde İmam Hüseyin'in güzel yüzlü, sürmeli yeşil gözlü, yağız çehreli ve başına doladığı kızıl savaş bandı ile sokaklar süslenirdi. Ancak karikatür krizinden bu yana artık Hüseyin posterleri de yoktu. Bunun üzerine bir de Holocaust'un olmadığını belgelemek adına kendi karikatür yarışmalarını düzenledi hükümet ve son noktayı da böyle koydu.

İran'da öfke seli, hükümetin büyük desteğiyle zirveye ulaşmışken kendimi bir diplomatın evindeki davette buldum. Her nasıl olduysa Maşhed'de garip bir buluşmayla bir Rus dansçı kız, Arapça konuşan bir Çinli ve Farsça konuşan bir Arap'la birlikteydim. Hayatımda bundan daha sürrealist bir komedi ile karşılaşmadım. Anlatması güç ama bütün geceyi birlikte geçirdiğim bu dörtlüyle, bir şekilde, ülkede olup bitenler üzerine

sohbet etmeyi becerebilsek de ne konuştuğumuzu hatırlayamayacak kadar garip bir iletişim kurulmuştu aramızda.

Ertesi sabah IAEA (Uluslararası Atom Enerji Ajansı) Viyana'da otuz beş ülkeden yirmi yedisinin oylarıyla İran'ın Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesine karar verdi. İran ansızın sessizliğe büründü. Bütün ateşli, öfkeli topluluklar ortalıktan çekildiler. Ülke büyük bir şokla karşılaşmıştı. Bence İran, Çin ve Rusya'nın bu karara evet diyeceğini beklemiyordu, alt üst olmuştu.

Tahran'ın sessiz duvar diplerinden yürürken, gece tanıştığım Rus dansçı kız ve Arapça konuşan Çinli'nin Uluslararası Atom Enerjisi kararındaki etkisini sorguluyordum. Muhtemelen o garip masa bu karara hazırlıklıydı ve kuvvetle muhtemel ki kararda dahli de vardı!

AŞURA: 'MATEM ŞENLİKLERİ'

Bir yabancı olarak yılda aşağı yukarı sadece elli iş günü çalıştığı İran, insana uzaktan çok cazip görünür. Yılın sadece 'yedide biri'nde çalıştığınıza göre, kalan 'yedide altı'sını tatil yaparak geçireceğinizi sanırsınız ki sakın tuzağa düşmeyin! Bu hayal Hamaney'e, ardından ağlamak zorunda olduğunuz yüzlerce ölüye ve size ihanet etmemesi gereken gökyüzündeki aya bağlıdır. Nasıl mı?

İran'da resmi olarak matem bayramları var. Bunlar Kerbela şehitleri, İmam Reza'nın şehit olması, Hz. Ali'nin şehit olması, İmam Cafer'in şehit olması, Hz. Fatma'nın şehit olması (ki öldüğü gün tam olarak bilinmediği için on gün yas tutulur), İmam Humeyni'nin ölümü, Hz. Muhammed'in ölümü için matem tatilleri. Hz. Muhammed'in doğduğu gün bayramı... Ve bunların üstüne klasik İslam devlet bayramlarının eklenmesi... Şeker Bayramı, Kurban Bayramı ve Kuran'ın vahyedildiği Kadir Gecesi Bayramı. Devlet bayramları; İslam Cumhuriyet'inin kurulma günü. Savaş Şehitleri günü vs.

Fakat bayram tatillerini önceden planlamanız imkânsızdır. Çünkü bayramların başlangıç günlerini dini lider Hamaney ayın o sıradaki konumuna bakarak karar verir. Hatta kendisi, bu konuda 'Ay'ın dine göre olmuş halini belirlemek' için dört yüz kişilik özel bir bilimsel bir ekip kurduğunu açıklamıştı. Bu ayın dine uygun halde olması o kadar önemlidir ki Hamaney'in aradığı hali, Ayı'n en ince hilâl halidir. O bu hali yakalayıp, o kutsal gece 'oldu' fetvasını televizyon ve radyodan ilan eder

etmez bayramlar başlar. Bunun yarattığı kargaşayı ancak bayram planlayamayan aileler anlayabilir. Siz önceden Hamaney'in fetvasını tahmin edemeyeceğiniz için zaten bir bayram tatili de planlayamamışsınızdır.

İran'da hafta sonu tatili Perşembe ve Cuma'yı kapsar. Uluslararası takvimde ise Cumartesi ve Pazardır. Dolayısı ile siz zaten haftanın dört günü otomatikman çalışamamaktasınız. Bunların üstüne birde uluslararası resmi tatilleri koyduğunuzda işler iyice karışır. (Çünkü uluslararası kurumlar ya da İran kurumları kapalıyken İran'da çalışmanız mümkün değildir.) Gerçi uluslararası kurumlar İran'daki duruma göre Cuma ve Cumartesiyi tatil kabul edip, Pazar gününü hafta başı iş günü olarak kabul ederler ama genel merkezler açık değilken bu iş başının pek de verimli olduğu söylenemez.

Bu kadar karışıklık yetmiyormuş gibi 2006 yılında Ahmedinejad seçildikten sonra 'Bilim bir işe yaradığını kanıtlamadı' tezi ile yaz saati uygulaması kaldırıldı. Yaz saati uygulaması bütün Batı dünyası tarafından gün ışığından daha çok yararlanmak ve elektrik enerjisini daha az kullanmak amacını taşır. Fakat İran gibi düşünenler, Batı dünyasının bu kadar masum bir amaç için bu kadar geniş bir uygulama yapacağına inanmadığı için altında İslam dünyasına karşı hesaplanmış bir kötülük arar!

1979 İslam Devrimi esnasında İmamlar bu uygulamanın Müslümanların dua ve namaz saatlerini karıştırdığına karar verdiler. 1979'dan itibaren yaz saati uygulaması Batılı bir kötülüğün def edilmesi olarak sona erdirilmişti. Fakat bizzat Humeyni bunu test etmiş ve bir işe yaramadığına kanaat getirdiği için birkaç yıl sonra sessizce yaz saati uygulamasına geri dönülmesini emretmişti.

Ahmedinejad, 2005 yılında iktidara devrimci değerlere dönüş vaadiyle gelmişti. Dolayısıyla İran'daki yazboz tahtası misali yaz saati uygulamasını Ahmedinejad kendi seçmenlerine ne kadar dindar olduğunu gösterebilmek için kaldırmıştı. Ben İran'dan ayrıldıktan sonra, 2009'da Ulusal Meclis'in kararı ile yaz saati uygulaması yasağı kaldırıldı ve İran yeniden

uluslararası toplumla aynı tasarruf uygulamasına girdi. Çünkü yasağın sürdüğü yıllarda elektrik harcamalarındaki yüksek artış Ahmedinejad'ın bulamadığı bilimsel kanıtı ortaya çıkarmıştı!

Bu konudaki kafa karışıklığını, dünyadaki yaz saati-kış saati uygulamasının gerekçe ve tasarruflarından haberdar olmayan vatandaşlarına ustalıkla yapılan bir açıklama ile giderdiler: "Yaz saati de dini nedenlerle terk edilmiş, ancak elektrik tasarrufu için iade edilmiştir. Yapılan bilirkişi çalışmaları göz önüne alındığında, hükümet, ülkenin resmi zamanlama değişikliğinin yüksek bir ekonomik ve sosyal maliyeti olduğunu görmüştür ve vatandaşlar için kabul edilebilir olmadığı görüşüne varılmıştır."

Yeni bir dindar dalgaya kadar İran'daki yaz saatleri uygulaması şimdilik yolunda gidiyor. Gerçi bu sıralar 'yaz saatine takmış yeni Müslümanlar' olarak aynı yazbozu bizimkiler sıkça deniyorlar. Kardeş İran'dan alınacak dersler sanırım sansürden dolayı henüz bize ulaşamadı.

Kerbela'nın anısına, İmam Hüseyin ve yanında ölen yetmiş iki müridinin yasını tutmak için resmi tatil ilan edilen 'Tasou'dan hemen sonraki gün organize edilen ve neredeyse 'yas için şenlik' havasında geçen Aşura gecelerinden herkes çok ilginç anılarla döner. İran'la ilgili her kitapta yer alır... Ben ne sizi ne de kendimi birkaç karışık paragraf dışında yormayayım bu Pers karnavalıyla... Benim Aşura anım, bir karmaşık güruhun içinde Mirdamad Meydanı'nda katıldığım 'Yas kalabalığı' ile herhâlde kâbusun ve anlaşılmazlığın ta kendisiydi...

İran'ın en önemli yas şenliği Aşura kalabalığı bana çok anlatılmış ama hiç izleme şansım olmamıştı. Büyük bir hevesle Aşura'yı bekliyordum ve nihayet merakımı giderecek büyük gün geldi. İranlılar Farsça bir kelime olan Aşura'yı bu şekliyle telaffuz ettiklerinden, ben de bizdeki inceltilmiş halini değil orijinalini kullanmayı tercih ediyorum: Aşure değil Aşura...

Türk arkadaşım Ahmet ile birlikte Mirdamad Meydanı'na gittik ve Aşura kalabalığını meraklı bir hayretle izledik. Ne giyerlerse giysinler gençleri bir kez daha 'çadorlama' şansı yok artık. Duvarlarda mum yakıp dua etmenin dışında, sahnede

mikrofondan bağırarak göğsünü döverek ağıtlar söyleyerek ağlayan adamın dışında hiçbir etkinliğin olmadığı meydanı şehrin dört yanından akın akın gelmiş gençler doldurmuş. Ne 'Aşura Ağıtı'na ne de mum dualarına katıldıkları yok. Belli ki sadece kalabalık meydanlarda bulunma özgürlüğü için gelmişler. Böyle dini kalabalıklarda karşılaşarak arabadan arabaya tanışmak ve flört etmek fırsatını yakalamaya çalışıyorlar. Ulusal yas ve taziye günü İran'ın yasaklarla hapsedilmiş gençleri için aşk ışığının arandığı gizli bir bayrama dönmüş.

El ele tutuşmuş bir eşcinsel çift kalabalığa gizlenmiş, gizli hayatlarında biraz sokak heyecanı tadıyorlar. Favorili saçlar, dar mantolar ve kadınla erkeği birbirinden ayıran polisler çevreyi bir projektör keskinliğinde tarıyorlar. Onlar da biliyorlar ki Aşura, ahlâk suçlularını yakalamanın en iyi ortamı... Ahmet'le benden başka tek bir yabancı yok.

Muharrem ayında, Kerbela Savaşı'nın anısına İmam Bin Ali'nin ölümüne yas tutan Şiilerin bu matemi adeta gizli bir savaş alanı gibidir bugünkü İran'da... Aşura mateminde aileler rejimin izniyle gençlerine gece geç vakte kadar dışarıda kalma izni verirler. Gençlerde bu büyük resmi fırsatı kaçırmayıp, Basijlere yakalanmadan sevgililerinin elini nasıl tutabileceklerini planlamaya çalışırlar. Basijler ise bu fırsatçıları yakalamak için tetikte beklerler.

Küçük çocukların yüzlerinden aşağı dökülen çamur ve küllerle ortalıkta çeşitli tiyatrolar yapma savaşı... Güruhun içinde ayakta kalabilmek için can kavgası... Gelişigüzel atılan ve yakılan cisimlerin arasından sağ çıkabilme savaşı... Kalabalıkta ailelerin birbirini bulma savaşı... Bir yabancı olarak şiddet içeren gösterilerin manasını anlama savaşı...

Üç kez katıldığım Aşura günlerinden bende kalan tek izlenim bu oldu. Kaybolmak, ne yapacağımı şaşırmak, saklanacak delik aramak dışında tabii... Toz ve çamur içinde dönmeyi becerdiğim evde, garip bir mazoşistlikle bir sonraki sene olacak Aşura'yı da dört gözle beklemiş olmamı da ruhumda İranlılar gibi özgür meydan takıntısını oluşmasına bağlıyorum! Ne de

olsa sokakta herkesle kaynaşıp katıldığın bir etkinlik, özgürce yaşanan tek etkinlik...

Sonuç karmakarışık bir meydan muharebesi ile biter. Merkezi hükümetin ve belediyelerin düzenlediği 'Yas Şenlikleri' (Yas için şenlik yapmak herhalde yeryüzünde sadece İran'da vardır!) için kurulan büyük meydan sahnelerinde olan biteni kalabalıktan görebilmek imkânsızdır. Amfi hoparlörlerden olabilecek en yüksek tonda yayılan seslerden, kulak zarını koruyan şanslıya rastlanmamıştır. İran'da her toplu buluşma, şenlik, yas, eğlence, düğün uyumsuz-armonisiz seslerin en yüksek tonda çığlık atması şeklinde gerçekleşir. Bir de buna bozuk olmayanı bulunamayan hoparlör arızalarını eklerseniz dediklerimi kısmen hayal edebilirsiniz.

Gecenin sonunda kulaklarınız harap, kafanızda dinmeyen bir uğultu, bir karnavalın sanki en berbat zamanına rastlamış gibi ağır bir yükle ayrılırsınız meydandan... Aşura için yaktıkları mumları öne sürerek duvar dibinde en azından bir süreliğine el ele tutuşmayı ve bir parça bakışmayı becerebilmiş ergenler Aşura zaferinin asıl sahipleridir!

Sıcak bir Ağustos günü iş çıkışında hareketli bir kalabalık görünce yine bir 'Aşura Şenliği' ile karşılaşacağımı düşünüp arabamdan indim. Sarışın bir yabancı olarak ilgiyle önüme uzatılan tatlıların sebebi hikmetini anlamaya çalıştım. Nihayet Lübnan'da İsrail'e karşı büyük bir zafer kazandığına inanılan Hizbullah şerefine kutlamalar yapıldığını öğrendim. Arabaların tepelerine Hizbullah lideri Nasrallah'ın posterleri asılmış, kornalar çığlık çığlığa çalarken motosiklet kortejleri zafer geçitleri yapıyorlardı. Tatlılarımı kağıt mendilime sarmalayıp çılgın kalabalığı yararak evime doğru yola koyuldum. İranlılar neyi kutlamak isterlerse onu gürültülü bir şenlik haline getirmekte becerikliydiler.

Daha sonraki günlerde kutlamaların Suudi Arabistan'la yürütülen iyi ilişkilerden de cesaret alınarak genişletildiğini öğrenecektim. Çünkü İran bir süredir Suudi Arabistan'ın hac sırasında İran para birimini kabul etmemesinden endişelenmiş,

bir dizi diplomatik girişimde bulunmuştu. Lübnan meselesinde Suudi Arabistan'la birlikte hareket etme şansı bulunca rahatlamıştı. Çünkü İran rejiminin en çok önemsediği politik kaygıların başında Orta Doğu'nun Arap-Fars diye bölünmesi ihtimali geliyordu. Bu İran'ı bölgede izole edeceği gibi, tüm Müslüman dünyası adına konuşma gücünü de yok edecekti. Bu tehlikeyi atlattıkları için Hizbullah zaferi devlet destekli görkemli şölene dönüştürülmüştü.

HAVUZ VE 'ESTETİK'

İran'da sosyal hayat bir eve kapanarak asosyal yaşamak şeklinde yürüdüğü için hayatta hiç ilgilenmediğim spor ansızın ilgi alanım haline geldi. Spor yaparak, İslam Cumhuriyet'inin bütün kusurlarını affedebilir, hatta taraftarı olacak kadar sıcak bir bağ kurabilme şansı bulabilirdim. Kayık belim, balansı bozulmuş bedenim ve kullanamadığım kaslarım yerine gelsin diye tek yapabildiğim spor olan yüzmek tek seçimim olabilirdi. Dolayısıyla kadınlara açık yüzme havuzları arayışına girdim...

Acil durumlarda Hızır gibi yetişen Azize yine yardımıma koştu. Ülkeye vardığımda yaza girmiştik zaten. Beni o zamanların en popüler açık 'kadın havuzu'na götürmeyi görev edindi; gittik... Mirdamad Meydanı'na yakın, duvarları sonsuzluğa 'açık' bu kadın havuzunun girişinde uzun bir süre beklemek gerekiyordu.

Tahran'ın sosyetik ya da değil, zengin sınıfından görünmek isteyen bütün kızları oradaydı. İlkokul sırası gibi bilet almayı bekleyen havuz müşterileri sert bakışlı siyah üniformalı rejim mürebbiyelerin kontrolünden geçerek gişeye yaklaşıyorlardı.

Sıra bize geldiğinde üstümüzdeki şüpheli bakışları savuşturarak biletimizi aldık ve girişe doğru yeltendik. Doğal olarak girişte ayakkabılarını çıkarıp klorlu sudan yürüdüğün bir küçük havuz vardı... Ben Azize, Azize bana baktı umutsuzlukla... Protez bacağımla bu engeli geçmem pek mümkün görünmüyordu...

Gişeye, rejim mürebbiyelerinin yanına dönüp, bin bir zorlukla, protez bacağımı da göstererek, derdimizi anlatmaya ça-

lıştık. Havuz çalışanları sanki ahlâk polisliğinden emekli olmuşlardı. Onları olduğundan çok daha otoriter gösteren simsiyah çador üniformaları içinde, ahlâkı delme fırsatı arayan biz iki şaşkına asla müsaade etmeyecekleri anlaşılan sert yüzleri ile protez bacağımla, benim tek insan olduğumu kabul etmediler!

Kamera ve benzeri fotoğraf çekilebilecek telefon makinelerini onlara rehin vermemizi sağladıktan sonra, üzerimi iyice elleyip, birde takma kol sürprizi ile karşılaşınca 'vicdan yapıp', hayırseverler olarak yardım etmeye çalıştılar. Meğer daha önce bu havuzdan çeşitli görüntüler yayılmış ve ahlâk muhafızları çok zor durumda kalmışlar. Genç kızlar birbirlerini bikinileriyle çekip Facebook ve benzeri ne bulabilirlerse dağıtmışlar bu fotoları ve videoları... O yüzden elektronik her şey yasak...

Neyse ki, ben elektronik bacağımı kabul ettirmeyi becerdim ya, önemli olan bu! Titanyum tabanıma galoş giyersem kayıp düşeceğimi ve kafamı kıracağımı her ne kadar anlatsam da galoşsuz bir girişi kabul ettiremedik tabii... Gözlerimin önünde yüzerek kendime geleceğim bir havuzun hayali tüterken, arkamda bu kadar uzun sıra beklemelerine benim neden olduğumu anlayan öfkeli onlarca genç kız küfrederken, klorlu su birikintisinin önüne konulmuş sandalyeye oturdum. Elimden gelen en hızlı şekilde galoşları geçirdim... Azize'nin kolundan sıkıca tutarak ilk engeli geçmeyi becerdim... Rahat bir nefes aldığım o ilk dakikada güneşten gözlerim kamaşarak yüksek duvarlarla çevrili havuz alanına attığım ilk adım havada kaldı ve kayarak sırtüstü düştüğümü hatırlıyorum...

Yattığım yerden görebildiğim kadarı ile ışık sızmaz duvarları ışıldatan güneş, havuzun zeminini de bir mücevher parıltısı ile kuşatmıştı. Kafamı güç bela yerden kaldırılıp, havuzun etrafına serilmiş müşterilere çevirdiğimde durumu anlayacaktım.

İranlı genç kızlar havuza girmek yerine, yağlanıp çevresine sıralanmışlardı. Etrafındaki güneşlenme alanı yağ içinde kalmış havuzda ise tek bir kişi yüzmüyordu. Meğer İran'da kadın havuzlarında adet yüzmek değil, çıplak vücutları ve yüzlerini özgürce yakabilmekmiş. Benim sırtüstü çakıldığım yerden ilk anda gördüğüm parıltılar da güneşten değil güneş yağlarından-

mış! Böylece yaman bir mayın tarlasına girdiğimi anlamakta gecikmedim.

İranlı kızların alışkanlıklarını değiştiremeyeceğime göre güvenlik içinde yürüyebileceğim tek bir alan yoktu. Bunun dışında bir de havuz 'güvenlikçi'lerinden korunmam gerekecekti.

Hangi cüretle Tahran kızlarının güzelliklerini, yeni estetik ameliyatlarını ve vücutlarını birbirlerine gösterdikleri bu mayın tarlasına bir kolum ve bacağım olmadan girmeye cesaret etmiştim?

Güneşlenme sefalarını mahvettiğimi düşünen siyah buğulu gözler, yağlar içinde titanyum bacağımla çeşitli slalomlar yaparak yürümeye çalışan benim üzerimdeydi... Kötü bir his olduğunu sanmayın. Sadece "Ben burada ne yapıyorum Tanrım!" dedirtecek türden bir içgüdüsel uyarı... Hem fiziksel, hem ruhsal güvenim kendisini yerin dibinde buluverdi. Birkaç kez daha yere kapaklandıktan sonra güç bela, Azize ile havlumuzu atıp oturacağımız yeri bulduk...

Ülkelerinde bir milyon insanın öldüğü Irak Savaşı'ndan sayısı bilinmeyen ve ortalarda bulunmayan sakatlar kalmış bu ülkenin kızları için varlığım akıl almazdı. Ben değişik bir yaratıktım; arızalı bir vücut tümüyle ortadaydı. Güzelliğe tapan ve güzellik için akıl almaz işlere kalkışan Tahran kızları eksik bedenle havuza gelme cüretime öfkeyle karışık bir hayretle, büyük bir kınama ile bakıyorlardı. O an görünmez olmak için neler vermezdim.

Bu büyük 'kadın hayreti'ni sonradan çok düşünmüşümdür. İran'da sakat olmak, iki ayrı sınıf için iki ayrı anlam ifade ediyordu. Alt sınıflar sakatlarını merhamet için kullanıyorlar ve ailelerine bağış koparmak için öne sürüyorlardı.

Geçirdikleri onca savaşa, trafik kazası rekorlarına ve akraba evliliklerinin yüksekliğine rağmen İran şehirlerinde birkaç dilenciden başka sakat insan bulamazsınız. Bütün İran şehirlerinin ve özellikle Tahran'ın ana caddeleri devrim ve savaş şehitlerinin dev posterleri ile süslüdür ama aynı devrimin ve aynı savaşın sakat kalmış artıklarından tek iz bulamazsınız. Onlar

sanki o koca ülkenin bilinmeyen bir yerine gömülmüşlerdir ve izlerinden bile eser yoktur. Malum, bu tür yönetimler varlıklarını ölülerin kutsal hayaletleri ile sürdürürler.

Öte yandan varlıklı orta sınıf için, sakat biri ile bağınız bulunması çok küçültücü bir durumdur. Sakatlar aile içine saklanır ve kimse onlardan söz etmez. İranlılara haksızlık etmek istemem. Bu aslında güzelliğe tapan birçok sorunlu toplumda da böyledir ama onlar hiç değilse sakat birisi ile karşılaştıklarında bu kadar çok öfke hissetmezler diye düşünüyorum.

İlk havuz maceramda üstüme dikilen bakışları görmezden gelmeye çalışıp, özgüven ve fiziksel becerilerimi toparlayıp sonunda kimsenin girmediği o güzelim havuza atlama cesaretini de buldum.

Bulundum bulunmasına ama ahlâk zabıtaları yeniden başıma üşüştü... Hem de havuzda tek yüzen canlıydım! Ellerindeki düdükleri öttürerek yok, "Bonen yana düştü"; yok, "Yanlış kulvarda yüzüyorsun", "Aman, hızlı yüzdün", "Çok yavaşladın" diye talimatlar ve uyarılar yağdırıyorlardı. Havuzda benden başka kimse yüzmediği için onlara da eğlence çıkmış olmalıydı. İlk başta uyarılarını ciddiye alıp, boğulma pahasına bonemi düzeltip, kulaçlarımın ritmini ayarlamaya çalıştım ama bir süre sonra, görev icabı çalınan düdüklerini duymazdan gelmeyi başardım.

Bir süre yüzmeyi becerebildikten sonra havuzdan çıktığımda Azize bile basiretime hayran kalmıştı. Çünkü o da 'mahalle baskısı'ndan havuza girmemişti...

Yakıcı güneş altında diğerlerine uyumlu şekilde yanarken bana 'mahalle baskısı'nın lisedeki halini anlatmıştı. Lisedeyken estetik olmayanlar dışlanırmış. Estetik yaptırmayan kızlar bile burunlarına ince bantlar yapıştırıp ameliyat olmuş havası verirlermiş... Popüler olanla aralarındaki duvarı aşabilmek için mutlaka yüzlerinin elden geçmesi gerekiyormuş!

Estetiğin İran'daki anlamı Azize'ye göre bizim bildiğimiz güzel görünmenin çok ötesindeydi. Kendilerini ergenlikte farklı kılacak tek asi davranışı gösterebildikleri alan, yüzleri olduğu için, İranlı kızlar arasında yüzüne bıçak değdirmezsen bir hiç

sayılıyordun! Bizde liseli kızların, eteğini kısaltmasına ya da görünen bir yerine dövme yaptırmasına benzer bir ruh haliydi bu. İsyanın estetikle ifade edilen hali!

Daha sonraları çok ünlü ve tutucu bir ailenin kızıyla arkadaşlık kurunca yüzle oynamanın Şark geleneğindeki yerini algılayabilmiştim. Yüzüne tek bir fiske makyaj dokundurmayan çadorlu bu genç kadın benim kaşlarıma takılmıştı. Kaşlarımı almıyor olmamı şiddetle kınıyor, topluma karşı saygısızlık olarak niteliyordu. Ona ünlü bir mollanın kızı olarak, "Bu anlamsız fiziksel detaylara neden takıldığını" sorduğumda aldığım cevapla donakalmıştım: "Kaşını düzeltmeyen bir kadın, bakire sayılmaz!"

Hâlâ her aynaya bakışımda, gayriihtiyari gözlerim cımbız görmemiş kaşlarıma gider ve o genç kadını hatırlarım. Kendimi derinden bakire olmayan, onların deyimiyle kirli bir kadın gibi hissederim... Saç ve ses tellerinin yasak olduğu bir ülkede, birkaç kumral kılla şekil almış kaştan söz ediyoruz nihayetinde...

İran'dan yanıma aldığım bu gerçeküstü bakışları, alışkanlıkları hayatım boyunca saklayacağım. Özgür olmayan toplumlardaki özgürlük arayışlarına simge olan, toplumsal kimliklere anlam veren davranış ve alışkanlıklar beni ne kadar şaşırtıyorsa, onları da bunlara uymamak o kadar şaşırtıyordu!

Bu ilk sakar maceramdan sonra, 'popüler kızlar havuzu'nun benim spor alanım olmadığını anladım. Kendime daha mantıklı yeni bir havuz aramaya başladım. Parası yeten, çalışan bir expat olarak... Tahranın seçkin kuzeyinde bir yerlerde muhakkak iş çıkışı düzenli gidebileceğim bir havuz vardır, diye düşündüm. Nafile...

Her başvurum yüzüme geri çarpmakla kaldı... Jet-setin takıldığı Niavarand'da ünlü bir havuz sadece saat ondan dörde kadar hizmet veriyordu... Kadın ancak bu saatlerde özgür sayılıyordu. Bunun dışındaki saatler kuşkusuz evinin hanımı olmasına ayrılmıştı. Çalışan kadın mı? O nasıl bir tanım oluyordu? Çalışabilmesi yeterli bir imtiyazdı. Bir de iş çıkışı havuza gitmeyi talep edecek kadar küstah olamazdı.

Veli Asr Caddesi üzerinde ünlü bir havuz ve jimnastik salonu, havuza yazılabilmem için aynı kuralların yanı sıra, bir yabancı olduğumdan kabul edilebilir bir garantör getirmemi istedi. Sanki yabancı kadın olunca cinsiyetin üçlü bir şekil alıyordu ve bu kutsal mahrem yere alınmadan önce gerçek bir kadın olduğunu kanıtlaman gerekiyordu. Doğrusu bu şartları dinleyince, havuzun tarihinde çadora saklanarak içeri girmiş erkek skandalları olmuş olabileceğini düşünmedim değil.

Daha sonra daha medeni olduğunu sandığım Zafaraniye'de bir spor kulübüne başvurdum. Ne saatler ne de benim tipim uygun bulundu!

Bütün denemelerim ya işten istifa edip sadece havuza gitmem gerektiğini ya da zaten benim herhangi bir havuza müsait bir cinsiyetim olmadığını gösteriyordu. Yine de Tahran'da girebileceğim havuz 'araştırmalarım' devam etti ve edecekti. Ardı ardına tuttuğum bütün evleri, yüksek duvarları ardında yüzebileceğim bir havuz saklıdır diye tuttum. Bu hayalin bedeli olarak da değerlerinden hayli fazlasını ödedim.

Birinde ev sahibi "Ha bugün ha yarın havuzun çatlaklarını onarıp içine su doldurtacağım" diye oyalarken kontratım bitti. 'Ha bugün ha yarın' kavramını açıklamam gerekiyor: İran'da zaman yoktur. Herkes için zaman durmuştur. Zamanın aktığı tek an, size verilen sözün nice sonra yerine getirilmesine karar verildiği andır. O da böyle bir niyet gerçekten varsa...

Yosunlarla kaplı, on metrekarelik olan bir diğerininse sadece görüntüsü havuzdu. Bir başkası da mühendislik hesaplanmadan betonu dökülmüş dipsiz kuyu gibiydi ve yüzmek için değil karpuz soğutmak için kullanılıyordu!

Tahran'da yaşadığım süre içinde bakteri kapmadan iki kulaçtan başka atamadığım bir su dünyam oldu... Ve bütün insanüstü mücadeleme rağmen sonunda kırılmaz inadım kırıldı. Tahran serüvenimde ilk ve son defa o yağlı havuzda yüzdüğümle kaldım ve ona bile şükrettim.

Ama Tahran havuzlarının yıktığı özgüvenimi Pesaro yarışlarında altın bir yüzme madalyası alarak onardım. Her yıl, Bir-

leşmiş Milletlerin kuruluşları arasında geleneksel uluslararası olimpiyatlar yapılır. Ben de İran'dan kaçmak için fırsat kolluyordum! Hatta mümkünse resmi izin alacaktım; olimpiyatlara göz dikmiş durumdaydım çünkü.

Olimpiyat müjdesi beni çok umutlandırmıştı. O seneki yarışlar Pesaro'da (İtalya'da), yapılacaktı... İlanı görür görmez alelacele başvurdum.

İlk olarak mütevazı davranıp pek sporla haşir neşir olmadığım hayatımda becerebileceğim en iyi dalın 'dart' olduğunu düşünüp, dart takımına başvurdum... Bu İran'da kendi başıma çalışıp geliştirebileceğim tek spor gibi görünüyordu.

Derhal kendime bir 'dart tahtası' aldım. Ne olur ne olmaz takıma kabul edilmezsem diye yedek tedbir olarak bir de masa tenisi takımı aldım. Ancak bir süre sonra, 'dart' takım lideri çok ciddi bir e-maille, uzun suredir Cenevre'de oyuncularla birlikte antrenman yaptıklarını ve bu antrenmanlara katılmadığım için artık takıma girmemin mümkün olmadığını haber verdi.

Kendisine, İran'da çalışan bir BM memuru olarak 'dart'ın en antrenmanlı gireceğim takım oyunu olduğunu anlatamadım. Başım öne düşmüş durumda masa tenisi takımına başvurdum... Aynı şekilde geri çevrilince artık çaresizliğin ve cehaletin verdiği cesaretle tek tek bütün takımlara başvurmaya başladım. (Nasıl olacaksa bu küstahlığıma basketbol dâhildi!)

Sonunda oyunlara bir ay kala, kadınlar yüzme takımında bir boşluk bulup girmeyi becerdim. Takım kaptanının e-mailiyle, antrenman yapıp yapmadığım sorulunca, havuz maceralarımdan tek kelime söz etmeyip "Ne demek antrenman yapıyor musun, elbette sudan çıkmıyorum!" diye cevap yazdım. Kaptana, İran'da bir kadın olarak havuz ya da herhangi bir su birikintisine girmekteki onca zorluğu anlatmak yerine, düzmece bir özgüvenle antrenmanlarıma hiç ara vermeyeceğime dair söz verdim.

Vakit gelip çattığında İtalya'ya doğru yola koyuldum. Piyangodan çıkmış bir ikramiye gibi, resmi olarak hem tatil yapıp hem de böyle bir yarışa gireceğime uçakta olduğum halde inanamıyordum. Pesaro'ya ulaşıp, yarışlardan bir saat evvel koor-

dinatörümüze kendimi tanıttığımda durumun ne kadar vahim olduğunu hem onlar hem de ben anladım.

O zamana dek ben sadece havuz bulunamayan İran açığını kapatmak için uğraşmış, İran'dan kaçma telaşıyla önemsiz bir teferruatı atlamış, bir kolum ve bacağım olmadığını söylemeyi unutmuştum. Bütün takım sakin kalmaya çalışarak, rakibimiz olan "Uluslararası Nükleer Enerji Ajansı" takımında efsanevi Rus yüzücü kadınların olduğunu hatırlamıştı.

Onlar efsanevi Rus yüzücülere karşı nasıl kazanacağımızı kara kara düşünürken, ben hâlâ tam olarak ne stilde yüzeceğimi bilemeden, 'back-stroke'un mu yoksa 'freestyle'ın mı bana daha uygun olduğunu tartışıyordum.

Yarış vakti yaklaştıkça her şey daha 'gerçek' olmaya başladı... Neden sonra durumun vahametini, tek kol tek bacaklı yüzücü olduğumu fark ederek, koordinatörle pazarlığa başladığımı hatırlıyorum... Yarış adaletini sağlamak için, ya yarım saat ekstra süre verilmeliydi ya da iki kat puan...

İkisini de elde etmeyi başaramadan tabanca sesiyle kendimi sırtüstü 100 metre yarışında havuzun içinde buldum... Bir şekilde yüzdüm, yüzdüm, yüzdüm... Hiç antrenmansız, hatta bir yandan da çadorlara alışmış vücudumu engel olamadığım içgüdüsel bir sansürle kapatmaya çalışarak... Yine de rakiplerimden bir şekilde önde olduğumu hissedebiliyordum.

İran'a dönmeden, oradaki son günümde, sonuçlar açıklandı. 'Sırtüstü 100 metre'de onur madalyası almıştım. Ve altın madalyam boynumda, yapılan bütün kutlamalara çılgınca katılıp, dönüş yoluna koyuldum. Ertesi gün sabaha karşı vardığım Tahran'a ve ofisime bir kahraman edası ile gittiğimi hatırlıyorum. Benim için bu madalya sadece spor değil, o günlerde içinde hapsolduğum İran yasaklarına rağmen kazanılmış bir özgürlük zaferiydi... Nedense o altın madalya hayatta şimdiye kadar aldığım ödüller içinde en anlamlısı. Çünkü her şeye rağmen ve sadece özgürlük için yapılmış bir yarıştı. Hiçbir kazanan benim kadar madalyası ile böbürlenmemiştir. Boynumda yeterince taşıdığıma ikna olunca madalyam, yaşamanın bir tadı olduğunu her zaman hatırlatmak üzere ödüller dolabımdaki yerini aldı...

SANAT, MÜZİK, SİNEMA

İran'da da tıpkı Sünni İslam devletlerinde olduğu gibi heykel yasaktır. Devrimden sonra ilk yapılan işlerden biri üniversitelerdeki heykel bölümlerinin kapatılması ve ülkedeki bütün heykellerin yıkılması olmuştu. Ayrıca iç mimarlık hemen yasaklanmıştı. Çünkü lüksle bağlantısı bulunmuştu. Hatemi'nin reform döneminde, iç tasarım, üniversitelerde yeniden okutulmaya başlandı. Ama öğretenler ve öğreticiler ne kadar dikkatli olmaları gerektiğini her zaman akıllarında tuttular.

Bütün bunları bilerek gittiğim için İslam'da yasak heykellerden, insan suretlerinden daha başından vazgeçmiştim. Ama Şahnameleriyle, Allah katında kabulü olan boyutsuz minyatürleriyle efsaneleşmiş ülkede yaşadığımı bir an için bile aklımdan çıkaramazdım.

Resim zaten hayatın anlamıydı benim için; minyatür ise tutkum... İşte, sonunda delicesine düşkün olduğum minyatürlerin gerçek ustalarıyla çalışıp, bu sanatının gizemini biraz olsun öğrenebileceğim topraklardaydım. Ve ahlâk zabıtaları dâhil hiç kimse bu rüyamı gerçekleştirmekten vazgeçiremezdi beni. Daha ilk günümden "Dile benden ne dilersen" diyen İranlı misafirperver iş arkadaşlarıma, "Lütfen bana özel ders alabileceğim bir minyatür ustası bulun" demiştim.

Garip olan, benim için bu kadar heyecanlı olan bu arayışımın yerli çalışanlarca hiç ilgi görmemesiydi. Daha da garibi, hiçbirinin tanıdığı, bildiği bir minyatür ustası yoktu.

Israrla arayışlarıma devam ettim. Eğer hayatımda tek bir konuda bile olsa istikrarlı olduğumu kanıtlamam gerekirse bu da

nafile olarak "İran'da minyatür öğrenme" tutkum olmuştur. İlk günler cevapların gelmemesi beni rahatsız etmemişti. Sabırla gelmelerini bekledim. Gel gelelim, iki yıl, altı ay, üç hafta, yirmi beş saat boyunca bu cevaplar bana hiç ulaşmadı.

Çalışan bir kadın olarak tek çıkar yol iş saatleri dışında özel ders almaktı. Mesai saatleri içinde Tejris meydanındaki boynu bükük, sahte minyatür satıcılarından öğrenmek değildi niyetim. Gerçek bir minyatür ustasının çırağı olmak ve İran'daki sosyal hayatımı bu hobiye vakfetmekti. Ancak bir derken ikinci senem ve küsuratıyla İran'dan taşınırken bile hâlâ bana özel ders verebilecek bir minyatür ustası aramakta olduğumu fark ettim. Havuz macerası gibi özel ders planları da sonuçsuz kalan girişimler listesine girmeyi başardı. Minyatür tarihi Şahnamelerin ülkesinden hiç iz bırakmadan silinip gitmişti sanki. Hayatımda en merak ettiğim konulardan biri de budur herhalde. İslami olarak Allah katında kabul gören tek sanat dalı minyatür, nasıl olup da kendi can toprağından yok olmuştu. Hangi hoyrat unutuş bu imhanın sebebi olmuştu?

Minyatür çöktüyse İran sineması diye bir şehir efsanesi vardı elimde hiç değilse.

Bu merakım beni ünlü bir sinema oyuncusu hanıma ulaştırdı. Kendisi 'hicab'ını usulüyle taktıkça sinemada rol almayı başarabilmiş ve üstü kapalı 'sevgili ve âşık' rolleriyle İranlıların gönlüne taht kurmuş bir aktristti. Bu baskı rejiminde bir sinema yıldızı olma becerisini konuşurken bana şunları söylemişti; "Elbette bu sistemin içinde rolümü çok titiz seçmem gerekiyor. Genelde seyircim beni 'güçlü ve çalışan kadın' rollerinde görmek istiyor. Ben daha çok 'âşık ve sevgili' rollerinde oynadım. Aşk, sevgi, İran sinemasında çok önemli, hatta biz sinemacılar için mukaddestir. Çünkü aşk, sevgi, İran'da örtüler altında, gizli kapaklıdır. Evet, bu seçimim kendisiyle beraber bir sürü kısıtlamayı da getiriyor. Ancak ben kendime göre zor da olsa, kutsal olanı seçtim. İslam devriminden evvel on küsur sene tiyatro tecrübemi, devrimden sonra yok edilen tiyatronun yerine sinema kalınca, elimdekini usullere uydurarak o alanda değerlendirme şansım oldu."

Arkadaşlığımız ilerleyince ona, cesaretimi toplayıp, meraktan patladığım soruyu sordum: Acaba hicap ve çarşaflar içinde rol yapmak oyunculuğunu nasıl etkiliyordu? Beklediğimin aksine sorudan alınmayıp, açıkça "Tabii çok etkiliyor, rol yapmayı çok daha zorlaştırıyor çünkü saçlarımız, çehremize ve bedenimize mimik ve ifade eklemeye yardımcı olur. Benimse çıplak yüz ifadelerimden başka hiçbir malzemem yok. Dolayısıyla oyunculuk gücünü ve seyircinin de hayal gücünü oldukça geliştiren bir durum yaratıyor. Bence dünyanın tiyatro, sahne sanatları okullarında incelenmesi gereken bir teknik kullanıyorum. Oscar'ı çok hak ediyorum!" diyerek ikimizi de güldürmüştü.

Sonunda onun bir 'DVD'sini izleme fırsatı buldum. Bir sahnede, eve gelen koca, mutfakta simsiyah çadoru ile yemek pişiren karısına uzaktan ne yemek olduğunu soruyordu. Karısı ise bakışları izleyici ile karşılaşıp günah olmasın diye başı önde monoton bir sesle pişirdiklerini sıralıyordu. Bir kazada kaybedeceği kocasına çok âşık bir kadın rolündeydi; ama delice âşık olması gereken kocası ile diyalogları birbirleriyle ilk defa karşılaşan iki yabancı kadar soğuk ve anlamsızdı. İran'da yaşamayan biri için kalitesiz bir filmde oynamış, yeteneksiz bir kadın olarak değerlendirilebilirdi ama İran yasaklarını en ince ayrıntılarına kadar yaşamış biri olarak ruhsuzluğu oynayabilme gücünden çok etkilendim.

İslam dininde kadın sesinin yasak olması hakkında kulaktan dolma bilgilerim vardı ama İran'da bunun gerçek olduğu yüzüme çarpınca tuhaf biçimde sarsıldım. Allah'ın yarattığı ve Hz. Muhammed'in mukaddes annesinin de sahip olduğu ses tellerinden çıkan nükteler nasıl olur da yasak olabilirdi?

Bunu anlayabilmek, açıkça sorabilmek için bir kadın müzik (şan) öğretmeni buldum. Resmi olarak şan öğretmeni değildi, hatta öğretmen bile değildi. İçimi burkan hafif hüzünlü bir hikâyesi vardı. Aslında o bir müzisyendi ama özel öğretmenlik dışında çalışması mümkün değildi.

Sadece İslami müzik korolarında seslerini kalabalık içinde gizli bir şekilde ifade etme fırsatları olan İran'ın kadın şarkıcı-

ları ve müzisyenlerinin bütün hayatları kapalı kapılar ardında nağmelerle geçiyordu. Resmi olmayan öğretmenim küçük yaşta konservatuara kabul edilmişti. Sesinin çok değerli olduğu anlaşılmış ve solfej hocası tarafından müzikten başka hiçbir şeyle uğraşmaması tavsiye edilmişti. İlk konserini 10 yaşında büyük bir kalabalığa vermişti. Şarkı söylemenin günah sayılmadığı Şah döneminden bahsediyordu.

Ailesi katı İslamcıydı ve bursla girdiği konservatuardaki eğitimine özellikle babası hiç hoş gözle bakmıyordu ama yeteneğine hoşgörü göstermişlerdi. Babası gelecekte şarkı söylemesini hiç istemese de hocaların övgüsünden etkilenmiş, kızının yeteneğine saygı göstermişti. O da babasına jest yapmış evde hiç şarkı söylememişti.

İkinci büyük ulusal konserini, solo gitarla, Tahran'ın en büyük salonunda yine büyük bir dinleyici kitlesine vermişti. Geleceğin büyük şarkıcısı anonsuyla... Babası ile arasında başlayan sessiz anlaşma, bizzat babasının da aktif eylemci olarak katıldığı İslam devrimi ile sona ermişti. Babasının evde uyguladığı yasaklar sonuçta hukukun kendisi olmuştu; konservatuar derhal kapatılmış, çalışanları hapse atılmıştı.

Kadın sesi bütün kamu alanlarında yasaklanmış, onun şarkı söyleme hayalleri ile birlikte bir sürü müzik aleti (özellikle Batı icadı gitar) ortadan kaybolmuştu.

İran'da kadın sesi o günden bugüne haramdı. O yüzden babasını gücendirmemek için, birçokları gibi ülkesini terk edememiş, yeteneklerini ve ömrünü evlerinin yüksek duvarları arasına gömmüştü. Ancak devrimin ve şeriatın katı savunucusu baba 2000 yılında ölmeden evvel kızına ilk kez doğum günü kutlaması yapmış, hediye olarak solo olarak şarkı kaydedebileceği bir günlük bir yeraltı stüdyosu kiralamıştı.

Sonuna geldiği ömrünün son arzusu olarak, orta yaşını süren kızının stüdyo kaydını dinlemek istemişti. Yasaklara rağmen müzik içgüdüleri canlanmış, çok etkileyici bir kayıt yapmıştı. O gün hayallerinin gerçek olduğu ilk ve tek gündü. Babası şarkı söylemenin yasak olduğu İran'da inandığı bütün yasakları biz-

zat kendisi delip, kendisine özel bir konser düzenlemişti adeta. O kaseti hâlâ hüzünle saklıyordu.

Çok değer verdiği İslami felsefesine rağmen yirmi yıllık bir rejim sonrasında kendisini sorgulayıp pişmanlığını itiraf eden babasının ardından hayatı perişan olmuştu.

Müslüman bir kadın müzisyen kimliği ile kişisel tarihinde bir denge yaratmayı becerememiş, İslam'dan ayrı düşünemediği kimliğine, içgüdüleri ile ayakta kalan müzisyen kimliğini uyarlayamamıştı. İslam'a inancı sonsuzdu ama ne kadar hatmettiyse kadın sesini yasaklayan hiçbir emre rastlayamamıştı. Kadın sesini yasaklamanın, İslami rejimi temsil eden hükümetin bir fikri olduğuna inanıyordu ama artık bununla mücadele edecek bir enerjisi ve zamanı yoktu.

Babasını kaybettikten sonra içine düştüğü ruhsal ve finansal kargaşa ile baş edebilmek için bütün kişisel çilesine göğüs gererek kapalı kapılar ardında gizli müzik dersleri vermeye başlamıştı. İslami devrim yanlısı bir ailenin üyesi olması onu zaman zaman yakalanmaktan korumuştu.

Hatta Hatemi'nin Kültür Bakanı olduğu dönemde, hem rejime uygun hem de dinleyicilerin olduğu ve sadece kadınların girebildiği özel bir konser tarzı yaratmışlardı. Ancak ne Hatemi o görevde kalabilmişti ne de yeni konser tarzını yaşatmayı becerebilmişlerdi.

Kadın sesinin 'şeytani' olduğu inancı, İslami rejim sahiplerinin sağduyusuna ağır basmış ve bütün konser girişimleri otorite tarafından günışığı göremeden, bazıları sadece yirmi dört saat kala iptal edilmişti. Sonunda birkaç müzisyen arkadaşıyla bodrum katlarında, kişisel telefon defterleriyle ayarladıkları gizli bir zincirle yasadışı mini konserlerle yetinmeye alışmıştı.

Şan öğrencilerinin çoğu yeterince özel ders aldıktan sonra yurtdışına iltica etmekte ve yasak müziğin sağladığı vizelerle yeni hayatlara başlamaktaydılar. Elinde kalan tek teselli dünyaya ihraç ettiği İranlı şan sanatçılarıydı.

'DİPLOMATİK HAYAT'

İranlılar çok gururludur. Pers olmak ve dünyanın ilk medeniyetini kuranlar olarak bilinmek onlara çok özel bir ulusal şeref verir. Eskiden kim olduklarını sık sık hatırlamaktan güç kazanırlar. Şu anda olup biteni konuşamadıkları için büyük geçmişleri ile avunurlar. İranlı olmanın gururunu artık izlerinin bile silinmek üzere olduğu büyük Pers medeniyetinden söz ederek taşıyorlar.

Şimdi dünyanın en baskıcı rejimlerinden birinde yaşadıkları ve dünyaya sundukları bir katkı olmadığı için geçmişe sığınmaları, avuntudan öte bir anlam taşımıyor sanki. Dünyadaki İran diasporası ve rejimin yeni vatandaşları arasındaki tek bağ bu şanlı geçmiştir. Mitra'nın ifadesiyle, "Bugünü konuşmak onlara çok zor geliyor."

Ben ve diğer bütün diplomatlar İran'da, tarihten gelen ulusal gurur ile içinde bulundukları rejimden duydukları ulusal utanç 'karma'sında yaşadık.

Benim çalıştığım dönemde bütün İran'da bulunan yabancı sayısı, diplomatlardan gazetecilere kadar yüz altmış üç kişiydi sanırım. İran'da hiç konuşulmayan ama herkesin bildiği bir yabancı kotası vardır. Büyük ihtimalle de üç aşağı beş yukarı kota bu civardaydı. İran'ın içindeki bu yüz altmış üç yabancının her an nerede olduğu bilinir; yüz altmış üç yabancı da bunun farkındadır!

Buna rağmen İran'da diplomatik misyonların hayatı çok renklidir. Canları hiç sıkılmaz. Çünkü sürekli kapatılma, yanlış

bir şey yapma, sınır dışı edilme, nota için çağrılma, büyükelçilik değişimleri gibi birçok nedenle çoğu diplomat görev sürelerini tamamlayamadan Tahran'dan ayrılmak zorunda kalırlar. Ben de içlerinden biriyim ama çoğuna göre en uzun dayananlardan biriydim.

Bu heyecanlı hayatı en iyi temsil eden Kıbrıs (Rum) Büyükelçiliğidir. Çünkü resmi olarak ne var ne yok oldukları bir duruma gelmeyi becermişlerdir. Benim göreve başladığım zamanda Kıbrıs Büyükelçiliği resmi olarak vardı. Büyükelçisi, içindeki diplomatik çalışanları ve binası ile eksiksiz bir büyükelçilikti.

Fakat büyükelçi, rezidansına fahişe getirmek ve halı satmaktan dolayı nota ile sınır dışı edildi. Sonra araya işleri düzeltsin diye geçici bir büyükelçi atandı. Altı ay kalan adam işleri yoluna koyunca gerçek bir atama ile yeni büyükelçi atandı. O da daha koltuğuna ısınamadan yanında çalışan İranlı sekreteri tarafından kendisine taciz de bulunduğu iddiasıyla hükümete şikâyet edildi. Hükümet tarafından 'pezevenklikle' suçlanıp ülkeden atılınca, işleri yoluna koyan adamı yeniden acil durum misyonu görevi ile getirdiler. İşleri yoluna koyan adam yeniden durumu sakinleştirdi ve yeni büyükelçiye görevi teslim etti.

Zaten küçük bir ada olan ve İran'a diplomat beğendiremeyen Kıbrıs çoktan emekli olmuş eski bir büyükelçisini göreve çağırdı. Yetmiş üç yaşlarında, sadece anılarını anlatmakla mutlu olan büyükelçi sağlık sorunları baş gösterinceye kadar kalmayı becerdi. Kendisi ikinci kere emekli olduktan sonra yerine bir daha büyükelçi bulunamadı. Bu arada sekreter davasından ötürü büyükelçiliğin bütün İranlı çalışanları da istifa edince, elçilikte genç bir ataşe hazır itimatnamesi de varken orada uzun süre bırakıldı. Çünkü Kıbrıs kimi gönderirse göndersin İran itimatname vermiyordu. Sonuçta genç ataşe tek başına bütün büyükelçilik görevlerini üstlendi.

Ben İran'dan ayrılırken onunda 'hipokondriya'ya yakalandığını duydum. Son haberlere göre hâlâ hem tek kişilik büyükelçilik yapıyor hem de hastalık hastalığına devam ediyor. Hatta yakın bir diplomat arkadaşımdan son durumu da öğrenme şan-

sım olmuştu. Tek kişilik büyükelçilik temsilcisi, 2009'da yıllar sonra ilk kez yıllık izne çıkma şansı bulmuş ve ülkesine gitmişti. Ama Ahmedinejad tekrar seçimi kazanıp Cumhurbaşkanı olunca ertesi gün izinden geri dönmek ve Cumhurbaşkanlığı davetine katılmak zorunda kalmıştı. Durumun komikliğinin farkında olan Ahmedinejad davet esnasında yanına yaklaşmış ve ona "Artık Farsça öğrenmelisin. Çünkü artık sonuna kadar bizimle berabersin" demişti.

İran'da, çoğunlukla gerçek ve söylenti birbirine karışır. Çünkü rejim hoşlanmadıkları ve muhalifleri için söylenti yaymak işini bizzat üstlenmiştir. Bu söylentiler ahlâki zafiyetten Amerikan ve/veya Batı casusluğuna, Allah'a karşı düşmanlık yapmaktan, gizli din taşımaya, din-mezhep değiştirdiğine (Bahailik en yaygını) kadar uzanır. Söylentiler yeterince yayılıp kabul gördükten sonra da bu suçların tek karşılığı olan ölüm cezasına götüren molla mahkemelerinde yargılanma başlar. Bu nedenle Kıbrıslı diplomatlar için ileri sürülen iddialara inanmak hayli zordur.

İran da çalışan yabancılar da diplomatlarınkine benzer renkli hikâyelere sahiptirler. Mesela hükümet tarafından Kuzey Kutbu'na yakın bir ülkeden getirilmiş bir AIDS eğitim uzmanı bir şekilde benim misafirim oldu. Her gün AIDS oranı yüksek şehirlerdeki eğitim kurumlarına yaptığı ziyaretlerden eve döndüğünde başka AIDS önleme eğitimi yöntemlerine kafa yorardı. Okullara yaptığı ziyaretlerde arkasında ulema takımı ve okul müdürü ile birlikte hem kötü alışkanlık hem de cinsel öğeleri içinde bulunduran AIDS'e karşı korunma müfredatını öğrencilere yasakları delmeden nasıl anlatabileceğini bir türlü bulamazdı. Çünkü ağzını her açtığında arkasındaki imamlar tarafından sertçe susturuluyordu. Mesela AIDS'in eroin iğnesinden geçebileceğini anlatamıyordu; çünkü uyuşturucudan söz etmesi yasaktı. Cinsellikten söz edemiyordu çünkü cinsellik yok kabul ediliyordu. Sonunda çözümü bulmuştu, ama ne yazık ki artık ayrılmak üzereydi, Eline bir sepet alıp içine doldurduğu yasak olmayan meyve ve sebzelerden bir anlatım kılavuzu hazırlamıştı. Böylece İran'ın AIDS'le mücadelesine büyük katkıda bulunarak ayrıldı.

Hazır sebze meyveden söz açılmışken İran da diplomat olarak sizi zorlayan konulardan birinin de bunlar olduğunu söylemek zorundayım. Resmi bir toplantıya katıldığında önüne ansızın konulan hıyar tabağı ile ne yapacağını bilemezsin! Çünkü gayet ciddi bir toplantıda bıçakla kesemezsin; ağzına alıp kütürdeterek yiyemezsin; tuz isteyip tuza banamazsın! Üstelik başı örtülü bir kadın olarak resmi toplantıda hıyar dişlediğimi hayal edebiliyor musunuz? Ben çözümü bulmuştum: Hıyarı alıp toplantı bittiğinde çantama atarak ayrılıyordum. Böylece hem ikramı reddetmemiş hem de kaba biçimde yememiş olarak iki tarafı da memnun edecek bir yol bulmuştum. Ama hâlâ İranlıların diplomatlara hangi amaçla hıyar ikram ettiklerini merak etmiyor değilim!

İran'a gitmeden önce hiçbir diplomat İran'da legal olarak içki tüccarı olacağını hayal bile edemez. İran'da diplomatik misyonlar için altı ayda bir kere ülkeye içki girmesine izin verilir. Diplomatik misyonlarla anlaşması olan Danimarkalı bir firma İran'a içki getirilmesini üstlenmiştir ve her misyona siyah bantlarla sımsıkı sarılmış kutularda izni oranında yılın müjdesi içkilerini teslim eder.

Fakat içki işi bununla sınırlı kalmaz. Çünkü birinin elinde olan, öbüründe kalmamıştır ve bir sonraki (altı ay sonraki) içki teslimine kadar el altından misyonlar arası pazarlıklar başlamıştır. 'İki kasa bira karşılığı bir şampanya, üç şişe kırmızı şaraba iki şişe viski' gibi pazarlıklar tam hız sürer. Dolayısı ile o sırada hangi içkinin daha değerli olduğunu değiş tokuşlarıyla diplomatlar belirlemiş olurlar. Şampanyası kalmamış İngilizler İtalyanları arar, viskisi kalmamış Norveçliler Türkleri arar. Daha çok bira isteyen İrlandalılar Japonları arar. Ve Ruslar herkesi arar.

İran, dünyada Rus bir diplomat olarak çalışması en zor ülkedir. Dışarıdan Rusya ve İran aynı kıtada araları da hayli iyi iki ülke olarak görülebilirler. Ama siz onu bir de Rus diplomatlara sorun. Artık görevinin son yıllarına gelmiş Rus bir diplomat arkadaşım hükümetle yapılan ve hiçbir sorunun cevabını alamadığınız ve sonu şiir okumakla biten anlamsız uzun toplantı-

lardan yılmış olarak vatan hasreti ile yanında bir şişe su taşırdı. Önceleri gözüme çok çarpmamıştı ama kendisine ikram edilen hıyarları kabul edip suyu kesinlikle reddetmesinden, kendi su şişesinde bir keramet olduğunu anlamakta gecikmemiştim.

Bazen yanına oturduğumda o ciddi toplantıda, önündeki kâğıda çizdiği kelebek karalamalarını da fark etmiştim. Daha sonra yakınlaştığımda su şişesinin kerametini anlamak şansım oldu. Evde kendisinin yaptığı votkaları elindeki su şişesine doldurarak su niyetine yanında taşıyordu. Bence İranlılar da durumu çoktan fark etmişlerdi, ama ona hiç dokunmadılar.

İran'da evlerde kaçak içki üretildiği aramızda sık sık fısıldanan bir efsaneydi; ama Şiraz'da kaçak içkiden on iki kişi ölünce biz yabancılar efsanenin aslı olduğunu da anlamış olduk. Şarap üreticileri binlerce yıl önce adını dünyanın en ünlü şarap üzümlerinden birine vererek ölümsüzleştirdikleri Şirazlıların günün birinde gizlice yapılan kaçak içkiler yüzünden öleceklerini hayal bile edememiş olmalılar. İçine ağır dozda metil alkol eklenen kaçak içkiden sadece insanlar ölmekle kalmadı, beş kişi de görme yeteneklerini kaybettiler.

Hükümet yetkilileri durumu anlayınca ölenlerin ardından yas tutulmasını bile beklemeyip, kalanları tutukladılar. Bu trajik olay içki hakkı bulunan diplomatların değerini iyice artırdı.

İran'da çalışan diplomatların stres durumunu kazasız belasız atlatmaları için diplomatik misyonlar el ele verip, uzun diplomatik vize süreçlerini göze alıp bizler için stres yönetimi danışmanları getirttiler. Dersten birkaç alıntıya yer vermek istiyorum.

Stres uzmanları, "Profesyonel ve kişisel sorunlarınız nedir?" diye sorduklarında bizim cevaplarımız:

1- İşimizi yapamamak

2- Hükümetin kasıtlı olarak bizi adamdan saymaması, diplomatik çabalarımızı görmezden gelmesi ve işbirliği yapmaması

3- Zamanımızı yönetememek. (İranlılar resmi olarak za-

manla hiç ilişki kurmazlar. Daima bir uyku hali mevcuttur. Her iş oluruna bırakılır.)

4- Ofiste olmamız gereken saatlerin çoğunu trafikte geçirmek

5- Hiç bir konuyu sonuçlandıramamak

6- Bitmeyen ve sadece şiir okumakla geçen resmi toplantılar

7- Uluslararası banka sistemi olmadığı için maaşımızı İran Riyali olarak ve torba içinde almak zorunda kalmak (Mesela iki bin dolar karşılığı riyal, orta boy bir süpermarket poşetini dolduruyor.)

8- Sosyal hayatımızın olmaması

9- Uluslararası okul sisteminin olmaması nedeniyle parçalanmış aile yapısı

10- Uluslararası kadın çalışanların hiçbir dış aktiviteye kabul edilmemesi

11- Özel ve tıbbi ihtiyaçları olanlar için imkânları olmaması

12- Kadın diplomat olarak kadın doktordan başka şansızın olmaması ve birçok alanda kadın doktor uzman bulunamaması vs.

Uluslararası stres danışmanları bize aşağıdaki çözümleri önererek kursu apar topar kesip ayrıldılar:

1- Görevinizi gerçekleştirmekle ilgili beklentilerinizi azaltın

2- Hükümetten beklentilerinizi azaltın

3- İran hükümetine anlayış gösterin

4- Sosyal hayatın olmadığını bir realite olarak kabul edin. Ev içindeki aktivitelerin daha eğlenceli olduğunu düşünün

5- Kendinize sık sık ülke dışı geziler organize edin

6- Doktor bulmayan kadınlar yurtdışında tedavi olsunlar

Yıllar sonra Wikileaks'te İran sayfası açılıp aynı testten geçmiş diplomatların yaptığı analizleri okuduğumda yalnız olmadığımız anlayıp, İran'da kaybettiğimiz güveni yeniden kazanacaktık. Ne demek istediğimi size en iyi Wikileaks İran metni açıklayacaktır:

'WIKILEAKS İRAN BELGESİ'

(C O N F I D E N T I A L SECTION 01 OF 02 TEHRAN 08980 E.O. 12065: GDS 8.12.85 (TOMSETH, VICTOR L.) OR-P TAGS: PEPR, IR SUBJECT: NEGOTIATIONS)

1-Giriş:

2-Yakın zamanda, Elçilik'in güvenliğinden VISA operasyonlarına, GTE'den Sherry olayına kadar birçok konuyla ilgili olarak yaptığımız görüşmeler, Pers ortamında iş yapmanın zorluklarını ortaya koydu. Karşılaştığımız zorluklar bazen, İran Devrimi'nin etkilerinin kısmi yansımaları oluyor. Fakat bu zorlukların ana nedeninin kültürel ve psikolojik vasıflar olduğuna ve süreklilik göstereceğine inanıyoruz. Bu nedenle, bu ülkede iş yapmaları gereken USG ve özel sektör çalışanlarına bu analizin sunulmasını tavsiye ediyoruz.

3. İran psikolojisinin her şeyden önce gelen en ağır özelliği egoizmdir. Bunun geçmişi, uzun İran tarihinde yer alan dengesizlik ve güvensizliklere dayalı olarak gelişen, kendini koruma içgüdüsünden kaynaklanıyor. Etkileri ise İranlıların neredeyse tamamen kendileriyle meşgul olmaları ve başkalarının bakış açılarını anlama kabiliyetlerinin sınırlı olmasıdır. Örneğin, Kaliforniya'da yaşamaya karar vermiş bir İranlı'nın Amerikan Göçmen Hukuku'nca kendisine turist vizesi verilememesi, onun anlayamayacağı bir şeydir. Benzer olarak İran Devrimi'nden sonra zorlayıcı nedenlerle kendisini savunan yabancı firmaların

tezlerini geçersiz sayan İran Devleti'nin bir parçası olan İran Merkez Bankası, kredi borçlarını geç öderken cezaya çarptırılmamak için kendisinin aynı sebeplere sığınmasında bir çelişki görmemektedir.

4. Bu psikolojik sikkenin diğer yüzünde ise, Pers Egoizmi ile aynı köklere sahip olan, yaşadığı çevre ile ilgili yaygın bir tedirginlik bulunuyor. Pers tecrübesine göre hiçbir şey kalıcı değildir ve her zaman etrafın düşmanlarla çevrili olduğu algısı vardır. Böyle bir ortamda, kişilerin kendi sonlarını getirebilecek güçlere karşı daima kendilerini koruyacak fırsatları yakalamak için tetikte beklemeleri gerekiyor. Bu fırsatları yakalamak için, her imkân ve vesileyi kullanmak da makuldür. Bu yaklaşım Persliler arasında oldukça yaygın olan 'Çarşı Zihniyeti' dediğimiz, genelde uzun vadeli çıkarların, hemen elde edilebilecek avantajlar için bir kenara bırakılması davranışını yaratıyor. Böylece başka standartlara göre ahlâksız olarak nitelendirilen davranışlar kabul görüyor. Verilebilecek bir örnek PGOI'ın GTE ile olan görüşmelerinde kullandığı basiretsiz ve rahatsız edici olarak açıklanabilen taktiklerdir.

5. Bu psikolojik kısıtlamalarla birlikte, nedenleri kavrayamamak da bir sorun. Bunda en büyük etki de Tanrı'nın her şeyi yapabildiğine odaklı olan İslam'dır. Biraz da sürpriz olarak, uzun yıllar yurtdışında yaşamış ve Batı okullarında eğitilmiş İranlılar arasında bile olaylar arasındaki bağlantıları algılayamama sorunu oluyor. İran'ın davranışlarının Amerika'nın İran'la ilgili bakışı etkilediği veya bu bakışın Amerikan politikasını etkilediği fikrine direnirler. Aynı özellik Perslilerin kendi eylemlerinin sonuçlarındaki sorumluluklarını kabul etmemelerini de açıklayabiliyor. Bu direniş bir makine gibi çalışan Hızır'ın yardımları ile süregelir.

6. İranlılar için, bir şeyi söylemenin o şeyi yapmak anlamına gelmemesi durumu daha da karıştırıyor. Sorumlu memurumuz, Elçilik'e verilmiş düzensiz güvenlik güçlerinin hâlâ kalıyor olmasına şaşırıp, "Ama bana Merkezi Komite, Pazartesi'ye kadar

gideceklerini söylemişti" der. Bir MFA memuru, 'Sherry Olayı' yüzde doksan çözüldü diyebilir. Ama bir diplomat konuyu araştırdığında hiçbir şeyin değişmediğini görebilir. Talimatların takip edilmesi gerektiğini, sözlerin devamının uygulama ve sonuçlarla getirilmesi gerektiğini kavramıyorlar.

7. Son olarak, İranlıların yükümlülük ve nüfuz kavramları var. Herkes öncekine itaat ediyor ve sonraki ancak yarık açılınca değer görüyor. İranlılar, iş yaptırabilmek için ihtiyaçları olan insanlar üzerinde nüfuz gücü yaratmakla meşguldürler. Yardımlar sadece yakın bir zamanda karşılığı olduğuna inanıldığında ve yine de isteksizce yapılır. 'Geçen yıl veya geçen hafta verilen yardımları unut, bugün ne verilebilir?'

8. Bütün bunlarda İranlılar ile müzakerelere girecek kişiler için birkaç ders var:

Öncelikle, asla bir olayın diğer tarafça kabul edileceğini beklememek gerekir. Kabul edilse bile karşısındakinin haklı olduğunu kabul etmeleri imkânsızdır. İranlıların kendilerine dönük meşguliyetleri buna izin vermez. Müzakere masasında oturan kişi, karşısındaki İranlı tarafın, pozisyonunu tanımasını sağlamalıdır.

İkinci olarak, bir İranlının, güven üzerine kurulu bir ilişkinin uzun vadedeki avantajlarını anlayacağı varsayılmamalıdır. İranlı, karşısındakini kişiyi rakip kabul etmektedir. Karşılıklı ilişkilerde, hemen elde edebileceğini gördüğü çıkarları en azamiye çıkarmaya çalışacaktır. Bu gelecekte bir daha beraber çalışmayı imkânsız kılacak kadar büyük bir risk olsa bile umursamayacak ve çıkarları için çok büyük uğraşlara girmeye hazır duracaktır.

Üçüncü olarak, ilişkiler sert, ağır ve devamlı olarak çatışacaktır. Bağlantılar İranlı müzakereciler tarafından ne hemen algılanacaktır ne de kabul görecektir.

Dördüncü olarak, karşı taraftan daima uygulama talep edilmelidir ve olmazsa olmaz olarak yaklaşılmalıdır. Niyete dayanan beyanlar hiçbir anlam ifade etmez.

Beşinci olarak, itibar kazanmak için itibar etmek boşuna çaba sarf etmektir. Karşı taraftaki İranlılara, teşebbüslerin amacı sunulmalı ve karşılıklı çıkar gösterilmelidir. İki taraf için de eşit bir takas gerektiğini anlamalarını daima sağlamalıdır.

Sonuncu olarak her an müzakerenin çökebileceği tehdidine karşı hazır olunmalı ve bu ihtimalin bu tarafı sindirmesine izin verilmemelidir. İranlı müzakerecinin kültürel ve psikolojik kısıtlamalarını göz önüne getirirsek, mantıklı bir müzakere süreci (Batılı bir yaklaşımla müzakere) fikrine başından direneceğine hazır olmamız gerekir.

"HANIM HANIM, BACAĞINI VERİVER Bİ ZAHMET"...

Bacağım ve kolumu bir kazada kaybettiğimden beri onların hayatımdaki eksikliğini pek fark etmemiştim. Ta ki İran'daki görevime tayin olana dek... Iraklı ve Afgan mültecilerden sorumlu olduğum bu yeni görevimde bol bol sınırlarda ve savaşlar geçiren sınır ötesinde seyahat etmem gerekiyordu. Ve ben o zamana dek protez kolum ve bacağımın çok fazla savaş görmüş bu topraklarda bu kadar popüler olacağını hiç düşünmemiştim. Kafamda hep, İran-Irak savaşı kadar korkunç ve uzun bir savaş geçirmiş bu ülkede benim gibi birçok insanla karşılaşacağım ve protez kollar ve bacaklar diyarında hiç farklı görülmeden yaşamımı sürdüreceğim hayali vardı. Dünyadaki ortalamaya bakılırsa her savaşta ölenlerin dört katı kadar insan da sakat kalıyordu. O yüzden en az bir milyon insanını İran-Irak savaşında kaybetmiş bu yeni evimde, sakatlığın çok olağan, gündelik hayatın normal bir parçası, normal bir durum olduğunu düşünmekle hata yaptığımı da sanmıyordum.

Tahran'daki ana ofisimizde başlayan ilk günlerimde, bunun tam tersine, şehirde neredeyse hiç sakat insan görmeyişim pek de dikkatimi çekmemişti. Kafamda zaten kendimin sakatlığı ile ilgili bir fikir yokken, çevremi de bu gözlerle taramıyordum. Çünkü sakat olduğunuzu ancak size içinde yaşadığınız toplum hatırlatır ve size farklı, hatta ayrımcılık yapan bir şekilde yaklaşırsa gerçekten sakat oluyordunuz aslında. Ben de o vakte kadar ne Türkiye'de beni korunaklı yetiştiren çevremden, ne bana te-

kerlekli sandalyem ve yeni uzuvlarımla yeni bir okuma ve hayat şansı veren Londra'daki hayatımda, ne de o güne dek işim dolayısıyla gezindiğim Ortadoğu ülkeleri, Kuzey Afrika çöllerindeki yarısından çoğu çocuk, yaşlı ve sakatlardan oluşan mülteci kamplarında garip bakışlara maruz kalmıştım. Mülteci kampları; yokluk, savaş, ayrımcılık, şiddet ve çeşitli zorluklara maruz kalarak, ülkelerini arkalarında bırakmış, hafızaları acı yüklü insanlarla dolu olmasına rağmen, herkesin birbirine daha sıkı sarıldığı, size ne tip, ne renk ya da ne isimde olduğunuza göre davranılmayan ve insan olduğunuzu bir kere daha hatırladığınız yerlerdir. Sizde hümanist düşünceler yeşertir tekrar tekrar... İnsan olmanın erdemini bir kere daha hatırlarsınız Tinduf'un çöllerindeki çadır kamplarda mesela... Çölün ortasında bir hayat sürdürmeye çalışan Sahra mültecilerinin içinde hayatta sanki en güvenli yerdesinizdir. Ya da Afganistan'ın Herat'ında, kendine ve ailesine sıfırdan bir hayat kurmak için memleketine geri dönme şansı bulmuş mülteciler içinde, yani aslında en tehlikeli bölgelerinden birinde kendinizi dünyanın en huzurlu köşesinde hissedersiniz. Sanırım bunun nedeni, insanların birbirine sığınmaktan başka çaresinin olmayışı ve bu çaresizliğin insanın insana nefretini değil güvenini arttıran bir etkisinin olmasıydı. Yine de tam olarak bildiğimi sanmıyorum bu duygunun ve sükûnetin gerçek nedenini...

Tahran'daki bu ilk yerleşme ve çadorlu hayata alışma dönemini takiben, oradaki tüm hayatım boyunca sürecek iş seyahatlerim tüm hızıyla başladı. Mülteci kamplarından, ülkelerine geri dönmeye başlayan mültecilere sınır ötesi yolculuklarında eşlik etmeye dek çeşitli çalışmaları kapsayan seyahatlerdi bunlar. İster sınır geçeyim ister geçmeyeyim, hayatımın en heyecanlı seyahat notları da böylece başlamış oldu. Artık her seyahat bir ömre bedel bir hale dönecek ve aslında hiçbir eğlenceye yer olmayan sessiz sedasız, kamu taşıtları ve her türlü seyahat taşıtıyla çıktığım yollar ve geri dönüşler unutulmayacak anılarla dolup taşacaktı. Beni bekleyenlerden habersiz, ilk seyahatim olan Türkiye'ye de sınır Urumiye'nin Kürt mültecilerle ilgili prog-

ramlarını resmi ziyaret için yola koyuldum. Tahran Mehrabad havaalanından havalanıp İstanbul-Ankara arası kadar bir uçak yolculuğuyla bir saat içinde Urumiye'ye varacaktım.

Çok heyecanlıydım; hem ülkemin sınırına geleceğimden, hem de Kürt mültecilerle tanışacağımdan ve işimin gerçek yüzüyle sahada karşılaşacağımdan. İnsani yardım işinde çalışan her meslektaşıma çabalarının yoğunlaştığı insanlarla yüz yüze gelmek ayrı bir haz verir; ister uluslararası olsun, ister yerel... Zaten dünya mutluluk terazilerinde doğrudan başkaları için bir şeyler yapılan mesleklerde insanların daha mutlu olduğu söylenir. Ama mülteci dünyası ayrıdır. Hep 'başkası' olarak görülen, her şeyinden kopmuş, kimlik, nüfus sahibi olmayan, sığıntı gibi görülen bu insanlar topluluğu sizin onlara yardım ettiğinizi değil, her karşılaşma, her tanışmada sizin aslında aynı durumda olabileceğiniz bir dünyayı, cesareti, dik duruşu hatırlatır. Kendinizi, evine dönmeye uğraşan ya da yeni bulduğu evde yeni bir hayat kurmaya, ayakta kalmaya çalışan mülteci aileler, çocuklar, kadınlar ve yaşlılarla bir düşünürsünüz. En zor durumda olan mülteci erkekleridir belki de... Çalışma izni yoktur; çadırdan ya da çamurdan bozma mülteci yerleşim alanlarında kendilerine hangi rolü biçeceklerini bilemezler; kadınlar evi ve çocukları çekip çevirirken, özellikle Ortadoğu toplumlarının erkekleri kendilerini bu kamplarda kaybolmuş hisseder. Bir görevlinin ziyareti, onları tekrar kimliklerini ispatlama çabasına sokar. Bir telaş içinde size bütün olan biteni, kamptaki zorlukları, ellerinden geldiğince dik bir şekilde anlatmaya ve sizinle dışarıdan bir dünyayı paylaşmaya çalışırlar. İşte ben de İran'daki milyonlarca mülteciden bir kısmı ile bu ilk buluşma için büyük bir heyecanla yola çıkmıştım. Ofis aracımız beni havaalanına bıraktı bir sabah vakti. Her zamanki check-in sıralarından geçip, uçağa binmek üzere güvenlik geçişine doğru ilerledim elimde uçuş kartımla. Aklımda sadece gittiğim sınır bölgesinde karşılaşacağım durumlara hazır olmak için okuduğum bilgi notu vardı. Derken polis güvenliği geçme sırası bana geldi. O anda birden fark ettim ki iki ayrı kuyruk var. Siyah çarşafları

ve güvenlik görevlilerinin tehditkâr bakışlarını takip ederek ait olduğum kadın tarafını içgüdülerimle buldum ve bu ayrı gayrı sıralama işini sorgulamayı aklımdan bile geçirmeden, siyah perdeden içeri doğru geçip, eşyalarımı x-ray'e koymaya başladım. Bu arada gayet haşin gözlerle beni dikkatle izleyen kadın güvenlik görevlilerine dönüp, diplomatik pasaportumu da göstererek, elimden geldiğince, elektronik güvenlik kapısının ben geçerken öteceğini, çünkü bacak ve kolumun titanyum ve metal karışımı protez olduğunu anlatmaya çalıştım.

Kafamda İran'ın savaş ülkesi olduğu ve böyle şeylere de çok alışık olduklarını düşünerek güvenle geçidin içinden geçtim ve tabii vücudumdaki ağır metallerle bütün düdükleri öttürmeyi becerdim! Çarşafımın içinde bunu zaten önceden anlatmış olmanın rahatlığıyla sükûnet içinde dururken, birden bir kadın görevlinin kolumdan çekip başı "Hanıımmmm" ünlemiyle başlayan ama ardından hiç hoş olmayan bir şeyler söylediğini hissederek, birden kendime geldim. Beni tekrar elektronik geçitten geçirmek istediklerini anlayıp, geri adım attım ve tekrar geçip tekrar bütün düdükleri öttürdüm. Bu sefer üzerime üç kadın görevli aynı anda yürümeye başladı. Biri çarşafımı sert bir şekilde çekiştirirken, diğeri üzerimde ellerini hiç görmediğim bir şekilde izin bile almadan dolaştırmaya başladı, döver gibi! Üçüncüsü de aynı anda diplomatik pasaportumu kapıp sayfalarını incelemeye başladı.

Ben bir yandan derdimi anlatamamış olmanın suçluluk duygusuyla kendime muhakkak Farsça öğrenmem gerektiği konusunda telkinler yaparken, diğer yandan beni elleyen ikinci görevlinin sınırı aştığını düşünmekten kendimi alamıyor ama kendimi tutmaya çalışıyordum. Bu ellemenin kuvvetini herhalde kelimelerle anlatabilmem çok güç olacak. Ama kesinlikle hiçbir doktor kontrolünde görülmemiş kadar sert ve derin bir şekilde, sanki morgda bir cesetmişim gibi anatomimi tanımak için yapılan tıbbi araştırmadan geçiyordum. Her şeyi iç organlarıma kadar hissediyordum. Gözüme bakmadan kaba bir şeyler söylediğini düşündüğüm bu korkutucu kadının resmen tacizi-

ne uğruyor ve kendimi sadece bütün bunları yanlış anladığıma inandırmaya çalışıyordum. Sonunda protez bacağım ve kolumu avuçlar avuçlamaz, beni sert bir hamleyle bir sandalyeye oturtup, üzerimi soymaya başladıklarını hatırlıyorum. Gerisini sadece hafızamdan silmeye koşullandığım için, o ilk anıyı öylece geçirdik hep beraber. Uçağı bekleme locasına geçtiğimde nefes nefese, pasaportumu geri alabilmiş olmanın sevinci olsa da bir suçlu gibi gidip bir köşeye sindim. Psikolojik olarak ciddi bir travma geçirmiştim ve her zamanki naif halimle bu başıma gelenin benim bir hatam olduğunu düşünmeye devam ediyordum. Bacağım ve kolumla olan ilk olay böyle geçti. Urumiye misyonumun dönüşünde aynı gerçeküstü olayları bir kere daha yaşadım! Ben bu 'derin avuçlanma' tecrübesini Urumiye gibi hassas bir sınır bölgesine giderken istisnai olarak yaşadığımı düşünürken, henüz bunun İranlı güvenlik görevlileri ve basijle yaşayacağım çok uzun maceraların başlangıcı olduğunun farkında değildim. İş seyahatimden Tahran'daki ofisimize döndüğümde, bu olup bitenler sanki benim suçummuş gibi kimseye bir şey söyleyemedim ilk günler. Sonra bir Fransız kız arkadaşıma açıldım. Benden altı ay önce gelmişti İran'a; benim gibi uluslararası çalışan olarak. Daha fazla içimde tutmayı beceremeyerek kendisiyle paylaşmıştım bunu, belki bana tecrübesiyle yardım edebilir diye...

Başıma geleni, yüzüm kızararak anlatır anlatmaz, bizim Fransız kahkahalarla gülmeye başladı. Bu biraz da gergin bir gülme kriziydi aslında. Ben ağzım açık, krizini atlatıp bana bir laf etmesini beklemeye başladım. Bir süre sonra gözlerinden yaşlar akarak bana döndü ve "Oooo, demek sen de... Artık ekibe gerçekten katıldın!" dedi. "Biz, bizim yabancı kadınlar ekibine, havaalanlarında gördüğümüz bu fiziksel tacizden çıkınca vücudumuz çürük ve morluklar içinde kaldığından, 'havaalanı tecavüzüne uğramış kadınlar grubu' diyoruz! Bunu ister senin gibi Müslüman, ister bizim gibi, İranlı ve rejim yanlısı olmayan her 'yabancı' saydıkları kadına yapıyorlar. Fiziksel olduğu kadar, ülke içi ve dış seyahatlerden caydırma sistemi olduğunu

düşünüyoruz. Ayrıca, özellikle senin benim gibi yabancı uyruklu uluslararası çalışan, diplomat ya da basın mensuplarının hem gözünü korkutmak, hem de İran'da yaşantımızı kısa kesip gitmemiz için yaptıkları psikolojik bir güç oyunu. Gözdağı vermekten başka bir şey değil. O dakika, o an her türlü diplomatik dokunulmazlığa karşı havaalanı güvenlik kurallarına göre bütün güç ellerinde ve o gücü de ellerinden geldiğince üzerimize püskürtmekten geri kalmıyorlar. Orada çalışan rejim yanlısı kadın güvenlik görevlilerini sakin hafife alma. Hepsi basij tarafından özel olarak eğitilmiş, bizlere bu güç oyununu oynamak için yabancıdan nefret ve şüpheyle beyinleri yıkanmış birer yaratık gibiler onlar. Kumandanlarından başka hiç kimseyi dinlemez, vicdan falan da göstermezler. Hele bir de seninle ilgili ekstradan gerekçeleri var. Yapma kol ve bacağın onlar için bulunmaz bir nimet. Zaten böylesine araştırabilecekleri hiçbir şey olmayan bizleri anadan doğma soyup, her tarafımızı çürütene dek elliyorlar, kim bilir sen bu ekstralarla acaba daha neler yaşayacaksın! Ben bu tayin yerini bir daha düşün derim; bak, daha geçenlerde, çok saygı duyulan bir büyükelçinin karısı kendisine havaalanında yapılan tacizden bir an aklını kaybedip, 'fiziksel sorgu odası' dediğimiz kadınlara ayrı güvenlik odasından üzerinde sadece iç çamaşırlarıyla çığlık çığlığa kaçarak çıktı. Kadını zor sakinleştirmişler. Ve tabii bu vesile ile bir de İslami kanunu çiğneyip, örtünmeden erkek gözüne göründüğü için 'namussuzluk' yapmakla suçlanarak ertesi gün hemen sınır dışı edildi bu büyükelçi çifti. O yüzden, senin için gerçekten endişeliyim. Bakalım senin vakanı nasıl değerlendirecekler, bu kadar aranacak parça varken üstünde..."

Bu konuşma bana ilk defa, benim bu işte hiçbir hatam olmadığını hatırlattı ve suratıma bir şaplak gibi indi. Bunun her 'gâvur' görülen kadına yapıldığını bilmiyor, sadece benim başıma geldiğini sanıyordum. Meğer 'havaalanı seri tecavüzleri' diye bir durum ve bunun kurbanlarının kurduğu trajikomik bir kulüp de varmış! Çünkü karşılıklı yaşadıkları bu fiziksel şiddeti paylaşmaktan başka yapabilecekleri hiçbir şey yoktu, işlerinden, eşlerinden vazgeçip ülkeyi terk etmekten başka.

Yine de her zamanki gibi bir tarafım, yaşımın da gereği, bol seyahatli mesleğimi yaparken başıma gelecekleri düşünüp ter dökerken; diğer tarafım 'bir yolunu bulup bununla savaşarak, herkesin yararı için bu uygulamaya bir son verebileceğimi' söylüyordu... Ahh, ah, ne çektiysem bu ikinci tarafımdan çektim zaten! Cesaret mi, salaklık derecesinde iyimserlik mi, yoksa neydi içimdeki bu ikinci ses? Beni maceradan maceraya taşıyan da bu olmuştur. Yoksa gayet normal bir yaşamı özleyen, evde 'pijama-terlik'le televizyon izlemek isteyen bir yanım da var herkes gibi...

Bir gün "Biz Türkler neden uluslararası kuruluşlarda yokuz, pek?" diye sorduğumda, BM'de bana yol göstermiş, çok sevdiğim ve ağabeyim olarak gördüğüm Cengiz Aktar şöyle cevaplamıştı: "Çünkü 'pijama-terlik-televizyon' kültüründen geliyoruz. Kimse rahatını bir başkası için bozmak istemiyor!" demişti. Bu, bazen demokrasi anlayışımızda da kendini gösteriyor maalesef. Kendimize gelene dek pek ilgilenmiyoruz bir başkasına olanla. Ama benim bütün bu maceralarda aklımda çocukluğumdan taşıdığım bir Türkiye vardı ve hep bana düşüncesiyle güç verdi. Benim kokusunu hatırladığımda burnumu sızlatan, hep özlemiyle yanıp tutuşturan Türkiye'de yardımseverlik, birbirine destek, kol kanat germek, komşuluk ilişkileri gibi şefkatli, vicdani temiz ilişkilerin olduğu bir vatan var. O manzarayı da hiç unutmadım. Kapıcılardan çöpçülere, postacılardan esnafa, işçi evlerinden köşklere dek bir selamlaşma, saygı, sevgi vardı... En azından ben en zor zamanlarımda hep kendi insanımızdan yardım aldım. Ailem, dostlarımız, komşularımız her zaman bir ihtiyacım olduğunda yanımdaydı. Gülerken de, ağlarken de beraberdik. O yüzden, evet, tabii ben de önünde 'çekirdek çitlediğim' televizyonla, pijama-terlik oturmayı istiyordum bir Türkiyeli olarak.

Ne işin var, tek kol, tek bacakla, koştur koştur çöllerde, sınır ve savaş alanlarında, hem de mayın bölgelerinde; öbür ikisini de kaybetme riski olan yerlerde dolaşmakta! En kısa yolla, durumumdan dolayı seyahat etmemem gerektiğini çalıştığım kurulu-

şa söylersem, eminim hoşgörüyle karşılanacağım bir anlaşma yapabilirdim bu durumdan kendimi kurtarmak için... Ama nafile, ben yine haylaz ve direnişçi tarafıma yenildim. Halkına eziyet eden rejimi değiştirmeye gücüm yetmeyeceğine göre, kendime, daha dişime göre olan 'havaalanı şiddetine son verme' savaşını seçtim. Madem başıma bir şeyler geleceği kesindi, bari başkalarının da işine yarasın diye düşündüm. Düşünmez olaydım!

Diğer yandan, havaalanı güvenliğinde bu kadar sıkı bir denetimi görünce insan, ister istemez İranlıların uçak kazaları konusunda da çok dikkatli olduklarını düşünüyor. Oysa ironik olarak İran'ın en kronik felaketlerinden biri de uçak kazalarıdır. Ben göreve başlayıp ayrıldıktan sonra geçen iki buçuk yıl içinde meydana gelen sekiz uçak kazasında benim hesabıma göre altı yüz kişi hayatını kaybetmişti. Buna rağmen devletin uçak kazalarında özel bir hassasiyet gösterdiğini düşünebilmek oldukça zordu. İran Air ve Mahan Air'in havacılık güvenliği konusundaki sicilleri inanılmaz kötüydü.

Çok sık uçağı düşen İran hava kuvvetlerinin, Amerikan yapımı on beş adet C-130 nakliye uçağına sahip olduğu sanılıyor. Ancak bu uçakların 1979 devrimi öncesinden kalma ihtiyarlar olduğu ve Amerika'nın uyguladığı boykot nedeniyle de yedek parça yenilemesi yapılamadığı söyleniyor. Sivil uçakları ise güvenliği oldukça tartışmalı olan Rus Antonov tipi uçaklar ki biri henüz düşmüş, hiçbir yolcusu kurtulamamıştı.

Bir ara eski Turizm ve Kültür bakanı Atilla Koç'un Tahran ziyaretinde Türkiye'nin İran sivil uçaklarının bakımını yapması ve yedek parça temin etmesi görüşülmüş ama bilmediğim bir nedenle anlaşmaya varılamamıştı. Eminim ki yetkili görünenlerin hata yapıp yerlerinden olmamak için hiçbir şey yapmamaları bu görüşmeleri tıkamıştır. Yoksa 'un var, şeker var, yağ var, helva niye ortada yok!'

Dev petrol gelirine, sonsuz doğalgaz zenginliğine rağmen bu aczi ve ortadaki kargaşayı görünce İran yönetiminin, halkı yönetmek için değil kontrol etmek için siyaset kurumunu ayakta tuttuğunu düşünüyor insan. Halkın yaşadığı bütün zorlukları

ülkede bulunan bir avuç yabancı da paylaşıyor. Üstelik kaliteli bir hayatın ve müreffeh bir geleceğin ne kadar kolayca yaratılabileceğini bilerek...

Bu eziyetler, her uçuşta, giriş ve çıkış kapısında tekrarlanmaya devam etti. Edindiğim tecrübelerle, artık o kadın canilerin bana saldırmasına fırsat vermeden, Guinness rekorlarına girecek bir hızda protez bacağımı ve kolumu kendim çıkarıp ellerine veriveriyordum. Elimden geldiğince de bir an evvel soyunup, beni çürükler içinde bırakmalarını neredeyse gönüllü olarak seyre dalıyordum! Tabii bir yandan, her seferinde ben de rapor ediyordum güvenlik görevlilerinin bu tutumlarını diplomatik olarak işyerimden nota gönderilip, bir değişime yol açması ve herkesin hayatını kolaylaştırmaya vesile olması için.

Derken günlerden bir gün İran'ın en hassas sınır bölgelerinden Zahedan'daki mülteci programlarını ziyarete gittik; programların finansını sağlayan bir AB kurumunun temsilcileri ile beraber. Nüfusun Sünni çoğunluğunun Şii devletle çatışmalar yaşadığı ve her türlü yasadışı işin, ticaretin döndüğü, Pakistan ve Afganistan'la sınırı olan bir bölge... Bu yokluk içindeki, yüksek tansiyonlu bölgede sıkışıp kalmış Afgan mültecilerin çerden çöpten dönme yerleşim bölgelerinde kendilerine ne verilmişse ondan mucizevî şeyler yarattığı programları gezdik. En etkileyicisi, genç Afgan mülteci kadınların kendi kendilerine organize olup, yaşadıkları bölgedeki, ister İranlı, ister Afgan bütün o fakirliğin en alt sınırında yaşayan hanelere girerek, engelli bireyleri tespit ettiği ve onlara tek tek hayatlarını ve ailelerini bağımsızlaştıracak çözümler buldukları projeydi. AB'nin verdiği (verebildiği) destek onların gönüllü çabalarının yanında 'üzüm çekirdeği' gibi duruyordu.

Ben bu kadar entegrasyona yönelik ve ayrımcılığa sırtını dönmüş doğru bir projeye rastlamamıştım. Bağış yapar, sadaka verir gibi değil, sanki o çöpten mahallede bir 'eşit yaşama hakkı' modeli olarak, bütün diğer mülteci kamplarına örnek olabilecek bir çalışmaydı. Hem de bizim hassas oluşundan dolayı kendi elemanlarımızı bile güvenlik nedenleriyle çalıştıramadığımız, unu-

tulmuş bir sınır bölgesinde... Herhalde ilk defa engellilerle ilgili doğru bir projeyi orada gördüm. Bütün bu saha ziyaretimizden çok etkilenmiş bir şekilde, bu projelere daha çok fon sağlama kararı vermiş AB temsilcileriyle birlikte Tahran'a dönmek için havaalanına doğru yol aldık. Vardığımızda ben kadın güvenlik kontrolü sırasına girdim ve AB temsilcileri de yan sıraya...

Derken vakit geldi ve beni siyah perdenin arkasındaki işkence bölümü dediğimiz yere aldılar. Ve aynı taciz işlemi başladı derken, bu sefer daha sert bir taşa çarptığımı anladım. Benim zamanla gelişen çevik hareketlerimden de hızlı bir şekilde ilk olarak iki tarafımdan iki kadın görevli tutarak beni sandalyeye hop diye oturttular. Sonra aynı hızla soyma işlemi başladı. Derken protez bacak ve kolumu bininci defa yeniden keşfettiler! Ama bu sefer, öyle sadece çıkarıp bakmak değildi amaçları; içini açıp, parçalara ayırıp bakmak istediklerini bayağı bir emir diliyle bana bildirdiler. Ben "Yok, deli misiniz, o bacak öyle açılmaz, sonra yerine kim takacak?" demeye kalmadan bacağımın üst kılıfını çıkarmışlardı bile! Diğer taraftan bağrışlarımı duyan AB temsilcileri olaya müdahale edip bütün diplomatik kanalları kullanarak beni kırk beş dakika sonra işkence odasından çıkarmayı başardılar. Kan ter içinde oradan çıkmış, ama öbür bölmeden ve sınırlı da olsa olup bitene şahit olmuş insanların varlığı, yalnız olmadığım duygusuyla biraz rahatlatmıştı beni. O duyguyla yırtılmış, her tarafıyla oynanmış bacağımı ve kolumu 'sallapati' bir şekilde takıp, çarşafım üzerimden sarkmış bir şekilde uçağa yöneldim ve bir daha böyle bir şey yaşamayacağımı kendime telkin etmeye çalışarak, AB'lilerin şok bakışları içinde uçakta yerimi aldım... Ve kendi kendilerine bu konuda nota vermeyi kararlaştırmış temsilcilerle beraber Tahran'a doğru yola koyulduk. Sonunda tek başıma geçirdiğim bu tek kişilik işkenceler sona erecekti diye içimden seviniyordum. Ama yine biraz erken heyecanlanmışım...

Son vuruş en büyüğü oldu... Yine bir Iraklı sınır mülteci kampı ziyaretinden dönüşte, uçuşum, İran'ın nükleer gücünü gün be gün arttırdığı o ünlü Buşehr'den olacaktı. Saat altıdaki

uçak için, sabahın köründe yarı uykulu yola çıktık; o bölgenin yerlisi, hoş, aklıselim bir beyefendi olan şoförümüzle. Tek başıma seyahat ediyordum, çoğu zaman olduğu gibi. Beni havaalanının önünde bıraktı. Bir şeye ihtiyacım olup olmadığını sordu; nezaketen "Heyli memnun, hahismikonem, yorulmayasınız" diyerek onu yoluna gönderdim. Hâlbuki acaba bu sefer başıma ne gelecek, nasıl kurtaracağım ellerinden kendimi diye içim içimi yiyordu. Kendimi havaalanlarındaki o kalabalığın içinde artık yapayalnız hissetmiş ve gerilmeye başlamıştım; giderek bir fobi gelişiyordu sanki... "Bundan sıyrılmam lazım. Neler gördüm, geçirdim... Bu bana dokunmaz" diyerek kendi kendimi sakinleştirmeye çalışıyordum. Derin bir nefes alıp, kamburu çıkmış sırtımı dikleştirip, küçük bir güven pompasından sonra havaalanının kapısından içeri ilk adımımı attım. Bir baktım, daha girer girmez bir güvenlik kontrolü var, İstanbul'daki meydanı hatırlattı bana, bir de New York. İlk girişte güvenlik kontrolü olmasından hemen yüksek tansiyonlu bir yer olduğunu anlarsınız oranın; yani ekstra güvenlik gerektiren. Buşehr'de IAEA'nın (Uluslararası Atom Enerji Ajansı) müfettişlerini bile göndermesine izin verilmeyen, İran'ın en 'mahrem', gözlerden sakındığı, hemen her yabancıya kapalı bölgesindeydi. Ülkedeki temsilcilerden, yabancı gazetecilerden, yerli basına dek kimsenin gitmesine asla izin verilmeyen bir yerdi. Ancak Ahmedinejad ara sıra nükleer konusunda söylemek istediklerini söyleyip, uranyum zenginleştirme programı ile ilgili gösteriş yapmak istediğinde, seçilmiş gazetecileri toplar; bir otobüs içinde kontrollü bir şekilde cumhurbaşkanını ziyaretinde takip eden bu gazeteciler aynen gerisin geri, ihtiyaç molası bile vermeden Tahran'a götürülürdü. Böyle gezilerden birinde Japon gazeteci arkadaşım Ken'in başına dünyanın en komik hikâyelerinden biri gelmişti. Bunu da ileriki satırlarda anlatacağım.

Ve beklenen an geldi. Girişteki güvenlik kontrol kapısının kadın geçidine doğru yöneldim. Uzaktan arka tarafta beni bekleyen simsiyah üniformaları içindeki kadın görevlilere şöyle bir bacağımı ve kolumu işaret ettim ama giydiğim çadordan herhal-

de neye işaret ettiğimi de anlayamadılar. Haşin bakışları altında bir yutkunup, kara perdeden geçtim sonunda. Ellerine teslim olduğumda her zamanki gibi birkaç avuçlamadan sonra çadoru çıkarıp, yapma bacak ve kolu açıklama zamanı geldi. Pek dişli çıktılar ama bir şekilde sesimi yükseltip falan idare ettim ve 'bizim çocukları' çıkarmadan oradan geçmeyi becerdim. Check-in işlemimi yaptıktan sonra, bir baktım kimlik kontrolde bir tane daha işkence odası var geçilecek. Bir öncekinden aldığım güvenle, sesimi daha da yükseltip, onları iyice bezdirir ve sabahın bu saatinde benimle uğraşmamaları gerektiğine inandırabilirim diye düşündüm. Sığındığım yerin, kadın vicdanı değil de, sabah mahmurluğu olması bile ne garip değil mi? Ama insan böyle zamanlarda her şeye sığınabiliyor. Hele vicdanın yer edinmediği bu topraklarda sığınılacak son kapı böylesi şeyler oluyor...

Diplomat bir dostum bana İran'a vardığım ilk zamanlarda şöyle demişti: "Bak, sakın İranlılarla öyle tatlı dille falan diplomatik pazarlık yapabileceğini sanma. Farsça dünyanın en kibar, şirin (Farsça orijinali 'tatlı' demektir, biz ödünç aldığımızda anlamı kaydırmışız yine) dillerinden biridir. Ve İranlılar dillerini çok büyük beceriyle kullanırlar. Yazılı kültürleri binlerce seneye dayanıyor ve Arap istilasından sonra kendi Pers kültürlerinden alâkaları kesilmiş olsa bile, bildiğin gibi yeni Arapça alfabeyi de hatmedip, kendilerini küllerinden bir kere daha yaratmışlardır. Ve bu yeni dille bile dünya edebiyatına, diplomasi diline, şiirine, yazıyla ilgili her alana inanılmaz katkıları olmuştur. O yüzden dilde üstünlüğünün olmadığını bil! Ancak üslupta bir üstünlük sağlayabilirsin. Biz Türkler çabuk ve pratik düşünür, hızlı hareket ederiz. Senin hızına ve enerjine İranlıların çoğu uyamaz diye düşünüyorum. Yavaştan almayı severler, başka türlüsünü de beceremezler zaten. Diğer yandan, vicdana da sakın güvenme. Oynayacağın son yer olsun hatta. İranlılar çok diktir, onurludur. Yere düşse ağlamaz, ağlayanı da sevmez. Sen bakma o Şiilik'ten gelen ağlama, yas geleneğine... Onların hepsi tiyatrodur. Ağıt yakmak kültüründe var Perslerin... Onlar savaşçıdır, ağır kanlarına bakıp sakın aldanma. Unutma, devrim

gönüllüleri, Şah'ı devirip, cumhuriyete geçiş yaptıktan sonra devrimi omuz omuza kazandıkları komünist yoldaşlarına ve İslamcı sisteme ayak uydurmak istemeyenlere, ailelerinden ölen var idiyse, cesetlerini, vücutlarındaki kurşun sayısına göre para karşılığı teslim etti. Böylesi korkunç bir planı düşünsen taşınsan yapamazsın. Yani hem dostun, arkadaşın olan o ailelere çocuklarının cesedini bile vermeyeceksin, bir de vermek için çocuklarının üzerindeki kurşunları annelere, babalara, büyük ebeveynlere saydırıp, kurşun başına belli bir para alarak cesedi satacaksın. Ne imiş, İslami devrime katkıları olması gerekiyormuş. Yaa, sen bunları, İran halkının neler görüp geçirdiğini ve bütün bunları bütün sükûnetleri içinde yaptıklarını hiç unutma. Bir halkı savaş ve felaket zamanlarındaki duruşları en çok belli eder, gerçek yüzünü ele verir..."

Evet, çok haklıydı. Dediklerinin izlerini kendi yaşadıklarımda ve İranlılarla ilişkilerimde gördüm. Dediğim gibi hayattaki en yakın dostlarımın içinde de İranlılar vardır, en hayran olduğum, en kaliteli sohbetlerimi yaptığım, kendime model aldıklarımın da... Bir kısmı gurbette yaşamaya mahkûm olmuş, geride kalan dostlarına, topraklarına içi titreyen, zarif, bilge insanlar. Bir kısmı İran'da ellerinden geldiğince kendi vatandaşlık haklarını geri almaya çalışan, bir parça olsun insana yönelik hiçbir projesi olmayan bu rejimin daha insancıl olması için çabalayan yürekli insanlar.

Ama bir de İran'daki unutulmuş, kendini rejimin içinde başka nasıl koruyacağını bilmeyen, hakkını bile aramayı bilmeyen, ezilmiş, dünyanın petrol zengini bu ülkesinde, süspanse edilmiş benzini almak için saatlerce kuyrukta bekleyen; ailesini geçindirmek için iki, üç işte çalışan insanlar vardı. Otuz küsur yıllık bir dogmatik eğitimle beyni yıkanmış ve rejimin 'devrim gönüllüsü' olmaktan, yolsuz devlet erkânına, mollalara 'ayak çekmeye' kadar, kolay para kazanma biçimlerine teslim olmuş; insani değerlerini kaybetmiş bir insan yığını; herkesi düşman gören bir yığın... Hayatım boyunca en olmak istemediğim insanlar da İran'daydı ve İran'ı şu anda temsil eden rejimin yüzü

olan, ailelerine vücudundaki kurşun sayısına göre çocuklarının cesetlerini satan bu 'devrim muhafızları' yolculuklarım dolayısıyla benim hayatımda da yerlerini almışlardı. Aynı vicdansızlıkla yüzüme bakıp asla duruşlarından bir adım geri atmayan o 'muhafızlar'...

Evet, o an Buşehr Havaalanı'nda karşımda duranlar kuşkusuz onlardı. O benim bakmayı pek sevdiğim İranlıların göl gibi gözleri bu insan tipinde aynı milletten olsalar da yoktu. Gözler ruhun aynasıdır denir ya işte devrim muhafızları da öyle buzdan yaratıklardı sanki. Kafamdan tüm bunlar geçerken, sıram geldiğini fark ettim. Bekleme salonundan önceki son güvenlik kontrolüne doğru sabah mahmurluğuna sığınma planımdan emin, kararlı adımlarla yürüdüm. Perdeden geçer geçmez olan oldu ve yine beni karga tulumba alıp, oturtuverdiler işkence odasına! Aynı işlemler sürerken ben sesimi giderek yükselterek "Bacağımı, kolumu alamazsınız; onlar benim uzuvlarım! Alırsanız sizi mahkemeye veririm; bakın pasaportuma ve vizeme; benim dokunulmazlığım var... Kurumum hemen şimdi dışişleriyle irtibata geçecek..." desem de onlar Nuh diyor, peygamber demiyorlardı. İlk haykırışlarımı Farsça söylemiştim... Sonra can havliyle birdenbire Türkçeye geçiş yaptım. Oradaki bir kadın güvenlik görevlisi Azeri çıktı. Ve dediklerimi anlıyordu. "Sen Türksen?" dedi ve birden yumuşayacak gibi oldu. Ama diğer ikisi kararlarını çoktan vermiş, benim bacağımı vermeme ısrarıma karşı pasaportumu elimden kapmışlardı. Biri beni omuzlarımdan tutup sandalyede tutarken, diğeri de aynı hışımla perdenin öbür tarafına erkek muhafızların olduğu bölüme geçip bir şeyler anlatmaya başladı hızlı hızlı. Bunun üzerine, elinde pasaportumla bir erkek muhafız girdi içeri. Bu daha önce başıma gelmemişti. Kadın tarafında bir şekilde karşılıklı mücadelemizle yoğrulup gidiyorduk. Bu sakallı muhafız ise başka bakıyordu yüzüme. Yanıma gayet sakin yaklaşıp, elimde pasaportumu tehditkâr bir şekilde sallandırarak "Sen buralara daha önce gelmedin herhalde. Pasaportun bende. Ya bacağını çıkarır sakince verirsin araştırmamız için, ya da buralarda kaybolursun

ve bir daha seni kurumun dâhil kimse bulamaz!" dedi. O an, ya aklımı oynatacaktım, ya da kaybolacaktım bu dünya üzerinden. Hem de sembolü benim alerjik olduğum karides olan ve her tarafında balçık kıvamında bir suyla kaplı, ayrıca 'uranyumun zenginleştirildiği' radyasyon dolu bu yerde... Şehrin içi o kadar manasız ve çirkindi ki bir de üstelik meydanlarında devasa boyutta, plastik fosforlu renklerde boyanmış karides heykellerinin olduğu bir şehir... Ünlü heykeltıraş Mehmet Aksoy'un Kars'a hediyesi olan o yarım kalmış 'İnsanlık Anıtı'na 'ucube' diyenler, keşke, Buşehr'deki dev karides heykellerini görüp, ucube ile sanat arasındaki farkı anlayabilselerdi! Eminim anlarlardı...

Nükleer santralin olduğu bu şehir, her ne kadar deniz şehri diye anılsa ve karidesleri 'onurlandırsa' da endüstriyel atıklardan zehirlenmiş ki bırakın karidesi, denizanaları bile bu balçık şehrini çoktan terk eylemişti. Doğanın ilahi adaleti, ne diyelim; onu ne kadar zehirlersek o da bize öyle döner...

Ben bir yandan Buşehr ve dev karides heykellerini düşünerek, "Aman Allah'ım, dünya üzerinden kaybolacaksam da, kaybolduğum yer burası olmasın ne olur... Beni al götür buralardan..." diye çaresizlikle dua ediyordum içimden. Biliyordum bu öyle içi boş bir tehdit değildi. Hiçbir stratejim kalmamıştı. Son bir hamleyle "İş yerimi aramak istiyorum izninizle" dedim biraz sakinleşmiş biçimde. Sessiz durmalarından faydalanarak hemen cep telefonumu çıkarıp, sabahın altısında uyanık olmasını dileyerek son bir umutla biz uluslararası çalışanların güvenliğinden sorumlu Tahran'daki Hint asıllı güvenlik koordinatörümüzü aradım. İki kez çaldıktan sonra telefonunu açtı. İnanamadım; işte dedim, herhalde meditasyon, yoga falan yapıyor. Ne hayırlı insanlar bu Hintliler diye bir de şükran duyduğumu hatırlıyorum. Alelacele durumumu özetledim. O da atik ama sakin bir şekilde tek tek soru soruyordu; uçuş numaram, havaalanındaki tam yerim, karşımda kaç kişi olduğu vs... Tam bana o an ne yapmam gerektiğini söyleyecekken 'Nuh Nebiden kalma' cep telefonumun şarjı bitiverdi. Alnımdan soğuk terler dökülüyordu. Karşımdaki muhafızlara bakarak biraz daha vakit

kazanmak için telefonda konuşuyormuş gibi yapmaya gözdağı verecek cümlelerle devam ettim. "Haa, anladım. Şimdi Dışişleri Bakanlığı'nı harekete geçiriyorsunuz. Tabii hakları yok bacağımı almaya. Müdahale ettiğinizi biliyorum. İsimlerini şimdi öğrenip gönderiyorum. Onları da İçişleri Bakanlığı'na şikâyet edeceksiniz demek. Eh n'apalım, kendileri arandılar..." gibi monologlarla bir süre konuştum. Ama daha fazla uzatamayacaktım. Telefonumu kapatır kapatmaz, karşımdaki kadın elimden onu da kapıverdi. Sakallı muhafız da elinde silahını tutarak bana "Hadi artık, uzatma da, bacağını görelim..." deyince, o an başka çözümüm olmadığını anladım. Bacağı verecek ve onay verilene dek saatlerimi, belki de günlerimi orada geçirecektim. Bunlar öyle yırtıp da bırakmazdı protezlerimi; davranış tarzlarıyla, bacağımı, kolumu parçacıklara ayırmak ister gibiydiler; biliyordum. Ayrıca, bana kızgınlıklarından bacağımın içine beni suçlayacak herhangi bir şey bile yerleştirebilirlerdi. Mesela uyuşturucu ya da ajan aletleri... Çok Hollywood ve Bollywood filmi izlemenin de kötü yanı bu işte... Aklınıza her türlü kötü senaryo gelebiliyor, hem de kare kare... Ve daha da kötüsü, bu illegal suç aletleriyle bana bir tuzak kurulursa şeriatın olduğu ve adil yargı sisteminin olmadığı bu ülkede cezam idam da olabilirdi. Ve daha da kötüsü o idam Buşehr şehrinde gerçekleşebilirdi, kocaman karides heykellerinin yanına İran'da toplu idamlarda kolaylık olsun diye kullanılan bir vinç getirilip, ucunda ben asılabilirdim... Aman Allah'ım diye bu manzara gözümün önünde korkudan ödüm patlayarak bir an olsun kendimi unuttum diyebilirim. Sonra yavaşça ayağa kalkıp, teslim olmanın utancıyla ezilerek üzerimdeki çadoru bir kenara attım. Ve karşımdaki silahlı sakallıya bakarak, "Tamam sen kazandın... Bacağımı görmek istiyorsun. Ben de sana göstereceğim " derken, bir yandan da bacağımı paşa paşa ona vermek için tüm iyi niyetimle pantolonumun fermuarını açıp, her zaman bacağımı çıkarmak için nasıl soyunmam gerekiyorsa onu yapmaya başladım. Bu arada unuttuğum şey kendim değil, bir İslam cumhuriyetinde bunun başımdan geçiyor olmasıymış. Ben ödüm patlamış bir durumda, çevremden ve artık erkek muhafızın beni mahrem yerden çıkar-

tıp önünde durdurttuğu asıl bekleme salonunun farkına varmadan, pantolonumu indirip tüm boy protez bacağımı her açıdan kendisine göstermeye çalışırken, birden sakallının yüzündeki değişimi fark ederek uyandım yenilgimden. Bir sonraki gelişmelerin hepsi çok beklenmedik bir şekilde oldu. Adamın önce suratı bembeyaz oldu. Daha sonra pasaportumu hızla bana doğru yere atıp, erkek muhafızların olduğu yöne doğru koşturmaya başladı... Bir yandan da "Şeytan kadın, şeytan..." diye bağırıyordu. Ben yine neyi yanlış yaptım, başıma neler gelecek telaşına düşmüşken, etrafımdaki yolcu kalabalığını fark ettim. Artık gizli kapaklı işkence gördüğümüz kadın bölümünde değil, bekleme salonunun ortasındaydık diğer yolcularla beraber. Adamm bu tepkisini duyan kadınlar yüzlerini örterek, erkekler "Şeytan" diye hep bir ağızdan tekrar ederek, tükürükler saçıp başlarını benden öteye dönerek benim pantolonumu indirmemi protesto ediyorlardı. Bir an kendime geldim ki bir İslam cumhuriyetinde kendimi 'namahrem' yapmıştım; görmeyi ve parçalamayı çok istedikleri protez bacağımı gösterme emrine uyarak hem de... "Şimdi kesin asıldık!" diye içimden geçirirken; sakince eğilip pasaportumu yerden aldım. En azından asılacaksam üzerimde kimliğim olsun, bir gün bir sahibim çıkar diye düşünerek. Sonra pantolonumu çektim geri. Çadorumu yerden alıp, son bir ümitle belki tekrar mahrem oldum diye affedileceğimi umarak sımsıkı örtündüm tekrar. Ama af ne kelime! Beni "Şeytan" diye yaftalayanlar benden korkmuş ve kendi halime bırakmışlardı. Muhafızlar gibi ne silahım vardı, ne de gücüm. Ama bütün yolcular, o haşin bakışlı kadınlar bile yüzümden gözlerini ayırmış, benden uzağa kaçmışlardı. Uçağa binene dek kimse bir daha yanıma yaklaşmadı. Uçakta da hostesler ekstra meyve suyu falan verdiler herhalde beni deli zannedip! Eminim haber verilmişti. Ben de artık uzun zamandır arkadaşlarla dalgasını geçtiğimiz 'PNG' –persona non grata (istenmeyen kişi), lütfunun bana verileceğini ve Tahran'a iner inmez ülkeme deporte edileceğimi düşünüyordum. Ah, Türkiye'm! Az kaldı, geliyorum. Ailem, dostlarım, bakkalımız, aşağıdaki emlakçımız İbrahim, terzi Metin, apartman bakıcımız İbrahim, kuaförümüz Nurten

Abla, Neslihan, herkes bana şimdi gelir gelmez kucak açar... Başka bir tayin yerine dek, kurumum, başıma gelenlerden dolayı bana izin verir. Evimde kendime gelir, şefkat görürüm... Güler, ağlar bütün bunları da unutur atlatırım diye düşüne düşüne, 'PNG' olmaktan çok mutlu bir şekilde, içim huzur dolu indim Tahran'a. Yüzümde bir gülümsemeyle her an karşıma çıkacak ahlâk polisini ya da İçişleri Bakanlığı görevlilerini beklemeye koyuldum sınır dışı edilmek için. Ama gele gele yine bizim komik Azeri şoför geldi. Herhalde kendisini gördüğüme bu kadar şaşırıp, dertlendiğim başka bir an olmamıştır. Her zaman bana sahip çıkan, fıkralarıyla günümü şenlendiren Azerilerle vakit geçirmeye bayılıyordum. Şivelerine, Azeri Türkçesine de artık alışmıştım. Pek 'yahşi' anlaşıp geçiniyorduk. Azeriler, zamanında İran'ın eliti saf Farsiler tarafından pek aşağılanmış, işçi sınıfından gelirler... Bir yüzyıl sonra çalışkanlıkları ve hizmetteki hızlarıyla İran'daki vazgeçilmez yerlerini almışlardı. Orta ve alt sınıftalar hâlâ; daha çok yükselmelerine pek izin verilmezdi. Ama kendileriyle 'eşek' diye dalga geçilen dönemleri geride bırakmış, eski, en alt sınıflarını, yerlerine gelen Afgan ve Iraklı mültecilere bırakmışlardı.

İran İçişleri Bakanlığı'na göre, ülkede üç milyon Afgan vatandaşı yaşıyor ve bu insanların yarısı kaçak göçmen durumunda. Kendilerine hiçbir resmi kimlik belgesi verilmiyor ve neredeyse hiçbir yasal hak tanınmıyordu. Mültecilerin yaşadığı onca olumsuzluk yetmiyormuş gibi, bir de radyolardan yapılan çağrı ve yayınlarla evlerine dönmeleri isteniyordu.

Artık inşaat işçileri, çöp toplayanlar ve hor görülen, ayrımcılık gören daha çok bizim vatansız mültecilerimizdi. Hatta bir gün bir Afgan mülteci evine dönmek için bize başvurduğunda, hikâyesini dinleyince tüylerim ürpermişti. Evet, kabul ediyordu, kanın gövdeyi götürdüğü savaşlarda vatanından kaçmak zorunda kaldığında kendisine kucak açan tek yer İran olmuştu, biraz da sınırdan dolayı... Ama ta yirmi beş sene evvel geldiği yer hâlâ, ne kadar çalışırsa çalışsın, onun varlığını kabul edememişti. İnşaatlarda, çöp yığınları içinde köle gibi çatısız bir

yaşam içinde üç çocuğunu, aynı işlerde çalışan karısıyla beraber doyurmayı becermiş ve şimdi artık biraz daha kendine gelen vatanına dönmek istiyordu. Hikâyesini biraz daha eşeleyince, bu kararı vermesinde etkili olan 'son damlayı' da anlattı. Birkaç hafta evvel, iki İranlı sokak serserisi tarafından hayatı boyunca biriktirdiği bütün parası çalınmış, üzerine bir de bıçaklanmıştı sesini kesmesi için. Ama gücüne giden bu değildi. Gücüne giden, çocuklarının önünde kendisini bıçaklayanların ona "Pis Afgan, sen mikropsun..." diye hakaret etmesiydi. Bana dönüp "Artık çocuklarımın bana 'mikrop' dendiğini duymasını istemiyorum. Biliyorum vatanımda her şey yolunda değil ve bizi kolay bir hayat beklemiyor... Ama en azından kimse bana mikrop diyemez. Kendi aşiretim içinde mutlaka toplumda bir yerimi bulurum" demişti. Gözyaşlarımız akmasın diye dudağımızı ısırarak iş arkadaşımla beraber mülakat odasından zar zor çıktığımızı hatırlıyorum. Ve kendisi için de eve dönme işlemlerini başlatmıştık.

İşte Azerilerin bir önceki yüzyıldan şimdiye dek yaşadıkları buydu. Orada dostluk kuracağımız ilk Azeri'yi, Mustafa Denizli'yle tanışmaya giderken yolda tanımıştım. Taksiciydi. Aynen Mustafa Hoca'nın dediği gibi ismini verince beni doğrudan adresine götüren şoför hayranlarından biriydi. Türk olduğumu anlayınca bana dönüp "Sen Türk isen ben de Türkem. Türk avratları çok yahşidir. Sen de çok tuzlu konuşirsen" deyince Azericenin mantığını henüz kavrayamadığım için betim benzim atmıştı. Dostça cümlelerini sanki bana birazdan saldıracakmış gibi anlayıp mesafe koymaya çalışmıştım; "Ben hanımım, avrat değil" gibi garip düzeltmeler yaparak. Sonraları anladım tabii, 'avrat' zaten bayan demekti; 'tuzlu konuşmak' da bizdeki tatlı, kibar konuşmaya denk geliyordu. Öz Türkçenin bazı güzelliklerini Azeri dostlarımla tekrar keşfederken, bu ayakları yere basan, sınıf tanımayan topluluk bir kere daha sınıfsız, sade insan olmanın erdemini hatırlattı. O yüzden, benim için özel bir yerleri vardır. Ayrıca güleç, hınzır ifadeleri de beni çok eğlendirirdi.

O yüzden şoförüm de benim böylesine soğuk karşılamama bir anlam veremedi. Ben de zaten anlatmayı beceremedim. O güzelim insana "Memleketinden sınır dışı edileceğimi düşünüp vatanıma, aileme kavuşacağıma çok seviniyordum da" diye nasıl diyebilirdim... Bir şeyler geveledim ve ardından, "Hiç buralarda polis, sivil polis, bakanlıktan adamlar falan görmedin mi beni beklerken?" diye sordum. "Yoo Hanım Şafak, bence senin eyice ödünü patlatmışlar! Çok korkarsın nedendir ki? Öyle eyleme..." dedi. Ve bana da artık hayal kırıklığımı saklamak düştü.

Bunun üzerine iş yerime varınca büyük bir telaş içinde bizim Hintli güvenlik koordinatörünü voltalar atarken buldum. Bütün uluslararası çalışanlara haber verilmişti ve benim güvenli bir şekilde Tahran'a varıp varamayacağımı merakla bekliyorlardı. Sonuç olarak ben uçaktayken açtıkları hiçbir telefon cevabını alamamış, öğleden sonra geri döneceğiz diye bütün bakanlıklar ve güvenlik tarafından geri çevrilmişlerdi. Ben ofise varınca herkes bir nefes aldı. Ben de artık son zafer nefesimi... Madem PNG –istenmeyen kişi– bile olamıyordum, o zaman herkesin işine yarayacak bir değişim olmalıydı artık bu havaalanı azaplarında. Patronumla oturdum ve nota verilmesi gerektiğini konuştum. Bir yandan da işyerimin genel merkezi Cenevre'ye bu, çok geç kalınmış notanın artık verilmesi gerektiğine, bu prosedürlerin insan haklarına aykırı olduğuna dair bir rapor sundum. Genel Merkez'deki karar mekanizmalarının tepkisi gerçekten şok oldu. Bütün bu yaşananların farkında değillermiş. Bir yandan hükümete nota verilirken bir yandan seni oradan, engelli olduğuna dair tıbbi bir raporla çıkartalım dediler. Kabul etmedim. Edemedim... Yine 'pijama-terlik-televizyon'u, rahatı sevmeyen ikinci tarafım baskın gelmişti. "Hayır" dedim; "Bu günahın vebalini benim bacağım ve koluma yıkamazsınız. Eğer insan haklarına aykırı bir durum yaşanmışsa, bunu olduğu gibi benimle de ilişkilendirmeden cevabını doğrudan vermeniz gerekiyor. Ben, bu durum düzelmeden buradan çıkmam" diye not düştüm. Bunun üzerine olay çözülene dek bana seyahat yasağı getirdiler. Yirmi bir kere yaşadığım bu işkencelerin hesabı artık

sorulacak ve çözümden de herkes faydalanacaktı. Daha ne istiyordum. Önemli bir değişime yol açacağı için o çok sevdiğim, insanlara dokunabildiğim mülteci kampı ziyaretlerimden bile, vazgeçerdim. Geçtim de... Pek de alışık olmadığım ofis ve ev arası bir hayata geçiş yaptım Tahran'da. Ve hayatımın dönüm noktalarından biri olan istisnai acil uçuşum hariç, bir daha hiç ama hiç İran'ın içinde gezinmedim son altı ayımda.

Bu hikâyenin bitişi hikâyenin kendisinden bile trajikomiktir aslında ve benim için bambaşka bir trajedinin içine girdiğim İran'daki hayatımın bu son çeyreğini hayal âleminde gibi geçirdim –ki o vakit henüz bunun son altı ayımın göstergesi olduğunu ve başımıza gelecek felaketin büyüklüğünü bilmiyordum. Sonunda benim işyerim, yerel ofisin diplomatik kalalım tutumu ile genel merkezimizin 'çalışanımızı korumamız lazım' ısrarları üzerine ortada bir yol bularak, İran hükümetine çalışanlarına karşı böyle bir tutumun kabul edilemez olduğuna dair bir nota verdi. Bunun üzerine İran hükümeti, onların sayesinde çok iyi öğrendiğim diplomatik bulmaca gibi dillerine uygun, güzel bir mektupla sonlandırdılar bu krizi! Hem de 'hiçbir yere açılmayan' biçimde... Yahya Kemal'in, o içimi acıtan şiiri, Münir Nurettin'in muhteşem bestesiyle, en sevdiğim musiki eseri olan *Dönülmez Akşamın Ufkundayım*'ın bir nevi film versiyonu gibi, 'arkasında güneş doğmayan büyük kapıya' doğru gönderildi benim ve bütün o işkenceye maruz kalan 'gâvur' kadınların yaşadıkları! O 'şirin' dilleriyle cevaben şunu yazdılar kısaca:

> 'Biz Hanım Şafak'ı ve çalışmalarını çok beğenerek yakından takip ediyoruz. Ancak elimiz kolumuz bağlı. Kimseye ayrıcalık yapamayız. Güvenlik nedeniyle, kendisine havaalanlarına herkesten saatlerce önce gelmesini ve böylelikle bu prosedürü hakkıyla tamamlayabilmesi için yeterli zaman ayırmasını tavsiye ederiz. Kendilerine de saygılarımızı sunarız.'

Bu mektubu da Afgan futbolcularıma gönderilen cevapla beraber çerçeveletip duvarıma astım, büyük bir diplomasi anısı olarak...

Sonuçsuz kalan bu iki senelik mücadelemin üzerine, bir ara Türkiye'ye geldiğimde her zamanki gibi içimi döktüğüm dostlarla buluşmuştuk. Başıma gelen havaalanı işkencelerini sevgili Ömer Uluç'a anlatmıştım dertli dertli. Son olayı dinleyen Ömer, benim buruşmuş, dokunsan ağlayacak suratımı dikkate almayıp, her zamanki esprili yaklaşımıyla bu olayı başka bir noktada çözüme döndürüverdi. "Aaa" dedi; "O zaman, bu böyük –Farsçası bozorg– İran'ın sonunu getirse getirse bir kadın ordusu getirir. Demek ki oraya kadın ordusu girse bir gün ve senin Buşehr'de yaptığını yapsalar, bütün muhafızlar duman olup, taban ayak 'şeytan kadın' diyerek Afganistan'a sığınırlar..." İşte bu da Ömer'in bana hediyesiydi. Sonunda bu olaya da gülmeyi becermiştim sayesinde...

Diğer yandan, daha önce bahsettiğim Japon arkadaşımın Buşehr hikâyesinden bahsetmeden geçemeyeceğim bu bölümü. Ken bir gün Farsça tercümanıyla beraber Ahmedinejad'ın düzenlediği Buşehr nükleer durum gezilerinden birine davet ediliyor. Ve tabii böyle bir daveti her yabancı gazete temsilcisi gibi kaçırmak istemiyor, fakat otobüste yer bulamıyor ve yolculuğu kendisi ayarlıyor. Gidiş kolay olsa da, dönüşlerinde benim o acayip hikâyeyi yaşadığım Buşehr havalimanında uçakları son anda iptal oluyor ve öylece kalakalıyorlar. Ken, bir yolunu bularak kendisiyle birlikte ve tercümanını da yedek uçak listelerine sokuyor; ancak bütün uçaklar da iptal olunca, Ken'le tercümanı her yolcu gibi "Godot'yu bekleme" salonunda yerlerini alıyorlar. Derken ertesi gün Tahran'da çok önemli bir basın toplantısı olan Ken çoktan gece yarısını bulmuş bu bitmeyen yedek yolcu sırasından çıkıp, görevlilere mutlaka o akşam geri dönmesi gerektiğini söyleyip, havaalanı müdürü ile görüşüp görüşemeyeceğini soruyor. Onlar da bu yabancı gazeteciye yardım etmek için müdürün odasına götürüyorlar Ken'i ve Farsça-İngilizce tercümanını. Müdür onları odasına buyur ediyor ve oturtup bir çay söylüyor. Tanışmanın nezaket gereği ilk konuşmalarını yapmaya başlayınca, müdür, Ken'in herhangi bir Asya milletinden değil, Japon olduğunu öğrenir öğrenmez heyecanla, yanında çalışan-

lardan birini bir şey getirmesi için kendi evine gönderiyor. Yardımcısı çoktan yola çıkmışken de adam Ken'e "Benim bir ricam olacaktı, bir konuda bana yardım eder misiniz lütfen?" diyor ve ekliyor; "Ben de size söz, sıranızı öne geçirip ilk gelen uçağa bindireceğim." Ken her zamanki Japon nezaketiyle buna gerek olmadan da seve seve yardım edeceğini ancak uçağa da binmesi mümkün olursa minnettar kalacağını söylüyor ve soruyor; "Ne konuda yardım etmemi istiyorsunuz?" Müdür: "Ben de zaten asistanımı eve gönderdim getirsin diye. Japoncadan bir tercüme konusu vardı da çok önemli bir hususta." Aralarındaki tüm bu konuşmalar, Farsça konuşan müdürden Ken'e ve sempatik Japon şivesiyle İngilizce konuşan Ken'den müdüre tercümanı vasıtasıyla yavaş yavaş gerçekleşiyor. Derken bir saate kadar bir sürü çay, kahve ve salatalıktan sonra –İran'da misafir ağırlanırken, en çok salatalık sunulur meyve gibi... Ben hükümetle olan toplantılarda bile bütün olarak önüme konan körpecik uzun salatalıkları nasıl en kibar yiyebilirim diye kara kara çok düşündüğümü hatırlarım– sonunda evden beklenen eşyayı getiriyor müdürün yardımcısı...

Müdür, gelen Japonca kitapçıkları eline alıp, Ken'e dönerek "İşte hepsi burada, benim yeni aldığım Japon çamaşır makinesinin kullanma kılavuzu... Bir zahmet çevirirsen çok mutlu olurum. Ardından da hemen sizi bir uçağa bindireceğiz" deyip, Ken'in eline kalın bir tomar kullanma kılavuzu veriyor. Bundan sonrası benim zaman zaman canım sıkkınken bile hatırlayınca gülümsediğim bir 'sürreal' tercüme olayına dönüşüyor. Ken şaşkınlığını belli etmemeye çalışarak, verdiği sözü yerine getirmeyi de kendine görev bilip, oturup tek tek Japoncadan okuduğu kullanma kurallarını ve teknik bilgileri çevirmeye başlıyor Japoncadan İngilizceye. O her "Bu düğmeye basınca çamaşır makinenizin kapağı otomatik açılır. Renkli çamaşırları bu modda yıkarsanız. Yumuşatıcı hanesi sağdan ikinci bölmedir" gibi cümleler kurdukça, bunları tercümanı ter dökerek İngilizceden Farsçaya çeviriyor ve müdür de tek tek Farsça alfabeyle kuralların, işaretlerin yanına not ediyor. Tabii, saatler süren bu 'yüz-

yılın tercümesi' kullanma kılavuzları bitene dek devam ediyor. Artık hava aydınlandığı erken bir saatte sona varıyorlar. Müdür çok teşekkür ederek onların eline çoktan üçüncü kere inmiş uçak için biniş kartlarını sıkıştırıyor.

Ken ne olduğunu anlamadan kafasında o güne dek bilmediği binlerce çamaşır makinesi düğmesi ve bilgisiyle afallamış biçimde uçağa binerken, bir daha yetkililere hiç gitmeyeceğine dair söz veriyor kendine. Tercüman ise başına gelenlerin şaşkınlığıyla birlikte kendini kutluyor, bu görevi bile becerdiğini ve zamma layık olduğunu düşünerek...

AZINLIKLAR

Bir ülkenin medeniyet seviyesini yine insan göçlerinden kolaylıkla anlayabilirsiniz. İnsanlar topraklarında huzuru ortalama bir seviyede bulabiliyorsa, evlerinden göçmezler. Eğer savaş durumlarında sınırı geçme, başka bir memlekete yoğun göçler, ilticalar oluyorsa, insan o topraklarda yaşamını daha özgür ve güvenli sürdürebilmek için kendine bir umut bulmuştur. Bir ülkeden ilk önce o ülkenin belirlediği standart vatandaşlık kimliğine göre azınlık gruplar göç ederler; kendilerini o toprağa ait hissetseler de göç kaçınılmaz olmuştur bir şekilde. Çünkü demokratik olmayan rejimlerin ilk baskı mekanizmaları hemen 'öteki' kategorisindeki insanlara yönelir. Mülkiyet haklarından, oy hakkına, dini ibadetlerinden, kültürel, sosyo-ekonomik bütün değerlerine dek onları çoğunluğa benzetme ya da yok etme çabasıyla hakları ellerinden tek tek alınır. İzole edilirler. İran'da çok övündükleri çok kültürlü eyalet sistemi vardır mesela. İran yönetimi kimi zaman övünerek, "Kürtler, Azeriler, Hıristiyanlar, Zerdüştiler, Yahudiler, bir arada mutlu mesut yaşıyoruz" der. Bir de iki üç gayrimüslim meclis üyesine, esnafa işaret ederler. 2000 yılında Hatemi dönemindeki ilk gidişimde edindiğim ve kabullendiğim ilk izlenim de buydu

Ayrıca o zamanki turistik ziyaretlerimde İsfahan'da ünlü ressam Ayvazovski'nin o güzelim İstanbul siluetlerini görmek için gittiğim, bir kısmını duvarlarında asılı barındıran Vank Kilisesi'nde de oranın rahibiyle sohbet ettiğimde, gayrimüslim azınlık olarak her şeylerinin yolunda olduğunu, duvarlar arka-

sında kendilerine, kendi özerk alanlarının verildiğini söylemişti. Kilise içinde, kendi kulüplerinde ayin için kendi şaraplarını üretip içmelerine bile izin veriliyordu. Devlet televizyonunun herkesin diline göre başka etnik bölgelerde başka dillerde yayın yaptığını da öğrendiğimde, Türkiye'ye kıyasla demiştim ki "Vay be, demek böyle bir arada yaşamak da mümkün..." Tabii bu kısa bir süreliğine İran'a ayak basmış bir turistin düşüncesiydi. O sırada gözden kaçırdığım şey, özgür bir vatandaş olma hakkıyla, özerk ve izole azınlık olmak arasındaki çizgiydi; 'duvar arkasında müsaade edilen yaşam' farklıdır çünkü. Oraya 'evim' olarak ikinci gidişimde, İran'ın aslında bastırma usulüyle ve bir iç propagandayla bir arada tutmaya çalıştığı bütünlüğüyle ilgili sıkıntıları olduğunu anladım.

Bu konuda hiç unutamadığım bir iki kişisel gözlemim var. İkinci gidişimde Ahmedinejad'ın seçilmesiyle sonuçlanan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin eli kulağındaydı. Bütün Tahran halkı Hatemi döneminde yaşanan reform sürecinden feyz almış bir şekilde, hızla oylarını kullanmak için hazırlıklara girişmişken, seçim gününe yakın bir vakit gazeteci bir dostumla bu çok kültürlülük meselesini konuşuyordum. Oy kullanmada gayrimüslim vatandaşların oy kullanma hakkı da sohbetimize konu olunca, bana eliyle yakınlardaki bir okul binasını göstererek; "Bak, şurada gördüğün okul var ya, orası özel olarak onların (Ermeni, Yahudi, Bahai, Zerdüşt...) oy kullanması için ayrıldı" dedi; "Gördüğün gibi, demokratız biz" dercesine... Birden duyduklarıma ve bu sözlerin demokrat bildiğim bir dostumun ağzından çıktığına inanamadım. İnsanlara, dinlerine göre ayrı yerlerde oy kullandırılan bir 'eşit vatandaşlık hakkı' ve 'demokrasi'yle ilk defa karşılaşıyordum! İran'daki rejimin yarattığı baskı ve yasak ortamında, en demokrat kesim bile bir değer ve kavram kaymasına uğramış diye düşünmüştüm. Eşitlik ilkelerine ve insan haklarına uymayan, ciddi bir ayrımcılığın göstergesi olan bir uygulamanın, övünülecek bir şey gibi görülmesi beni çok şaşırtmıştı. İlk şoku atlattıktan sonra, durumu ancak espri yaparak kurtaracağımı anladım ve dedim ki "Böyle bir uygulamayı ilk defa duyuyorum. Rejimin, gayrimüslim vatandaşlara yönelik özel

bir tekniği herhalde... Herkesin eliyle gösterdiği ve oy yerleri olduğunu bildiği bu eski okulun arkasındaki nehirde herhalde seçimden sonra bir sürü geçersiz oy pusulası yüzüyordur!" Belki, kendisine bu durumun acayipliğini, böyle yarı şaka yarı ciddi bir tavırla anlatabilirim diye düşündüm. Tepkisinden, bu ayrımcı tutumu sorgulamasına mı yoksa daha da övünmesine mi yol açtığımı anlayamamıştım...

Azınlık meselesi konusunda gerçek duyarlılığım Hrant Dink ile başlamıştır. Ve burada onun sözlerinden alıntı yapmak isterim: "Demokratik ülkelerde çoğunluğun yanında azınlık olarak yaşamak bir keyif unsuru belki. Demokrasisini üretememiş ülkelerin bahçesinde ise, tek renk çiçeklerin yanında bir diken, kökünden sökülüp bahçe duvarının dışına atılması gereken bir yabanotu sanki. Azınlık olmanın yaşamsal bir tadının olduğuna inananlardanım. Bize "Nasıl bir tat?" diye soracak olursanız, cevabım şu: "Eğer özgürseniz ve kendinizi güvende hissediyorsanız –ki biz hiç böylesini yaşamadık– herhalde çok tatlı bir tat. Yok, eğer değilseniz, müthiş bir acı. Bazen özgür, bazen değilseniz, o zaman da ekşi mi ekşi –çoğunlukla bizim yaşadığımız gibi. Azınlık olmanın tadı, tat alanların yetisinden çok, tat verenlerin yetisiyle, güveniyle doğrudan ilişkili. Sorun aslında azınlıkların değil, çoğunlukların."

İşte çok kültürlü olduğunu iddia ettiği mozaiği ve sistemiyle övünen İran rejiminde de işler aslında oldukça ters gidiyordu. Hayat boyu hayranı ve insan hakları alanında öğrencisi olarak kalacağım dünyanın ilk Nobel Barış ödüllü Müslüman kadını Şirin Ebadi'ye de rejimin yaptıklarını görünce azınlık meselesinin o kadar da güllük gülistanlık olmadığı daha bir anlaşılıyordu. Hükümet Ebadi'nin başkanı olduğu İnsan Hakları Savunucuları Merkezi'ni faaliyet ruhsatı olmadığı gibi son derece uydurma bir gerekçe ile kapattı. Ayrıca Ebadi, *BBC*'ye, artık açıkça takip edildiğini ve çalışmaları nedeniyle ölüm tehditleri aldığını anlattı.

Aslında hükümeti en çok kızdıran, İran ve Kanada vatandaşı gazeteci Zehra Kazemi'nin gözaltında ölümünün aydınlatılması

için giriştiği mücadele olmalıydı. Ebadi, tam Kazemi'nin davası ile uğraşırken bu kez 1999 yılında bir gösteri sırasında gözaltına alınan muhalif öğrenci Ekber Muhammedi'nin açlık grevi sırasında öldüğü haberini almış ve olayın açıkça soruşturulması çağrısında bulunmuştu.

Durduk yerde derdest edilip, tutuklanan, suçu, cezası belli olmadan günlerce, aylarca gözaltında ve sorguda tutulan İran'daki barışçıl din grubu Bahai azınlığının hakları için de çabalıyordu Ebadi. Hapsedilmiş birçok aydının, sanatçının insan hakları davalarını yürütmeye devam eden Dr. Ebadi'nin, tüm bunları kendine dert edinip verdiği hukuk mücadelesi, rejimin, gayrimüslim yurttaşlar konusundaki tutarsız ve hoşgörüsüzlüğünü açıkça gösterivermişti. Son olarak bu davalara hassasiyetinden dolayı, onun Bahai olduğunu ima eden mollalar meclisi, bu yolla, Müslüman olduğunu çok iyi bildikleri Şirin Ebadi'nin hayatına karşı sinsi ve gayriresmi bir fetva vermişlerdi. Böylelikle ellerini hiç 'bulaştırmadan', onun bir linç kurbanı olmasını sağlayacaklardı. Bütün ailesine hiçbir iddianame olmadan yaptıkları işkenceler de eklenince, Dr. Ebadi yıllar süren insan hakları mücadelesini de yanında taşıyarak, sevdiklerini, o çok bağlı olduğu toprağını bırakıp sürgüne gitmek zorunda kalmıştı.

Dr, Ebadi'nin rejim tarafından zorlandığı sürgün, bana hep Ahmet Abi'yi hatırlatır: Ahmet Kaya'yı da biz böyle kaybetmiştik... Türkiye'nin güzelim bir müzisyenini sürgünde tek başına ölüme göndermiştik. Bir parçamızı da onunla birlikte öldürdüğümüzü anlamadık bile. İran'da keşfettiğim başka bir şey de biz Ahmet Kaya'yı bağrımızdan söküp atarken, yasaklar içindeki İranlı komşularımızın onu bağırlarına basıp yaşatmaya devam etmesi olmuştu. Özellikle Azerilerin Türkiye'den sınır ötesi alışveriş fırsatlarını değerlendirip ülkeye soktukları kasetleri, CD'leriyle, taksilerde, bakkal çakkal işlerinde günlerini onun türküleri, şarkılarıyla renklendiriyorlardı. Bindiğim taksilerde beraber 'Şafak Türküsü' söyleyip, memleket özlemimi paylaştığım çok taksici ahbabım olmuştur. Kaza geçirdiğim dönemde –ki, o zamanlar vejetaryendim–, hırpalanmış kemiklerim

kendine gelsin diye beni Çilek Sokak'taki sevimli stüdyosunda elleriyle yaptığı kebaplarla besleyip, et yemeye alıştırması da kebap dışında pek seçeneğiniz olmayan İran'daki 'etçil' hayatıma hazırlık olmuştur.

İran ve azınlıklar konusunda bir diğer çarpıcı gözlemim de Ahmedinejad seçilip başa geldikten sonra oldu. Bir gün oldukça kontrollü haber yapan İran gazetelerinin birinde birden bir haber çıktı; mecliste ciddi ciddi yeni bir kılık kıyafet düzenlemesi tartışıldığına dair. Ahmedinejad'ın bu tasarının destekçisi olduğu da söyleniyordu. Vatandaşlar birbirini daha iyi tanısın, daha uyumlu ve güvenli bir toplum için kadın erkek herkesin dinine göre siyah, lacivert çarşafları, cübbeleri, resmi üniformaları yahut kapalı, kravatsız, uzun kollu olması uygun görülen takımlarının üzerine, yakalarına dinlerine göre düzenlenmiş farklı renklerde yıldız işaretleri takmalarıydı bu tasarının özü. Zerdüşt, Hıristiyan, Yahudi, Bahai herkes için ayrı renkler çoktan düşünülmüştü bile! Hitler Almanya'sını çağrıştıran bir tasarı... Bir şekilde yabancı basına sızan bu haber, biz böyle bir şeyin nasıl dile getirileceğini bile anlayamamışken birden çığ gibi büyüdü. Nasıl böyle bir şey olabilirdi diye yankılar sürerken, birdenbire tasarı İran basınından yok oluvermişti. Yalanlandı, bir şeyler dendi, kekelendi ve sanki hiç olmamış gibi davranılmaya devam edildi. Birkaç gayrimüslim vatandaş da özel olarak konuşturuldu, "Ülkemizde böyle bir şey yok. Biz halimizden memnunuz" diye. Uluslararası çalışanlar olarak biz İran'daki yabancılar tabii ne zaman böyle yorumlar duysak kim bilir hangi haklarını korumak için bu sözleri sarf eden gayrimüslim İran vatandaşlarının can ya da mal derdinde olduğunu anlar, bütün sözleri 'kendini savunma' zorunluluğu içinde anlamaya çalışırdık.

Hrant derdi; "Birilerinin bizim Ermenilerimizi pohpohlamalarından da, 'içimizdeki hainler' kışkırtmalarından da bıktım. Normal ya da sıradan yurttaş olduğumu unutturan, aşağılanarak dışlanmışlıktan da, boğarcasına kucaklanılmaktan da usandım. Ne eşit yurttaşlarız, ne de Lozan'ın tanımladığı azınlıklar..."

Kuşkusuz İran'da pek meşhur olduğu üzere kılık kıyafet meselesi azınlıkları tanıyalım işgüzarlığına bağlı bir durum değildi. Adı üstünde İslam Cumhuriyeti... Esaslarını kılık kıyafete göre çizmiş. Bütün büyük politik tartışmalar kimin İslam'a daha uygun ya da uygunsuz giydiği üstüne şekillenir burada. Sadece kılık kıyafetle kalsa iyi... Bıyık, sakal, her birinin her şekli burada bir ideolojiyi temsil eder. Kişisel görünümünüz aynı zamanda politik ifadenizdir. Bilmem size bir şeyler hatırlatıyor mu?

Bizim Etiler gibi bir semt olan Kuzey Tahran'da kimi genç erkeklerin tuhaf saç kesimleri ile dolaştığını görmek mümkün. Kuzey Tahranlı kimi genç kızlar da, başörtülerini iğreti takarak nasıl yaşamak istediklerini gösterirler. Ama rejim için saç ve saçı örtme biçimi gerçek bir tehdittir ve rejime isyandan sayılır. Bu gençler yakalandıklarında siyasi suçlu olarak yargılanırlar, 'delikanlı' veya 'asi' gençler olarak değil...

Elbette Kuzey Tahran dışında kalan uçsuz bucaksız İran topraklarında İslam Cumhuriyeti'nin vatandaşı olmaktan gurur duyan ezici çoğunlukta bir gençlik olduğunu da belirtmek gerekir. Onlar da kim olduklarını topluma göstermek için kirli sakalları ile dolaşırlar. Genç kızlar ise örtünme yasaklarının çok ötesinde gönüllü ek örtünmelerle rejime bağlılıklarını sunarlar.

Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı erkeklerin saçlarını nasıl kestirmeleri gerektiğiyle ilgili bir rehber kitapçık yayınladı. Kısa sade kesilmiş erkek saçının 'makbul', kuyruklu kesilmiş olanların ise 'gayri makbul' olduğunu topluma bir kez daha hatırlattı. Bakanlık, kitapçıkla yetinmedi ve rejime göre 'makbul' olan ve olmayan erkek saçı kesimlerini 'iffet ve örtünme' başlıklı bir konferansta açıkladı. İslam Cumhuriyeti'nde ne rehber kitapçıklar ne de konferanslar rahatlatabilir yetkilileri... İşler ne zaman kötü gitse kılık kıyafet denetimi birkaç kat artırılır.

Ayak bileğini gösteren pantolon, vücuda yapışan manto giyen ya da perçemi görünen kadınlar ya uyarılır ya da tutuklanır. O sıradaki Basijin ruh haline göre değişir bu...

Toplumu ahlâksızlığa sürükleme ihtimalinden ölesiye korkulan kıyafet mücadelesi sadece kadınlarla sınırlı kalmaz. Uygun-

suz giyinen erkekler de uyarılır ya da tutuklanır. Yasaklardan hayvanların nasibini almamış olmasını beklememelisiniz. Sokaklarda köpekleriyle dolaşanlar da cezaya tabidir. Ev hayvanını sokakta dolaştırmanın halkı ahlâksızlığa teşvikle ne gibi bağı olduğunu soran kimse de çıkamaz. İslami yasalara göre, karşı cinsten insanların, akraba olmadıkça, halka açık yerlerde ya da ev toplantılarında bir araya gelmeleri yasaktır. Sadece kadına uygulanan birçok yasak gibi erkeklerin bisiklete binmeleri serbest, kadınların ise yasaktır. Kamuya açık yerlerde Batı müziği çalınması yasaktır. Yasaklar da o kadar çok ayrıntı var ki, en sadık rejim yurttaşı bile istemeden de olsa bir günde en az birkaç kez yasakları çiğnemek zorunda kalır.

Tahran Emniyet Müdürü yasaklar konusundaki en hassas devlet görevlisidir. Çünkü malum uygunsuzluğun esas yatağı Tahran'dır. Müdür bu hassasiyetine sadık kaldığını kanıtlamak üzere İran'ın bütün tekstil üreticileriyle toplantı yaparak, 'İran yasalarına uymayan giysi üretmemelerini' istemişti.

Bütün bu cansiperane çabaya rağmen Tahran yasakları bir türlü istenen sonucu vermiyor, yetkilileri sık sık endişelendiriyordu. Göreve başlamamdan bir yıl kadar önce (2004 yılının Haziran ayında) kalyun (nargile) resmen yasaklanmış ama ben geldiğimde adeta hiç yasaklanmamış gibiydi.

Bana anlatılanlara göre devlet kamu sağlığı gerekçesi ile yasaklamış ama yorumlayanlar açısından kalyun, kahvelerin önünde meyve aromalı tütün kokusu ile bohem bir özgürlük havası yaymış olmaktan yani toplumsal yozlaşmaya katkı sunmaktan suçlu bulunmuştu! Toplumsal yozlaşmaya karşı bu büyük hassasiyete tanık olunca insan ister istemez devletten deprem çalışmalarında da hassasiyet bekliyor. İran dünyanın en aktif fay hatlarından birinin üzerine kurulmuş durumda ve gerçek bir deprem ülkesi. Bu durumda deprem üstüne büyük bir uzmanlaşma ümit edilebilir; elbette bu nafile bir ümit! Söylentilere göre devlet deprem acılarını yaklaşık on milyon bağımlısı olduğu söylenen afyona göz yumarak teselli ediyor.

HRANT'IN ZİYARETİ

En zor zamanlarımdan birinde beni ziyarete geldi Hrant; İran'daki son altı ayımı kapsayan güvenlik maceralarımın son noktası Buşehr'de yaşadıklarımın üzerine, ziyaretini bir konferansla birleştirip gelmişti. Benim ilk uzun vadeli işim, Türkiye'nin ilk Türkçe-Ermenice haftalık gazetesi *Agos*'un yazarlığıydı. Geçirdiğim kazanın üstüne, bana ilaç gibi gelen *Agos* köşe yazıları için imkân sunan Hrant Dink'ti... Çocukken maaşlı çalışanı olduğum İstanbul Şehir Tiyatroları, birkaç gençlik dergisi ve ilk *Milliyet Doğan Kardeş Çocuk Dergisi*'nde sevgili Yalvaç Ural'ın yayın yönetmenliğinde yayımlanan yazılarımı ve birkaç film projesini, cep harçlığım için tercümanlıklarım gibi küçük işlerimi saymazsak, benim ilk uzun vadeli işim *Agos*'taki köşe yazılarımla başlamıştı. Bu da ufaklığımdan beri hayatımızda olan Hrant Abi'mi benim resmi patronum yapmıştı. Uzun ailevi dostluğumuzdan dolayı da, bir türlü ne o benim patronum, ne de ben onun çalışanı konumuna oturabilmiştik. Evlatlarından beni ayrı görmez, ondan harçlık gibi alırdım birikmiş köşe yazılarımın parasını; zarfta harçlık almaya gider gibi ben giderdim yanına her Türkiye'ye geldiğimde.

Londra'daki öğrencilik hayatımdan, gurbetten eve gelişimin anlamı, bu minik, ekonomik kaçışlarımla daha da güzelleşmişti. Her geldiğimde bir diğer evim *Agos*'a uğrardım ilk durağım olarak. İstanbul harçlığım bu küçük yazılar sayesinde hazırdı. Hrant, kendimle gurur duymamı da sağlardı. Sınavlarımın bolluğu yüzünden saçmaladığım yazılarımı bile över, hiç müdahale

etmez, ne yazarsam yazayım beni istediğim konuda yazmam için cesaretlendirirdi. O zamanki konularım tabii uluslararası ilişkiler bölümündeki derslerimle ilgili konular oluyordu. Biraz da işin kolayına kaçıp, Londra'daki hayatımda gözlemlediğim her şeyi, yazdığım tezlerin içindeki araştırma konularını yazıyordum paralel olarak. Bazen Kıbrıs, bazen Avrupa Birliği meseleleri, belediyecilik konuları, iltica, ilgimi çeken yazarlar, yazar Saroyan ve Puşkin kulüplerine üyeliğim dolayısıyla katıldığım okuma günleri, bazen de bir yandan masraflarımı gidermek için yaptığım tercümanlık ve işkence kurbanları için gönüllü olduğum tıbbi merkezden iç kanatan anılar... Her şey vardı konularımın içinde. En fazla da Türkiye'ye, dostlarıma duyduğum özlem...

Köşemin adını koyma seçimini de bana bırakan Hrant, memleketim burnumda tüttüğü için koyduğum, fazlasıyla klasik 'Gurbet Yazıları' ismini de hemen kabul etmişti. Meğer böyle özlem içinde olduğumu hemen ele veren köşe yazımın başlığına çok dertlenmiş, memleketimizi bu kadar özlediğime içi yanmıştı. Bunu bana, İngiltere'den ilk gelişimde bir kenara çekip söylemişti. "Bak kızım, eğer oralarda çok yalnız, tek başına hissediyorsan, burada herkes, ülken seni kucaklamayı bekliyor. Bizim burada köşene devam et ya da etme ama gel memleketine, eğer ciğerin yanıyorsa özlemle" demişti. Ben de her zamanki ikinci yanımla cevap verip, gurur yaparak; "Yok canım, iyiyim ben. 'Gurbet Yazıları' dedim çünkü başka bir şey bulamadım. Şimdi benim engellerimi aşıp, diplomamı alıp memleketime öyle dönmem gerekir. Böyle burslar, şanslar herkese nasip olmuyor. Değerlendirip sonunu getirmem lazım" diye cevap verdiğimi hatırlıyorum. Hâlbuki ne gereksiz sözler; çok özlüyorsan kabul et ve dön işte!

Agos'ta bize ev usulü patates yemeği yapan bir teyzemiz vardı. Daha doğrusu bana. Ben her ziyaretimden bir gün evvel Hrant'a haber verirdim son dakika geleceğimi. Baskı için sabahlamış olsalar bile beni beklerdi hoş geldin demek için ve mutfak müdürümüz can ciğer teyzemize de geleceğimi müjdeleyip 'patates yemeği' yaptırırdı. Her gittiğimde hiç eksik olmadı. Ne

var demeyin salçalı patates yemeğinde. Fakirlikle, yoldaşlıkla, nedense yurttaşlıkla özdeşleşmiş bir yemektir; benim de en sevdiğim. Nedeni yok. Burnumu sızlatan memleket kokusu gibiydi.

O zamanki yayın yönetmenimiz Karin Karakaşlı da, ilk köşe yazım yayımlandığında "Ay ne güzel, bir güvercin gibi kondun, tazecik, gazetemize hoş geldin" deyivermişti bütün dostluğuyla. O sıralar *Agos* bugünkünden daha yalnızdı. Ben Musa Farhi'nin deyimiyle ilk genç Türk olarak konmuştum gazeteye, hem beraberlik düşüncesi hem de kendi yaralarımı sarmak için... "Güvercin gibi..." demişti Karin. Güvercin gibi... Sonradan başımıza, Türkiye'nin başına kâbus gibi çöken, Hrant'ın bizden sonsuza dek koparılmasından önceki son yazısıyla simgeleşmiş güvercinler... Beni nasıl da kucakladıklarını düşünerek, hep garip bir hüzünle ve nostaljiyle anarım o ilk hoş geldini... Bugün bile cinayet kelimesini yazamamamdan anlıyorum ne hissettiğini Hrant'ın 'ruh halimin güvercin tedirginliği' diye isimlendirdiği Şişli'deki küçük evimiz *Agos*'taki 19 Ocak tarihli 'final' yazısmda. Hâlâ 'son' kelimesini de kullanamadığımı bu satırlarla tekrar keşfediyorum, gittiğini kabullenemediğimi de...

"Kendimi bir güvercinin ruh tedirginliği içinde görebilirim, ama biliyorum ki bu ülkede insanlar güvercinlere dokunmaz." Hrant Dink, 19 Ocak 2007... Bu yazının üzerine güvercinlere taş atanlar da, onları barutlu sapanlarla öldürenler de çıktı, testereyle kesenler de... Ama bir o kadar da, sessiz ve anlamlı büyük bir yürüyüşü de oldu Türkiye'nin her bir yerinden yalınayak, çıplak vicdanlarıyla Hrant'ın o uzun, ince vedasına katılanların... İşte ben o yürüyüşe İran'dan koşup gelmiştim ve geldiğim Pers topraklarında güvercinler bile yoktu. O gelişim, İran'dan Türkiye'ye birkaç ay sonra gerçekten bir daha dönmemek üzere çıkışımdan önce, havaalanı fobimi bir yana bıraktığım son uçuşum olmuştu.

Hrant'ın İran'a ziyareti de benim çıkışımın son habercisi olmuştu sanki. 2006'nın sonlarına gelmiştik. Ben son zamanlarda başıma gelmedik kalmayan havaalanı vukuatlarımın artık son damlasına erişmiş ve bu uzun savaştan bezginlik ve bitkin-

lik içinde İran'da seyahat yasağım olan bir hayata mahkûm bir şekilde ofiste günlerimi geçirmekteydim. Derken, günlerden bir gün, hani öyle her şeyinizi kaybettiğinizi, yapayalnız olduğunuzu hissettiğiniz günlerden birinde telefonum çaldı. Aaaaa, karşımda Hrant. Hem de yerel bir telefon numarasından arıyor. Bir konferans için Tahran'daydı, hem de beni görür diye kabul etmişti. Ama hemen bana haber vermek istemişti. Bir sonraki gün, bizim işyerinin dibinde olan Ermeni Ararat kulübünde öğle yemeği ve konuşması vardı. "Tamam" dedim hemen, buluşmaya. Ertesi gün tatil günü Cuma'ydı, gidiverdim yanına erkenden. Öğle yemeği konuşmasından evvel buluştuk. Haberlerimi, Tahran hayatımı merak ediyordu. Kulübe varır varmaz kapıdan konukları olan Hrant'ı aradılar içeri girmem müsait midir diye sormak için. O da karşılığını kapıya gelip beni kucaklayarak verdi. Bir yandan da mantolar, başörtüleri içindeki halimi ilk defa görmenin şokunu geçirerek. O ana dek herhalde hâlâ İslam Cumhuriyeti'nde yaşadığımızı anlayamamıştı her geçici misafir ve turist gibi. Beni zorunlu çarşafımın içinde görmek ona da garip gelmişti. "Tesettüre mi girdin?" dedi. Ben de "Yok Hrant'çığım. Burada her alanda zorunlu tesettürlüsün" dedim. Kucaklaştık. Kulübün içine girince artık istersem çarşafımı çıkartabiliyordum. Ermeni Ararat Kulübü'nün duvarları arkasında bir sıkıntı yoktu. Nitekim öyle de oldu, İran'da kapalı kulüp duvarları içinde Ermeni kökenli Türkiye yurttaşım Hrant sayesinde özgürlüğümü az da olsa tadabilmiştim. Bu rahatlığı bunun dışında bir tek büyükelçilikler ve diplomatik sınırlar içinde olan işyerim ve evim sağlayabiliyordu.

Derken, Ararat kulübünün duvarının arkasında kendimi özgür buluverdim. Hrant'la hasret giderirken, tabii en taze yaram olan Buşehr havaalanındaki 'şeytan' anımı da yarı gülüp yarı ağlayarak anlatıverdim. Öğle vakti geldiğinde hâlâ birbirimize doyamamıştık. Ve Hrant'ın konuşma yapma vakti de gelmişti. Ayağa kalkıp her zamanki spontan zekâsı ve espritüelliği ile diasporaya hep tekrarladığı "Bu inadı, bu sertliği bırakın... Asıl Ermenistan'daki fakirliğe bakın. Ayrıca buradan İran kışkırt-

masıyla Türkiye'ye, Türklere enerjinizi harcayacağınıza, siz önce yaşadığınız ülkenin içinde vatandaşlık haklarınızı aramak için mücadele verin. Ne biçim bir despotluktur bu. 'Bana dokunmayan yılan bir yaşasın diyerek' korkular içinde rahat olduğunuzu iddia ettiğiniz ülkenizin durumunu şöyle özetleyeyim..." dedi ve birden benim ona anlattığım son kabusum olan Buşehr havaalanında yaşadıklarımı, protez bacak ve kolum yüzünden başıma gelenleri, güldüren nüktelerle de süsleyerek bir güzel anlattı. ve sonunda bana bakarak şöyle ekledi; "İşte benim memleketlim, Türk kızımız Şafak. Şafak'ımızın hepinizi toplasanız sizden fazla cesareti var. Bak kalkmış tek başına, hem de yurttaşı bile olmadığı bu memlekette yaşayan başkalarının da işine yarasın diye insan hakları ihlaline karşı protestolarını yapmış... Bacağını kolunu almışlar, Şeytan demişler, alıkoymuşlar, hiç dinlememiş. Siz de kendi memleketinizde duvar arkasına sığınıp hiçbir şeyi görmezden gelerek "Biz rahatız, problemimiz Türkler" diyorsunuz ve sadece nefret politikaları düşünüyorsunuz. Ermenistan'ı düşünün, iki halk arasında empatik bir çözüm bulmaya, yaraları sarmaya çalışın."

Biz Hrant'la seneler evvel Akdamar Kilisesi içinde aynı şeyleri söylemiştik. Kiliseyi tekrar hayata geçirmek için koyacağımız her tuğla iki toplumun arasında ruhlarımızı onarma projesiydi aslında.

Ve ben böylece Hrant sayesinde İran içinde ilk defa hakkımı, ne kadar kapalı duvarlar arkasında olursa olsun açık açık savunan bir anı da edinmiş oldum. Birkaç günlük gezisi sonlanınca döndü Hrant. 2006'nın sonundaydık, başımıza gelecekler den habersiz... Uğurladım onu. Bu 19 Ocak'taki vedasından önce son görüşmemiz oldu. Bana ayrılırken şu İran notlarımı, kısa kısa yine *Agos*'a yazmamı tembih etti. İşimin doğası gereği yazılar yayımlayamıyorduk. Eee, takma isimle yaparız olur biter diye konuşmuştuk. Bir de en son Noel'ini kutlamak için aradığımda konuştuk. Yine tekrarladı; "Hadi yazını bekliyorum. Ne olur senin şu şeytan hikâyesiyle başla. Millet de İran'da neler oluyor bitiyor hem anlasın hem de biraz gülsün. Hiç kimse için-

de yaşayıp böyle senin gibi insan hakları bakışıyla gözlemleyemediği için sınır komşumuzun geçirdiği zamanları bilmiyoruz. Ayrıca insanlarımızın gülmeye ihtiyacı var. Hadi bizi, *Agos*'u güldür Şafak..." demişti.

Hrant'çığım, bak şimdi yazdım o ve onun gibi birçok hikâyeyi. Tabii ki bütün gördüklerim, yaşadıklarım, hayatımı, bakış açımı değiştiren İran yolculuğum, bu küçük el kitabına sığmayacak. Ama en azından başladım; gerisi de hayatla beraber gelir... Bir gün herkesle paylaşma fırsatım olur.

Diğer yandan artık kendi işyerim tarafından beni korumak için getirilmiş ülke içi seyahat yasağım olan İran'da, Tahran'daki ev ve ofis arası hayatıma devam ediyordum. Sahadaki iş gezilerimden kopartıldığım için, kendime başka meşguliyetler bulmuştum. Pek sevdiğim Japon dostum Ken ve eşi Mami, bana bir gün dert yandılar. Orta ve ilkokul çağındaki kızları ve oğulları da dâhil olmak üzere, diplomatik nedenlerle veya iş için burada bulunan Japon ailelerin çocuklarının çok büyük bir kültür şoku yaşadıklarını paylaştılar. Küçük kızlar başları kapalı, sokak hayatları olmadan, evlerinin duvarları arasında geçirdikleri hayatlarında şok geçirirken, oğlan çocukları da enerjilerini nasıl nereye yönelteceklerini bilemiyorlardı. Hiç balık kültürü olmayan bu ülkede, celo-kebap dedikleri ve İranlıların enfes üzümlü, safranlı çeşit çeşit pilavları ve etleriyle sunulan bu yemek kültüründe, çocuklar evlerindeki tadı bulamıyorlardı. Hem bana, hem Tahran'da kendi dünyaları içinde kaybolmuş Japon çocuklara hoşluk olsun diye, bir Cumartesi günü, beni, çocukların Japoncayı unutmamaları için kendi çabalarıyla kurdukları minik okullarında, insan hakları ve uluslararası insani işlerle ilgili ders vermeye çağırdılar. Bu bana hobi oldu. Japon çocuklarım da ellerinde özel baskı kâğıtları ve mürekkepleriyle benim evime, yazmaya her zaman çok imrendiğim Japon kaligrafisini öğretmeye geleceklerdi. Böylelikle karşılıklı ziyaretlerimiz başlamış oldu. Derken bir Cuma günü, kaligrafi eğlencesi için evime gelen küçük Japon dostlarımla yazıp çizdikten ve hep beraber eğlendikten sonra o korkunç haber geldi. Hrant'ı vurmuşlardı. Ben bunu ilk olarak, garip bir şeyler olduğunu his-

settiğim telefonuma sessizce düşen bir mesaj üzerine aradığım annemin telefonuna çıkan Gülten Kaya'dan öğrendim. "Bir şey olmadı değil mi? Nesi var, annemle konuşmak istiyorum..." dediğimde inatla, Gülten "Maalesef Şafak'çığım, annen şu anda morgda..." diyerek gerisini anlamayı bana bıraktı. Gece yarısı ilk uçağa dek...

İran'da dediğim gibi, banka kartımız, banka hesabımız olamadığı ve kredi kartı kullanamadığımız için, havaalanından biletimi alabileyim diye, aşağı katımda hep bana sahip çıkmış komşularım eli kulağında olan doğum zamanı için hastaneye ayırdıkları paradan bana ödünç verdiler. Bu acımı, tek başıma, vakarla yaşamama bile izin yoktu bu ülkede. Tek yapmak istediğim uçağın saatine dek kendi kendime olmak, ağlayacaksam ağlayıp, hatıralarımla uğraşacaksam da onu yapmaktı. Her şey zor, her şey insanın daha kolay, daha rahat yaşamasına tam ters tasarlanmıştı. Neden kendi alın terimle kazandığım param varken, böyle acılı bir anımda gidip para istemek durumunda kalmalıydım ki sırf o kadar çok parayı bir torbada evimde saklı tutmadığım için hem de. Neyse, sessiz sedasız beni hep kollayan bu tatlı komşu çift, gene aynı incelikle bana doğacak çocuklarının hastane masrafları için ayırdıkları bir torba 'Humeyni'den bir kısmını verdiler.

Her İran Mehrabad Havaalanı'ndan kalkan ve inen uluslararası uçak gibi, o geceki uçuş da sabah üç sularındaydı. Kimse gideni geleni ve İran'a uçuş olduğunu görmesin diye tasarlandığını düşünürdük bu karanlıklara saklı uçuş saatlerinin. O gece o kadar bitkin ve umutsuzdum ki havaalanında neremi nasıl parçaladılar, bana ne yaptılarsa umurumda olmadı. Kafamdan silmişim gitmiş. Önemli olan bir an evvel Hrant'ın yanına gitmekti. Evime gidiyordum. İstanbul uçağına biner binmez, o geceki duygularımla artık içinde nefes bile alamadığım çarşafımı öyle bir atışım vardı ki THY hostesleri bakakaldılar bana "O kadar kötü mü buralar!" diyerek...

İndiğimde, bir kere daha Hrant için ülkemizdeki iyi kötü özgürlüğümüzü bir soludum, sanki tüm kayıplarımızla beraber

o da elimizden gidiverecekmiş gibi gelmişti birden. Artık duygularımı saklamaya gerek kalmadan, kendimi dostlarımızla beraber acımıza özgürce salabilecektim. En azından kimse yok başörtüm o yana düşmüş, yok çok ses çıkarıyormuşum gibi saçmalıklarla beni rahatsız edemeyecekti. Aydınlık bir kış sabahıydı. Annem karşıladı, Hrant'ların acılı evine doğru giderken ayakkabı boyacısı bir çocuk gördük yolun üzerinde. Boya sandığına çarpıp kırmışlardı. Tek başına bütün gün ev geçindiren, ekmek teknesi elinden gitmiş bu çocuğun, hayatının büyük bir bölümünü yetimhanelerde büyümüş sonra da Anadolulu kimsesiz ve yoksul çocukların sığındığı Tuzla Ermeni Çocuk Kampı'nda geçirmiş olan Hrant'ın bize hoşça kal işareti olduğunu da düşünmedik değil. Elimizden geldiğince onu ağladığı yerden kaldırıp yeni bir boyacı kutusu alması için yardımcı olmaya çalıştık. Ve Hrant'ın evine girdiğimizde eşi Rakel'in "Şafak, bize ne yaptılar, kolumuzu kanadımızı kırdılar" diye sarılmasıyla İran rejiminden dolayı nicedir sıkıca tuttuğum bütün frenler boşaldı bir anda.

Bu trajedinin gerisi, bütün Türkiye'nin bildiği, katıldığı, halen çözülmemiş cinayet davasının ve Türkiye'deki adalet arayışının sembolü olarak sürmekte...

AYRILIK VAKTİ

Millet olarak başımıza gelen bu büyük acının üzerine, kendimi bir şekilde tekrar dik tutmaya çalışarak geri dönüp iş başı yaptığım İran'daki son altı ayım bir şekilde geçti; öyle ya da böyle... Son günlerimde çok yakın bir dostum tarafından verilen inanılmaz büyük ve sürpriz bir veda davetiyle, bu kadar mücadele içinde geçmiş İran'daki hayatımın hakkını verecek bir şekilde uğurlandığımı da not etmek isterim. Tabii yaşananları unutturmadı; tam tersine İranlı ve bambaşka memleketlerden edindiğim uluslararası dostlarımın ne çok olduğunu hatırlattı bana. O geceyi her düşündüğümde yüzümde bir gülümseme belirir. Evet, İran benim bakış açımı değiştirmişti.

Tahran'a büyük bir 'oryantalist' aşkla tamamen isteyerek, heyecanla, hevesle gelmiştim. Sadi'yi, Rumi'yi Razi'yi, Hayyam'ı Farabi'yi Biruni'yi yetiştirmiş, İslam dünyasına sanatı, minyatürü, resmi, mizahı katmış büyük Fars medeniyeti ile kaynaşmaya gelmiştim...

Kaldığım yıllar boyunca dünya mirası bir büyük medeniyetin nasıl yok edildiğine, sanatın, mizahın, resmin nasıl hayattan çıkarıldığına içim acıyarak tanık oldum. Ayrılırken artık gururla içinde eriyeceğim Fars medeniyetini bulamamış olmaktan değil, ulusal değerlerini Arap İslam'ına teslim etmiş bağnaz bir ülkeden çıkışımda bir aksilik olur kaygısı ile kederliydim. Sonunda ayaklarım İstanbul havaalanının yolcu giriş salonuna değinceye kadar bu endişeyi taşıdım. Sonraki zamanlarda bana efsanevi Fars uygarlığından söz eden İran hayranları ile karşılaştığımda, mahzun mahzun gülümsedim yalnızca.

İran'dan bana büyük bir ders miras kalmıştı. Haklar ve özgürlükler sadece bir kere kaybediliyordu ve bizim dilimize 'Canım (Jaanouum)' gibi en insani kelimelerden birini sokmuş Farsi dostlarımızın da canlarını ve insan haklarını korumak, bizim sadece sınır komşularımıza insani anlamda bir başkasının hayatını ve haklarını koruma borcumuz değil kendi geleceğimiz için de taşımamız gereken bir sorumluluktu.

İran basın ajanslarına göre sadece bu yıl Ocak ayında idam edilenlerin sayısı altmış altı kişi. Suçlu olup olmadığı bile bilinmeyen idam infazları giderek artıyor ve içlerinde adil yargıya ulaşamamış, recm edilen kadınlardan, vatandaş olarak siyasi katılım hakkını kullanarak, siyasi muhalefet yaparak 2009'daki Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kınamak için barışçıl yollarla protestolar yapmış insan hakları savunucuları da var. Bir gecede "Allah'a karşı gelmek" suçlamasıyla teker teker asılıyorlar yani başımızdaki memleketlerinde.

Şubat ayında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, resmi olarak bir açıklama yaparak, "Muhalefet yapmak ve düşünce farklılığı bir suç değildir. İran, sivil ve siyasi hakları koruyan Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış bir ülke olarak, siyasi görüşleri ve ilişkileri yüzünden vatandaşlarını idam etmek değil, vatandaşlarının ifade özgürlüğü hakkına saygı gösterip, sahip çıkmak yükümlülüğündedir. Üstelik bir de bütünüyle insan haklarına aykırı, 'kamuya açık idamları' tamamen yürürlükten kaldırmalıdır. Kamuya açık idamlar, ölüm cezasının zaten zalimane, insanlık dışı ve onur kırıcı doğasına daha da zalim bir yüz ekleyerek, buna bir de tanık edilen toplum bireylerinin gözü önünde uygulanan bu cezanın onları da acımasız ve insanlık dışı uygulamalara yönelten bir etkisi olmaktadır" biçiminde bir kınama ve uyarı da bulunmuştu. Ayrıca, BM Genel Sekreterliği'nin ilkelerini ve İran'ın iç ceza hukukundan çocuk mahkûmları asma uygulamasını da yürürlükten kaldırması gerektiğini de hatırlatmıştı.

Ben bu konuda da İran'da payıma düşeni yaşamış ve maalesef iki kamu idamına, istemeden de olsa tanık olmuştum. Bu da

tamamen yanlış yerde ve yanlış zamanda olmamla ilgiliydi. Hayatım boyunca aklımdan çıkaramayacağım bu vinçli görüntüler, aynen İnsan Hakları Yüksek Komiseri Pillay'ın uyardığı gibi, hiç ilgim olmadan, sırf kamuda yapıldığı için tanık olduğum idamlardı. Bu idamlar hâlâ beni derinden yaralamaya devam ediyor. İnsan olduğumuzu unuttuğumuzu ve acımasızlığımızı hatırlatır hep; beynimde bir bıçak yarası gibi... Bu görüntü, savaşlar, namus cinayetleri gibi birbirimizi öldürmek için kurduğumuz bütün sistemlerin en bireysel olanıdır ve umarım dünyadaki kimse bunlara tanıklık etmek zorunda kalmaz.

Bir yandan da biz ne yapıyoruz kapı komşumuz, dostumuz İranlılar için sorusu hep düşündürür beni... Dr. Ebadi'nin bende çok iz bırakmış bir anısını unutmam hiç. Nobel Barış Ödüllü Müslüman bir kadın olarak, İslam dünyasındaki insan hakları savunucularının Şii, Sünni ayrımı görmeden bağrına bastığı bu kadın kahraman, yine konuşma yapmak için davet edildiği bir İslam ülkesinden İran'a döndüğünde şöyle demişti "Bazen insanlara gerçekten inanamıyorum. Müslüman dünyadaki insan hakları savunucularına elimden gelen bütün desteği vermeye çalışıyorum. Gidiyorum ve düzenledikleri etkinliklerin bir ucundan tutuyorum. En öz hak ve hukuk meselelerinde canım ciğerim olan, aramızdan su sızmayan aynı insan hakları savunucuları, birden kişisel sohbetlerimizde bana kendi yaptıkları her şeyi tersine döndüren şu lafı söylüyorlar: "Ah, İranlılar ne şanslı. Keşke bizim de öyle Amerika'ya ağzına geleni söyleyen bir cumhurbaşkanımız olsa!" İşte orada bütün insan hakları vizyonlarının ve değer yargılarının anti-Amerikan olmakla karıştırılıp buğulandığını anlıyorum. Çünkü ülkemizde dünyanın gözü önünde olup biten insan hakları ihlallerini o dakikada beyinlerinden siliveriyorlar!"

Bu noktada, sınırın öteki tarafındaki Türkiye'nin üzerine çok büyük bir görev düşüyor. Bu beyin körlüğünden kaçarak, gerçekleri çıplak gözle görme cesaretini göstermemiz gerekiyor ve gerektiğinde İranlıların demokratik yaşam haklarını savunabilmemiz. Uzun bir tarihi birlikte paylaştığımız 'Janouum'

(canım) Pers diyarının, şu anda bunu yapabilecek tek sınır komşusu biziz. Bir zamanlar "İran olmayacağız!" diye haykırıyorduk ülkemiz için... Şu anda İranlıların "Lütfen Türkiye İran olmasın!" diyen dualarına duyarlı davranarak da orada yaşanan haksızlıklara karşı bir şey yapmış oluruz. En azından canlarına tak edip de günün birinde o çok sevdikleri topraklarını terk etmek zorunda kalırlarsa, baskı ve zulümden kaçacak güvenilir bir kapıları olur.

Canına tak etmek... Evet, aklıma, o güzelim hoşça kal davetinin ardından evimde 'namahrem' ne var ne yoksa tespit etmek için kan ter içinde geçirdiğim o son 24 saatim ve demokratik bir ülke olana kadar İran'a bir daha uğramayacağımı düşündüğüm o son uçuşum geldi.

Yine karanlığın içine saklı bir uçuş saatiyle, sabah üç sularındaki bir THY uçağına; işyerimin, İran dış işlerine, başıma gelenler yüzünden nota vererek havaalanının VIP kısmından, protez bacak ve kolumu çıkarmak ne kelime, üzerime hiç el sürülmemesini garantileyerek özel geçişimi organize ettiği o son yolculuğum.

İzole, herkesten ayrı bir şekilde getirildiğim bu güvenli yolculukta, derin bir hüzünle karışık tuhaf duygular içindeydim; ayrılık hüznü... Bir elimde, İran'ın sokakta bulduğum hediyesi kedim Şurup, arkamda bıraktığım yürekli, namuslu İranlı dostlarım... 'Özel geçiş'in rahatlığıyla VIP odasında yapayalnız otururken, birden özlemlere boğulup "Ah, keşke şu havaalanının güvenlik prosedüründen, şöyle iyice kavgalar ederek çıksaydım ve böylece İran'a son bir kere o tarzda hoşça kal deme şansı bulsaydım" diye düşündüğümü bile hatırlıyorum.

İran'a ilk geldiğim zamanlarda geçirdiğim kültür şokunu, Türkiye'ye gidiş gelişlerimde aile dostumuz Üstün Barışta'ya anlatmıştım. Barışta'nın, İran'ın şu andaki rejimi tarafından kirletilmemiş asil kültürünü keşfederek, bu şoku bana yakışır bir şekilde atlatacağımı, güzel tavsiyelerle hatırlatması üzerine kendimi eski Pers edebiyatına, şiirine ve tarihine vermiştim. İran'ın her tarafını doyasıya gezmiş, ünlü feylesof ve şairleri, Hafız ve

Sadi'yi bağrında barındırdığı gerçek Pers âleminin vatanı Şiraz bölgesini de kendi kendime "İran'ın gülümseyen yüzü" olarak bellemiştim. Gidip türbelerinin başında geçirdiğim bir vakitte, bu sözü resmi bir konuşmamda kullanmış "Şiraz, İran'ın gülümsemesi..." deyince, İranlılar da çok gururlanıp bunu her yerde kullanarak beni bağırlarına basmışlardı. Ayrıca, bütün hayatımın izlenip dinlendiği İran'da ara sıra dinleme kanalları birbirine karışıp telefon konuşmalarımızın ortasında kendi aralarındaki konuşmalarını bile dinleyebildiğimiz, naif ve eğlenceli bir iç istihbarat hayatının bile tadına varmıştım! Gülmek ve ağlamak, yan yana iç içeydi bu dolu topraklarda. Ve şimdi düşündüğümde, İran özlemi burnumu sızlattığında, vatanlarını terk etmek zorunda kalmış onca İranlı'nın gurbetteki hayatlarını neden 'tuzu olmayan yemek'e benzettiklerini daha iyi anlıyorum...

Cenevre'deki genel merkezimize transferim olurken bir gece kaldığım İstanbul'da, kedimi de alışkın olmadığı o yedinci kattaki küçük apartman dairemizdeki açık bir pencereden güvercin ve martıları görüp daldığı hayalden; o ölümüne uçuştan kurtaramayarak kaybettim. Sevgili dostlarımız Tarkan, Bilge, Elif, Pakize, Üstün Barışta ve hayvan hakları hukukunu yaratan Profesör İsmet Sungurbey'in sevgili eşi hukuk profesörü Ayfer Sungurbey'in acil durum müdahaleleri ve tesellileriyle geçirdim İstanbul'daki geceyi. Buruk bir ıslıkla, Sezen Aksu'nun, sözleri Kemal Burkay'a ait şarkısındaki gibi "Bir kedim bile yok" diyerek... Belki bu şarkı durumumu ifade etmiyordu ama insan böyle durumlarda uyuma aldırmıyor. Bir kedim vardı: *'Şurup'*! Ve gerçek şu ki ben İran'a biraz da onunla katlandım. Sanki ilahi bir görevle mahzun bir Tahran sokağında karşıma çıkıp, "Bir daha İran mı, asla!" diyerek ayrıldığım zaman da hayatımdan çıkıverdi. Engelli bir diplomata can yoldaşlığı için Tanrı'nın ona verdiği görev sona ermiş olmalıydı.

Yeni işime, bir yanım her zaman olduğu gibi Hrant'a, bir yanım da İran'daki can dostum Şurup'a ağlayarak başlamıştım. Ama biliyordum ki yalnız değildim. Arkamda, bir ülke dolusu

dostum daha vardı artık. Bundan böyle İranlılar benim can yoldaşımdı. Cenevre'deki BM merkezi önünde İranlı mültecilerin hiç yılmadan hemen her gün insan hakları için düzenledikleri gösteriler de yeni hayatımda bana yine yoldaş olmuştu.

Hrant'ın bir sözünü hatırlardım onları görünce: "Biz yaşadığı cehennemi, cennete çevirmeye talip insanlardandık. Türkiye'de kalıp yaşamak hem bizim gerçek arzumuz, hem de Türkiye'de demokrasi mücadelesi veren, bize destek çıkan, binlerce tanıdık tanımadık dostumuza olan saygımızın gereğiydi."

Bunu yıllardır böyle yaşamış İranlı mültecilerin de çabasını gördükçe, bir de İran'ın modern şiirindeki en değerli isimlerden, Sohrab Sepehri'nin bana verdiği ilhamla, İran'daki mülteci çocuklarla çektiğim film gelirdi aklıma:

"Nereye gidersem gideyim, gökyüzü benim."

Eh, bununla da mutlu olmak gerek, ne de olsa bugüne kadar hiçbir totaliter rejim gökyüzünü hapsedemedi...

SAADİ'NİN GÜLLERİ*

Sana gül toplamak istedim bu sabah ama
O kadar fazla gül doldurmuşum ki koynuma,
Koptu esvabımın düğmeleri birden bire.

Havaya dağıldı topladığım bütün güller;
Hepsi rüzgârla savrulup, denize gittiler;
Sularda, bir daha geri dönmemek üzere.

Tutuşmuş gibi, kıpkırmızı oldu dalgalar.
İşte esvaplarımda hâlâ gül kokuları var..
Gel, duy o kokulu hâtırayı, üzerimde

* Marceline Desbordes-Valmore (Türkçesi: Orhan Veli KANIK), Edebiyat Dünyası, Sayı: 7-8, Ekim 1948

Şafak Pavey

nereye gidersem gökyüzü benimdir

"Ben hayatı, yaşamak için değil, matem içinde sonsuz bekleyişe göre düzenlenmiş Acem ülkesinde nafile zamanlar bekledim... Severek ve ümit ederek... Bize çok benzeyen, bir uçtan diğerine savrulan kültürleri içinde hiç yabancılık çekmedim. Bize hiç benzemeyen toplumsal bezginliklerine yabancı kaldım. Büyük bir coşku ile gittiğim ülkeden derin bir hayal kırıklığı ile ayrıldım. Kolayca halledilebilecek, insana dair nice sorunun Kafdağı'nın arkasına gömülmesini, sosyal özgürlüklerin beş para değeri olmamasını hüzünle izledim."

Okuduğunuz bu kitap kimseyi öfkelendirmek için yazılmadı. Kendi çaresizlikleri ile yola çıkmış genç bir insani yardım görevlisinin, görev yaptığı ülkenin çaresizlikleri ile baş etme hikâyesinin unutulmaması için yazıldı. Daha iyi yaşamak için daha kötüsünü inşa etmiş olanların pişmanlıklarını hatırlamak için yazıldı. Nereye giderse gökyüzünün sahibi olduğuna inanan kederli sürgünleri anmak için yazıldı. Ve İnsanlığın büyük macerasına kendi küçük tecrübesi ile eklendi.

ISBN 978-605-5411-10-7

15 TL